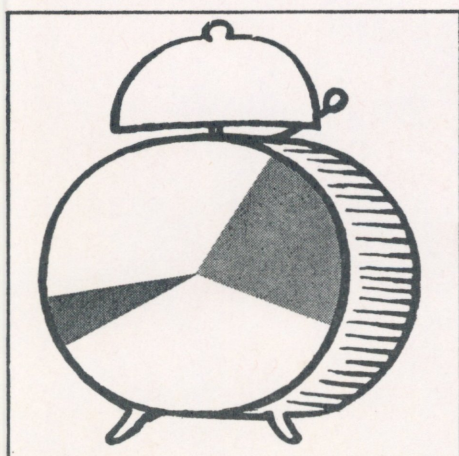

ARBEID, FRITID OG SAMVÆR

ENDRINGER I TIDSBRUK I 70-ÅRENE

WORK, LEISURE AND TIME SPENT WITH OTHERS
CHANGES IN TIME USE IN THE 70s

AV/BY SUSAN LINGSOM OG/AND ANNE LISE ELLINGSÆTER

STATISTISKE ANALYSER 49

ARBEID, FRITID OG SAMVÆR

ENDRINGER I TIDSBRUK I 70-ÅRENE

WORK, LEISURE AND TIME SPENT WITH OTHERS

CHANGES IN TIME USE IN THE 70s

AV/BY

SUSAN LINGSOM

OG/AND

ANNE LISE ELLINGSÆTER

STATISTISK SENTRALBYRA
OSLO — KONGSVINGER 1983

ISBN 82-537-1924-8
ISSN 0333-0621

EMNEGRUPPE

Sosiale forhold

STIKKORD

Arbeidsreiser

Arbeidstid

Fritid

Husarbeid

Inntektsgivende arbeid

Samvær

FORORD

I denne publikasjonen legger Statistisk Sentralbyrå fram en analyse av hovedresultater fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81. Tallmaterialet som analysen bygger på er publisert i serien Norges offisielle statistikk (NOS) - Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81.

Konsulent Anne Lise Ellingsæter har utarbeidet kapitlene om inntektsgivende arbeid og samlet arbeidstid. Førstekonsulent Susan Lingsom har utarbeidet de andre kapitlene.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 27. april 1983

Arne Øien

PREFACE

In this publication the Central Bureau of Statistics presents an analysis of the main results from 1980-81 Time Budget Survey. The figures upon which the analysis is based are presented in the publication series Norway's Official Statistics Time Budget Survey 1980-81.

Ms. Anne Lise Ellingsæter has written the chapters on income producing work and total work load and Ms. Susan Lingsom has written the remaining chapters.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 27 April 1983

Arne Øien

INNHOOLD

	Side
Figurregister	7
Tabellregister	8
Tekstdel	
1. Innledning	11
2. Hovedendringer i tidsbruk	12
2.1. Generelt om forholdet mellom aktivitetsområder	12
2.2. Hovedaktivitetstyper i Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81	13
2.3. Endringer i tidsbruk i 70-årene	14
2.3.1. Endringer i menns og kvinners tidsbruk	15
2.3.2. Endringer i aldersforskjeller	17
2.3.3. Endringer i tidsbruk for yrkesaktive og ikke yrkesaktive	18
3. Inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser	20
3.1. Innledning	20
3.2. Endringer i tid brukt til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser i 70-årene	21
3.3. Variasjon i tid brukt til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser	24
3.4. Ektepars yrkestilpasninger	25
3.5. Yrkesaktives arbeidstid	26
3.5.1. Ukentlig arbeidstid	26
3.5.2. Arbeidstidsordninger	27
3.6. Arbeidsreiser	29
4. Husholdsarbeid	30
4.1. Innledning	30
4.2. Omfang av husholdsarbeid	31
4.2.1. Endringer i 70-årene	31
4.2.2. Variasjoner i husholdsarbeid	33
4.3. Organisering av husholdsarbeid	35
4.4. Ulike typer husholdsarbeid	37
4.4.1. Mindre husarbeid	37
4.4.2. Økt omsorg	38
5. Samlet arbeidstid	39
6. Fritid	43
6.1. Innledning	43
6.2. Omfang av fritid	44
6.2.1. Endringer i 70-årene	44
6.2.2. Variasjoner i omfang av fritid	45
6.3. Organisering av fritid	47
6.4. Bruk av fritid	48
6.4.1. Endringer i bruken av fritiden	48
6.4.2. Variasjoner i bruk av fritid	51
7. Samvær	53
7.1. Innledning	53
7.2. Familiesamvær	55
7.2.1. Omfanget av samvær med husholdningsmedlemmer	55
7.2.2. Hele husholdningen samlet	57
7.2.3. Samvær med ektefellen	57
7.2.4. Samvær med barn	58
7.3. Samvær med andre	60
8. Sammendrag og konklusjoner	61
Tekst på engelsk	63
Litteratur	113
Vedlegg	
1. Kodeliste og oversikt over gruppering av aktiviteter	115
Utkomne publikasjoner	
Tidligere utkommet på emneområdet	119
Publikasjoner sendt ut fra Statistisk Sentralbyrå etter 1. juli 1982	120
Standarder for norsk statistikk (SNS)	124

CONTENTS

	Page
Index of figures	9
Index of tables	10
Text	
1. Introduction	63
2. Main changes in time use	64
2.1. Relationships between different types of activities	64
2.2. Main activity types in the Time Budget Survey 1980-81	65
2.3. Changes in time use in the 70s	66
2.3.1. Changes in men's and women's time use	67
2.3.2. Changes in time use differences by age	67
2.3.3. Changes in time use for employed and non-employed persons	71
3. Income producing work, journey to work	71
3.1. Introduction	71
3.2. Changes in time spent on income producing work, journey to work in the 70s	72
3.3. Variation in time spent on income producing work, journey to work	74
3.4. Working hours for married couples	77
3.5. Employed persons' working hours	77
3.5.1. Hours per week	77
3.5.2. The scheduling of work	78
3.6. Journey to work	79
4. Household work and family care	80
4.1. Introduction	80
4.2. Total time spent on household work and family care	81
4.2.1. Changes in the 70s	81
4.2.2. Variation in time use	83
4.3. Organization of household work and family care	86
4.4. Different types of household work and family care	87
4.4.1. Less housework	87
4.4.2. More child care	88
5. Total work load	89
6. Leisure	94
6.1. Introduction	94
6.2. Total time spent on leisure	95
6.2.1. Changes in the 70s	95
6.2.2. Variations in the amount of leisure time	96
6.3. Organization of leisure time	97
6.4. The use of leisure time	98
6.4.1. Changes in the 70s	98
6.4.2. Variations in the use of leisure time	101
7. Time spent with others	103
7.1. Introduction	103
7.2. Time spent with family	104
7.2.1. Time spent with at least one family member	104
7.2.2. Time the household is gathered together	106
7.2.3. Time spent with spouse	107
7.2.4. Time spent with children	107
7.3. Time spent with others	110
8. Summary	111
References	113
Annex	
1. List of activity codes and classifications used in the 1980-81 Time Budget Survey ...	117
Publications	
Previously issued on the subject	119
Publications issued by the Central Bureau of Statistics since 1 July 1982	120
Standards for Norwegian Statistics (SNS)	124

FIGURREGISTER

	Side
1. Døgnet etter tid nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle personer, alle dager. 1980-81. Timer	14
2. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer	15
3. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid menn og kvinner nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer	16
4. Forskjeller i tid menn og kvinner nyttet til ulike aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer	16
5. Forskjeller i tid menn i ulike aldersgrupper nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer	17
6. Forskjeller i tid kvinner i ulike aldersgrupper nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer	19
7. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser av menn og kvinner i forskjellige aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. Timer	22
8. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser av menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	23
9. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid av menn og kvinner i forskjellige sosio økonomiske grupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	25
10. Menns husholdsarbeid i prosent av kvinners husholdsarbeid i forskjellige familiefaser. 1980-81	33
11. Tid nyttet av yrkesaktive menn og kvinner til husholdsarbeid og inntektsgivende arbeid. 1980-81. Timer	35
12. Andelen som kjøpte varer og tjenester til forskjellige tider på lørdager. 1971-72 og 1980-81. Prosent	36
13. Samlet arbeidstid for menn og kvinner. Gjennomsnitt for forskjellige dager i uken. 1980-81. Timer	39
14. Samlet arbeidstid for menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	40
15. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i samlet arbeidstid for menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. Timer	41
16. Forskjeller i samlet arbeidstid for gifte kvinner og menn i familier med forskjellige yrkessituasjoner. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer	42
17. Tid nyttet til fritidsaktiviteter av menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	46
18. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til forskjellige fritidsaktiviteter. Gjennomsnitt for alle personer, alle dager. Timer	49
19. Tid nyttet til bestemte fritidsaktiviteter av personer i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	52
20. Tid tilbrakt sammen med minst ett husholdningsmedlem av menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	56
21. Barns samvær med foreldre. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	60

TABELLREGISTER

	Side
1. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer	22
2. Ukentlig arbeidsstid for yrkesaktive menn og kvinner i forskjellige yrkesgrupper. 1971-72 og 1980-81. Timer	27
3. Andel menn og kvinner som utførte forskjellige typer husarbeid i løpet av en dag. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Prosent	38
4. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til fritidsaktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer	45
5. Andelen som har deltatt i bestemte fritidsaktiviteter i løpet av en dag. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Prosent	50
6. Tid tilbrakt sammen med barn av mødre i grupper for yngste barns alder og kvinnens yrkesaktivitet. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer	58

INDEX OF FIGURES

	Page
1. The day by time spent on different activities. Average for all persons, all days. 1980-81	65
2. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on different activities. Average for all days. Hours	66
3. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time men and women spent on different activities. Average for all days. Hours	68
4. Differences in time men and women spent on different activities. Average for all days. 1971-72 og 1980-81. Hours	68
5. Differences in time men in different age groups spent on different activities. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours	69
6. Differences in time women in different age groups spent on different activities. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours	70
7. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on income producing work, journey to work for men and women in different age groups. Average for all days. Hours	74
8. Time spent on income producing work and journey to work by men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. 1980-81. Hours	75
9. Time spent on income producing work by men and women in different socio-economic groups. Average for all days. 1980-81. Hours	76
10. Men's household work and family care in per cent of women's household work and family care in different family cycle phases. 1980-81	83
11. Time spent by employed men and women on household work and family care and on income producing work. 1980-81. Hours	85
12. Percentage engaged in purchase of goods and services at different times on Saturdays. 1971-72 and 1980-81	86
13. Total work load for men and women. Average for different days in the week. 1980-81. Hours	90
14. Total work load for men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. 1980-81. Hours	90
15. Changes from 1971-72 to 1980-81 in total work load for men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. Hours	91
16. Differences in total work load for married women and men in families with different work combinations. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours	92
17. Time spent on leisure activities by men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. Hours	96
18. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on different types of leisure activities. Average for all persons, all days. Hours	99
19. Time spent on selected leisure activities by persons in different age groups. Average for all days. 1980-81. Hours	102
20. Time spent with at least one household member by men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. 1980-81. Hours	105
21. Children's time spent with parents. Average for all days. 1980-81. Hours	109

INDEX OF TABLES

	Page
1. Time spent on income producing work, journey to work. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours	73
2. Time spent on income producing work per week for employed men and women. 1971-72 and 1980-81. Hours	78
3. Percentage of men and women performing different types of housework in the course of the day. Average for all days. 1971-72 and 1980-81	88
4. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on leisure activities. Average for all days. Hours	95
5. Percentage participating in selected leisure activities in the course of a day. Average for all days. 1971-72 and 1980-81	99
6. Time spent with children by mothers in groups for the age of the youngest child and the women's employment status. Average for all days. 1980-81. Hours	108

1. INNLEDNING

Gjennom tidsnyttingsundersøkelser tar Statistisk Sentralbyrå sikte på å skaffe en samlet oversikt over hvorledes forskjellige grupper i befolkningen bruker sin tid. Beskrivelsen av tidsbruk er et ledd i den generelle kartleggingen av forskjellige gruppers levekår.

Statistisk Sentralbyrå gjennomførte sin første tidsnyttingsundersøkelse i 1971-72. Hovedresultatene ble publisert i Norges offisielle statistikk (NOS) Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72, hefte I og II, Statistiske analyser (SA) Tid nyttet til egenarbeid og SA Døgnet 24 timer. Ni år senere, i 1980-81, gjennomførte Statistisk Sentralbyrå en ny tidsnyttingsundersøkelse, og hovedresultatene fra den er publisert i NOS Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81.

I denne publikasjonen forsøker vi å trekke fram enkelte av hovedresultatene i en lettfattelig oversikt over hvordan tiden brukes i dag og over endringer i tidsbruken i 70-årene. Det vi legger mest vekt på, er å beskrive tidsbruken ut fra hvor mange timer som gikk med til forskjellige aktiviteter og hvor stor andel personer i forskjellige grupper som har utført den enkelte aktivitet i løpet av en dag. Hvordan aktiviteter organiseres i tid og rom blir også beskrevet - hvilken tid på døgnet aktiviteter utføres, hvilken dag i uken og hvor. Tallmaterialet som denne publikasjonen bygger på, er hovedsakelig hentet fra NOS Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81. NOS-publikasjonen og denne analysen utfyller hverandre, og meningen er at de skal brukes sammen for å skaffe en oversikt over tidsbruk og problemstillinger knyttet til den.

Opplysninger ble hovedsakelig samlet inn ved hjelp av dagbøker ført av et landsomfattende utvalg av personer 16-74 år. Datainnsamlingen foregikk fra 1. oktober 1980 til 30. september 1981. I alt ble 5 049 personer trukket ut til undersøkelsen. I dagbøkene, som var inndelt i faste tidsintervaller av stort sett et kvarters lengde, skulle intervjupersonen for hvert intervall føre opp sin viktigste aktivitet og hvem han/hun var sammen med. Kodeliste for aktivitetene og en oversikt over hvordan aktivitetene er gruppert, er tatt med i vedlegg 1. For nærmere opplysninger om opplegget og gjennomføringen av undersøkelsen viser vi til NOS-publikasjonen.

I de fleste tilfeller går betydningen av kjennemerker og begreper fram av teksten. I NOS-publikasjonen er det i innledningsavsnittet gitt utfyllende merknader til enkelte kjennemerker.

Med gjennomsnittlig tid brukt til en aktivitet mener vi gjennomsnittet for alle personer i den aktuelle gruppen, også de som ikke har deltatt i aktiviteten. Det er store variasjoner i hvor mye tid forskjellige personer har brukt til de enkelte aktivitetene på en bestemt dag. Gjennomsnittstall dekker over denne variasjonen, men de er imidlertid godt egnet til sammenlikninger mellom persongrupper og mellom aktiviteter. Tid er oppgitt i timer og tidels timer. 1,5 er altså en og en halv time eller 90 minutter. Når ikke annet er nevnt, gjelder tiden gjennomsnitt pr. person pr. dag for alle dager.

Analysen er delt i 8 kapitler med denne korte innledningen som det første. Kapittel 2 behandler forholdet mellom aktivitetsområder generelt og gir en grov oversikt over det samlede endringsmønsteret. Inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser er behandlet mer inngående i kapittel 3 der en trekker på resultater fra både NOS-publikasjonen og fra tidligere upubliserte opplysninger om organisering av arbeid mv. Kapittel 4 belyser tid brukt til husholdsarbeid, det som vi i tidligere publikasjoner har kalt "egenarbeid", mens vi i kapittel 5 ser på forskjellige gruppers samlede arbeidsbelastning. Omfang og bruk av fritid er temaet for kapittel 6. I kapittel 7 presenterer vi opplysninger om en side ved tidsbruk som vi tidligere ikke har hatt data om, nemlig hvem vi tilbringer tiden sammen med. Kapittel 8 består av et kort sammendrag.

2. HOVEDENDRINGER I TIDSBRUK

2.1. Generelt om forholdet mellom aktivitetssområder

Viktige sosiale skillelinjer avspeiler seg i hva slags forhold folk har til forskjellige aktivitetssområder; til lønnet og ulønnet arbeid og til fritid. En viktig forskjell mellom grupper går på hvor oppdelt eller integrert de forskjellige aktivitetssområder er. Et skarpt skille mellom aktivitetssområder med hensyn til når de utføres, hvor og med hvem, kjennetegner kanskje mest storby-samfunnet. Yrke, alder og kjønn antas også å spille en viss rolle i hvor atskilte de forskjellige deler av ens liv er. Ansatte antas for eksempel ha et klarere skille mellom lønnet arbeid og andre aktivitetssområder enn tilfelle er for selvstendig næringsdrivende. Ungdom antas ha et klarere skille mellom fritid og husholdsarbeid enn deres foreldre har, menn mer enn kvinner.

Det vil også være forskjeller mellom grupper når det gjelder i hvilken grad aktivitetssområder kan erstatte hverandre og i hvilken grad tidsinnsats kan overføres fra et aktuelt område til et annet. Ordtaket "tid er penger" er vel en overdrivelse, men uttrykker noe av det sentrale i forholdet mellom aktivitetssområder. Til en viss grad kan penger og tid erstatte hverandre. En kan spare penger ved å bruke tid til å produsere varer eller utføre tjenester selv framfor å kjøpe dem i et marked. Omvendt vil en kunne "spare tid" ved å kjøpe tjenester/ferdigvarer framfor å produsere alt selv. Dette krever da inntekter som igjen må skaffes gjennom å bruke tid til inntektsgivende arbeid. Hvor økonomisk gunstig det er å satse på pengebesparende egenproduksjon avhenger av relative priser på råvarer, ferdigvarer og tjenester og egen tid. Det kan være store forskjeller mellom grupper med hensyn til hvilke muligheter de har til å drive med ulike typer egen produksjon, særlig de typer som "teller økonomisk", f.eks. mulighetene til å investere betydelig egeninnsats i husbygging o.l.

Mulighetene til å overføre tid til inntektsgivende arbeid fra andre aktivitetssområder er for folk flest sterkt begrenset. Store grupper av befolkningen kommer ikke med i arbeidsstyrken på grunn av alder, mangel på arbeidsplasser eller annen hindring i å ta betalt arbeid. Yrkesaktive personer flest har en regulert arbeidstid med begrenset adgang til overtidsarbeid. De har få muligheter i det daglige til å arbeide verken mer eller mindre enn det som er avtalefestet. Et biyrke på toppen av en vanlig arbeidsdag er også urealistisk for de fleste.

Enkelte grupper kan imidlertid langt på vei selv bestemme sin arbeidstid. "Fondet av tid" som kan brukes til å skaffe inntekt hos f.eks. selvstendig næringsdrivende, ansatte i friyrkene, handverkere mv., er store og mer fleksible enn tilfelle er for andre arbeidstakere. Personer med omfattende arbeidsforpliktelser i hjemmet vil ha et mindre fond av tid som kan brukes til inntektsgivende arbeid enn andre personer. Variasjoner i omfang av tid som kan tilhys i et marked, kan utjevne eller forsterke inntektsforskjeller skapt ved forskjellig timebetaling.

En annen side ved forholdet mellom aktivitetssområder er i hvilken grad de forskjellige aktiviteter bestemmer over organiseringen av andre aktiviteter. Det som vi tenker på her er først og fremst fleksibiliteten i når aktivitetene skal utføres. Noen aktiviteter er slik at de må utføres innenfor bestemte tidsrammer, mens andre lettere kan innpasses rundt disse fastlåste gjøremål.

Vi antar at det er arbeidslivet som primært bestemmer døgnrytme og ukerytme både for de som er yrkesaktive og for andre. Den enkelte arbeidstakeren har som regel fast fram møtetid og fastlagte arbeidsdager hver uke. Dette bestemmer tidspunktet når andre aktiviteter skal utføres, f.eks. når en må stå opp for å kunne rekke bussen for å komme tidsnok til arbeidet, når en skal legge seg kvelden i forveien for å få nok søvn osv.

Den tidsmessige organisering av arbeidslivet generelt er sterkt standardisert. For å benytte seg av forskjellige tjenester må den enkelte innrette seg etter bestemte tidsrammer, gjøre ting på bestemte tider på døgnet eller dager i uken. Standardisering gir utslag i bl.a. stor rush-trafikk, konsentrert lørdagshandel mv. Kravet til koordinering i tid øker med tidsknapphet og gjør at noen grupper blir mer sårbare for "små" tidsrammer enn andre.

Husholdsarbeidet og fritidsaktiviteter tilpasses strukturen som arbeidslivet gir. Selv om mange av arbeidsoppgavene i hjemmet er daglige forpliktelser, må de ikke utføres på bestemte tidspunkter og de kan da forholdsvis lett tilpasses arbeidslivets struktur. Spebarns- og småbarnsstell er unntak fra hovedregelen, og det er kanskje først og fremst i småbarnshusholdninger at problemer med tilpasning til arbeidslivets tidsrytme er størst.

Det går fort rutine i daglige gjøremål. Det er en måte å tilpasse mangfoldighet på. Det reduserer behov for daglig planlegging mv. Vi antar at de fleste husholdninger etablerer faste rutiner for bestemte aktiviteter som i tur bestemmer når andre gjøremål skal utføres. En husholdning kan f.eks. ha vanen å spise middag på et bestemt klokkeslett, alltid se på dagsrevyen o.l. Rutinene vil i større eller mindre grad virke innskrenkende på den enkeltes valgfrihet og spontanitet.

I tidsnyttingsundersøkelsen registrerer vi faktisk atferd. Vi beskriver hva folk gjorde når og hvor mye tid de brukte. Motivasjonen bak og utbytte av atferden kan vi bare lese indirekte gjennom hva som ble gjort. Valgfrihet og fleksibilitet i dagliglivet kan vi si svært lite om ut fra opplysninger om faktisk tidsbruk. Med bare opplysninger om tidsallokering som utgangspunkt, blir forholdet mellom aktiviteter primært et konkurranseforhold som bunner i den grunnleggende knapphet på tid. Døgnet har bare 24 timer, og når mye tid brukes til en aktivitet, er det mindre tid igjen til andre aktiviteter.

2.2. Hovedaktivitetstyper i Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81

Døgnets forskjellige gjøremål er fordelt på fem hovedgrupper. (Se figur 1.) Den største gruppen, personlige behov, omfatter søvn, måltider, personlig pleie o.l. Disse aktiviteter er fysiologisk nødvendige og danner et felles utgangspunkt for alle personer. De representerer behov som stort sett må tilfredsstilles daglig. Tapt søvn for eksempel, må snart tas igjen, som regel allerede dagen etter. Av døgnets 24 timer gikk i 1980-81 gjennomsnittlig 10,2 timer eller ca. 43 prosent med til personlige behov (10,2 timer for menn og 10,3 timer for kvinner). Av dette utgjorde nattesøvn 8,0 timer.

De neste tre aktivitetstyper er arbeid av forskjellig slag. Som arbeid regner vi:

1. Inntektsgivende arbeid, arbeidsreise mv.
2. Husholdsarbeid (slik som husarbeid, omsorgsarbeid, innkjøp mv.)
3. Utdanning

Til en husholdnings underhold kreves det både inntekter og tidsmessig innsats i form av husholdsarbeid. I de fleste tilfeller må inntekt skaffes gjennom tidsinnsats i inntektsgivende arbeid. Summen av tid nyttet til arbeid av forskjellig slag i løpet av en dag har vi kalt samlet arbeidstid. I 1980-81 var den gjennomsnittlige samlede arbeidstid for alle personer 7,7 timer pr. dag eller ca. 54 timer pr. uke. Av dette gikk ca. 45 prosent til inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv. (3,5 timer pr. dag), 48 prosent til husholdsarbeid (3,7 timer pr. dag) og 8 prosent til utdanning (0,5 timer pr. dag).

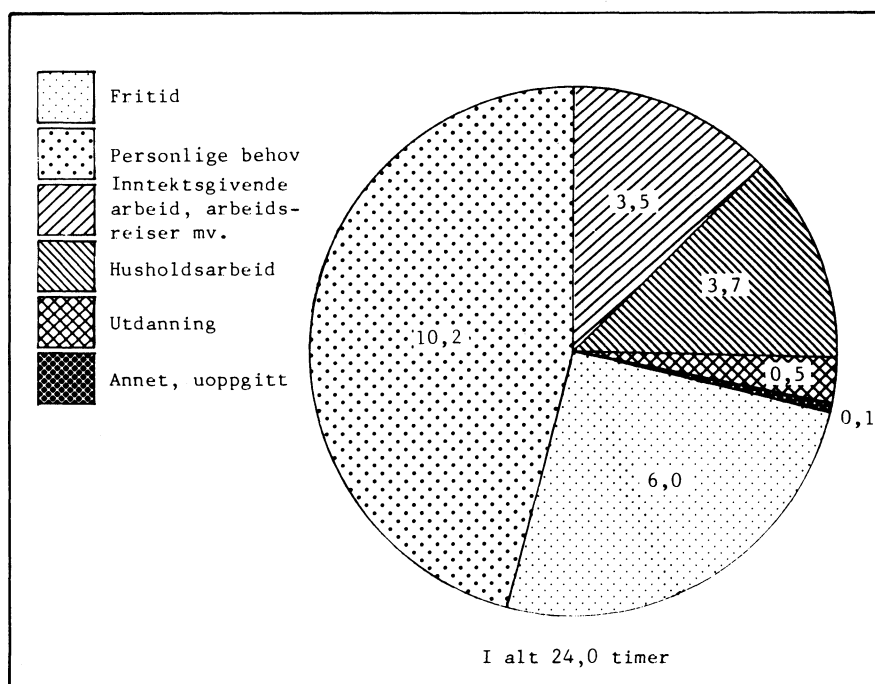
Det er ved disponering av arbeidsinnsatsen at en finner de virkelige store forskjeller i folks tidsbruk. Noen grupper deler arbeidsinnsatsen mellom flere typer arbeid, mens andre i større grad spesialiserer seg på en enkelt type. Menn har tradisjonelt hatt hovedansvar for inntektsgivende arbeid, mens kvinner har hatt hovedansvaret for arbeidet i hjemmet. I 1980-81 brukte menn gjennomsnittlig 4,7 timer pr. dag til inntektsgivende arbeid, mens kvinner brukte 2,4 timer. Andelen som hadde utført inntektsgivende arbeid i løpet av en tilfeldig dag var 55 prosent for menn og 37 prosent for kvinner. Til husholdsarbeid brukte menn 2,4 timer pr. dag i 1980-81, kvinner 4,8 timer. Andelen som hadde utført noe husholdsarbeid i løpet av dagen var 85 prosent for menn og 97 prosent for kvinner.

Utdanningsaktiviteter er i stor grad forbeholdt de yngre aldersgrupper. I 1980-81 brukte personer 16-24 år gjennomsnittlig 2,1 timer pr. dag til utdanning, mens gjennomsnittet for alle menn og for alle kvinner var 0,5 timer.

Personer som bruker mye tid til en type arbeid, bruker stort sett lite tid til andre typer. Resultatet av en slik tilpassing er at forskjeller i samlet arbeidstid gjerne blir små.

Tiden som er igjen når personlige behov er tilfredsstilt og arbeidet unnagjort, har vi kalt fritid, vår femte aktivitetsgruppe. Gjennomsnittlig 6,0 timer pr. dag ble brukt til fritidsaktiviteter i 1980-81, 6,1 timer for menn, 5,9 timer for kvinner. Det må også anses å være et daglig behov for fritid for å reprodusere arbeidskraften til følgende dag, blant annet et behov for avslapping, rekreasjon, sosial kontakt, informasjon mv. I 1980-81 hadde praktisk talt alle personer en eller annen form for fritid i løpet av dagen.

Figur 1. Døgnet etter tid nyttet til forskjellige aktiviteter.
Gjennomsnitt for alle personer, alle dager. 1980-81. Timer

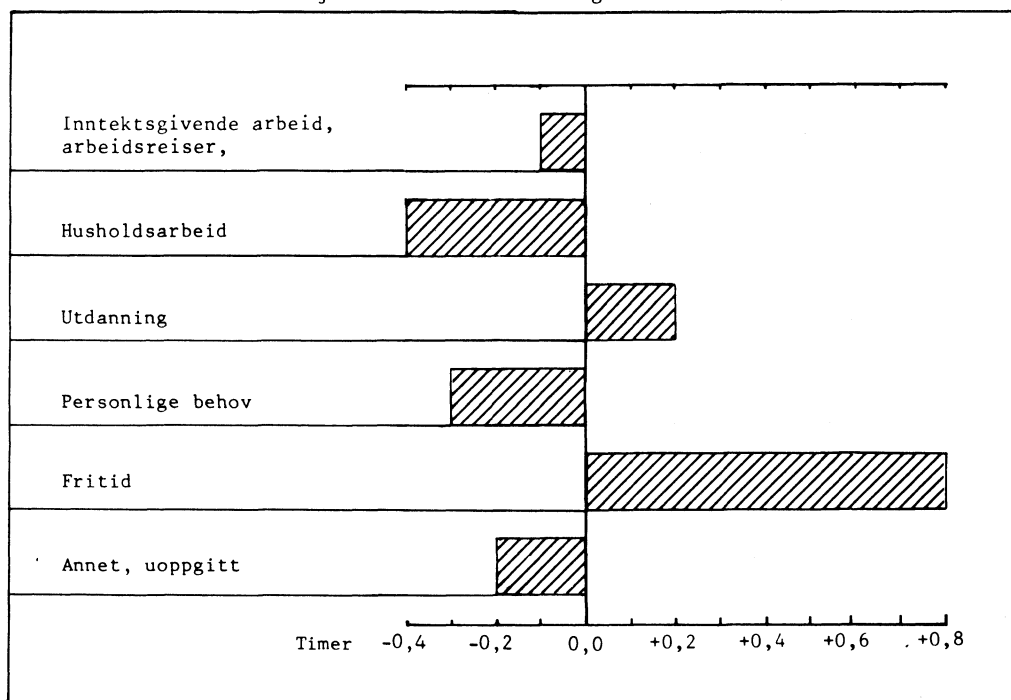
2.3. Endringer i tidsbruk i 70-årene

Flere av hovedaktivitetsområdene er behandlet mer inngående i egne avsnitt. Som en innledning til disse skal vi her kort gjøre rede for endringsmønsteret for alle fem aktivitetsområder samtidig. Vi skal konsentrere vår oppmerksomhet på endringsmønster for menn og kvinner etter alder og etter yrkesaktivitet.

Tidsbruksmønsteret har endret seg betydelig siden inngangen til 70-årene (se figur 2). Den mest markerte endring er økningen i fritid. I 1980-81 hadde vi gjennomsnittlig 0,8 timer mer fritid pr. dag, ca. 5,5 timer pr. uke, enn vi hadde i 1971-72. Utdanning viser også en viss oppgang. Alle andre aktivitetstyper viser nedgang. Størst reduksjon finner vi for husholdsarbeid. I 1980-81 brukte vi 0,4 timer pr. dag eller ca. 3 timer pr. uke, mindre til dette enn i 1971-72.

Generelt kan vi si at endringer i tidsbruk kan forklares ved endringer i befolkningens sammensetning, dvs. endringer i delgruppers relative størrelser på den ene siden og endringer i disse gruppers "livsstil" på den andre siden. I denne publikasjonen har vi lagt mest vekt på å beskrive forskjellige gruppers tidsbruk og eventuelle endringer for hver gruppe. Vi har ikke lagt vekt på å beskrive endringer i delgruppers størrelse. Tallet på observasjoner er imidlertid oppgitt i NOS-publikasjonen slik at interesserte selv kan ta hensyn til dette.

Figur 2. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer

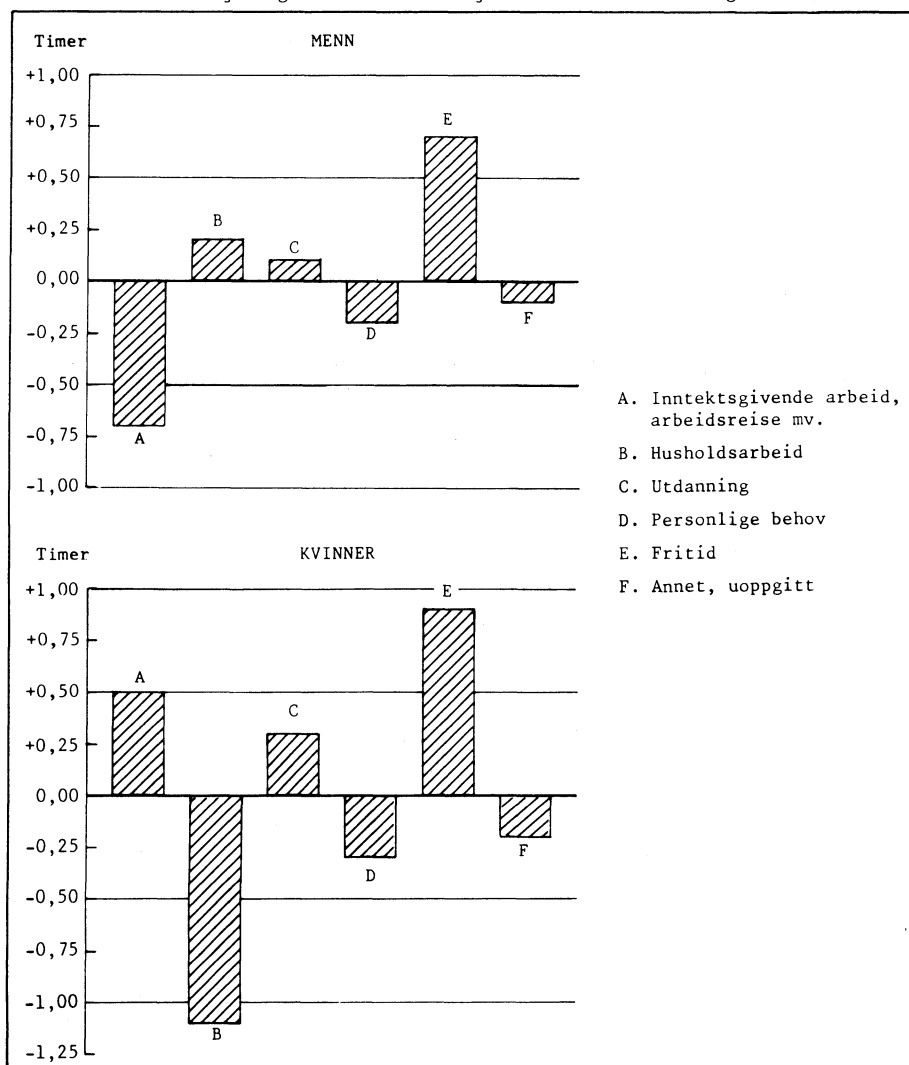
2.3.1. Endringer i menns og kvinners tidsbruk

Endringsmønsteret var forskjellig for menn og kvinner. Begge kjønn har endret sin tidsbruk betydelig, men endringene var av ulik styrke og retning (se figur 3). Totalt sett har kvinnen hatt størst endringer i tidsbruksmønsteret. Kvinner har omdisponert 1,5 timer pr. dag, eller vel 10 timer pr. uke fra en hovedaktivitetstype til en annen. Menn har omdisponert 1 time pr. dag, eller ca. 7 timer pr. uke.

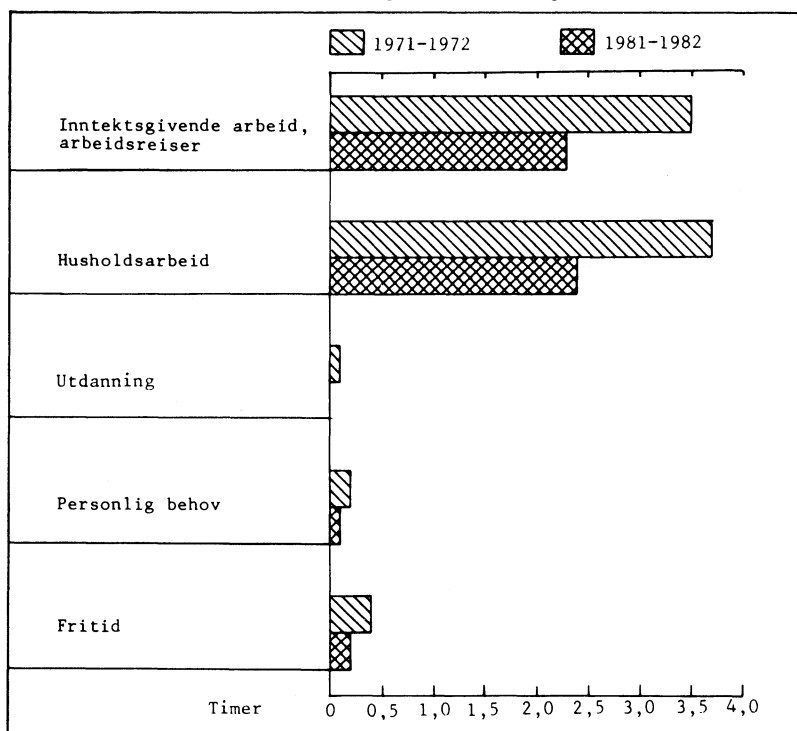
Menn har økt sin fritid med 0,7 timer pr. dag. De har også økt tiden de bruker til husholdsarbeid (0,2 timer) og utdanning (0,1 timer). Disse økningene har menn dekket først og fremst ved en reduksjon i tid brukt til inntektsgivende arbeid (0,7 timer). Tid brukt til personlige behov er også blitt redusert noe (0,2 timer). Vi har lyktes med å bedre kvaliteten av dagbokføring slik at tid til uspesifiserte gjøremål er blitt redusert. Dette antas ikke å avspeile en endring i folks tidsbruk. Denne reduksjonen var likevel med på å dekke de observerte økningene.

Kvinner har også hatt en økning i fritid (0,9 timer) og utdanning (0,2 timer). I motsetning til mennene, har kvinner økt tiden de bruker til inntektsgivende arbeid (0,5 timer). Disse økningene har kvinner dekket gjennom en betydelig reduksjon i tid brukt til husholdsarbeid (1,1 timer). Personlig behov er også blitt redusert noe, og annet, uoppgitt tidsbruk har, som for menn, gått ned.

Figur 3. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid menn og kvinner nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer

Figur 4. Forskjeller i tid menn og kvinner nyttet til ulike aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer

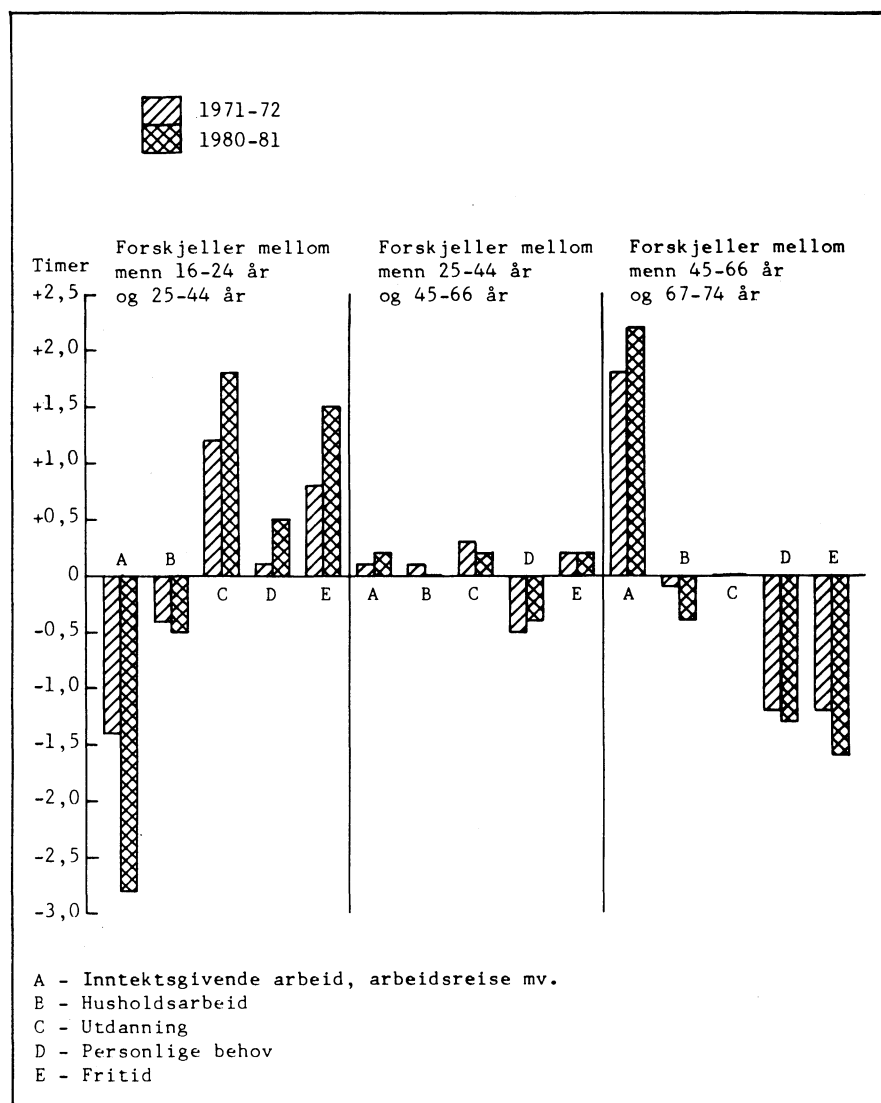
Et av hovedtrekkene i endringer i tidsbruken i 70-årene er en generell utjevning av kjønnsforskjeller. Kjønnsforskjeller i tidsbruken er blitt redusert for alle hovedaktivitetsområder. Kjønnsforskjeller var i utgangspunktet store bare for tid brukt til husholdsarbeid og inntektsgivende arbeid. For begge disse områder er kjønnsforskjellen redusert med ca. en tredjedel, fra i overkant av 3,5 timer i 1971-72 til ca. 2,5 timer i 1980-81. Reduksjonen i kjønnsforskjellen finner vi i alle aldersgrupper.

2.3.2. Endringer i aldersforskjeller

Aldersforskjeller i tidsbruken har ikke blitt redusert i 70-årene. Samfunnsutvikling har heller forsterket en del av de eksisterende forskjeller mellom aldersgruppene. Utviklingsmønsteret var noe forskjellig for menn og kvinner. For menn gikk utviklingen i retning av et sterkere skille i tidsbruken mellom unge, middelaldrende og eldre. Både de unge og de eldre har økt avstanden fra de mellomliggende grupper (se figur 5).

Ved inngangen til 70-årene var det store forskjeller i tidsbruken mellom menn under 25 år og de mellom 25 og 44. Det som kjennetegner den yngste aldersgruppen var først og fremst lite inntektsgivende arbeid, lite husholdsarbeid, mye utdanning og mye fritid. Alle disse forskjeller, unntatt den som gjelder husholdsarbeid, er blitt betydelig forsterket. I tillegg har det også kommet en klar forskjell i tid brukt til personlige behov.

Figur 5. Forskjeller i tid menn i ulike aldersgrupper nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer

Forskjeller i tidsbruken mellom menn 25-44 år og menn 45-66 år var i 1971-72 gjennomgående små. Utviklingen har ikke endret dette bildet i nevneverdig grad.

Den eldste aldersgruppen av menn med i undersøkelsen, de mellom 67 og 74 år, brukte i 1971-72 betydelig mindre tid til inntektsgivende arbeid og betydelig mer tid til personlige behov og til fritid enn de mellom 45 og 66 år. I 70-årene har forskjellene når det gjelder inntektsgivende arbeid og fritid blitt forsterket. Vi finner også en økning i forskjeller når det gjelder husholdsarbeid.

Aldersforskjeller i menns tidsbruk henger nok først og fremst sammen med yrkesaktivitet. De observerte endringer skyldes antakelig en sterkere konsentrasjon av yrkesarbeid i årene da menn er mellom 25 og 66 år. Det var imidlertid også betydelige forskjeller i tidsbruken mellom de under 25 og de over 66 år. De unge brukte mer tid til inntektsgivende arbeid, utdanning og personlige behov og mindre tid til husholdsarbeid enn de eldre gjorde. Fritid hadde de to grupper menn omtrent like mye av. I 70-årene har noen av disse forskjeller økt, noen har blitt redusert. Økning finner vi i forskjeller mellom unge og eldre i tid brukt till husholdsarbeid og utdanning. Forskjeller mellom inntektsgivende arbeid og personlige behov har blitt noe redusert.

Det er bare for de to eldste aldersgrupper at vi finner en forsterkning av aldersforskjeller i tidsbruk hos kvinner (se figur 6). Eldre kvinner brukte mindre tid til inntektsgivende arbeid, mer tid til personlige behov og fritid enn kvinner 45-66 år. I 70-årene er forskjeller i inntektsgivende arbeid og fritid økt betraktelig.

Hos kvinner var det klare forskjeller i tidsbruk mellom de under 25 og de 25-44 år. Den yngste gruppen utførte atskillig mindre husholdsarbeid og brukte heller tiden til utdanning og fritidsaktiviteter. Utviklingen i 70-årene har ikke hatt en generell tendens til å forsterke denne forskjellen slik tilfellet var hos menn. Forskjeller i tid brukt til husholdsarbeid er blitt noe redusert. Dette gjelder også for aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år. Det finnes ellers svært små forskjeller i tidsbruken mellom kvinner i alderen 25-44 år og 45-66 år, og liten endring i dette mønsteret fra 1970-71 til 1980-81.

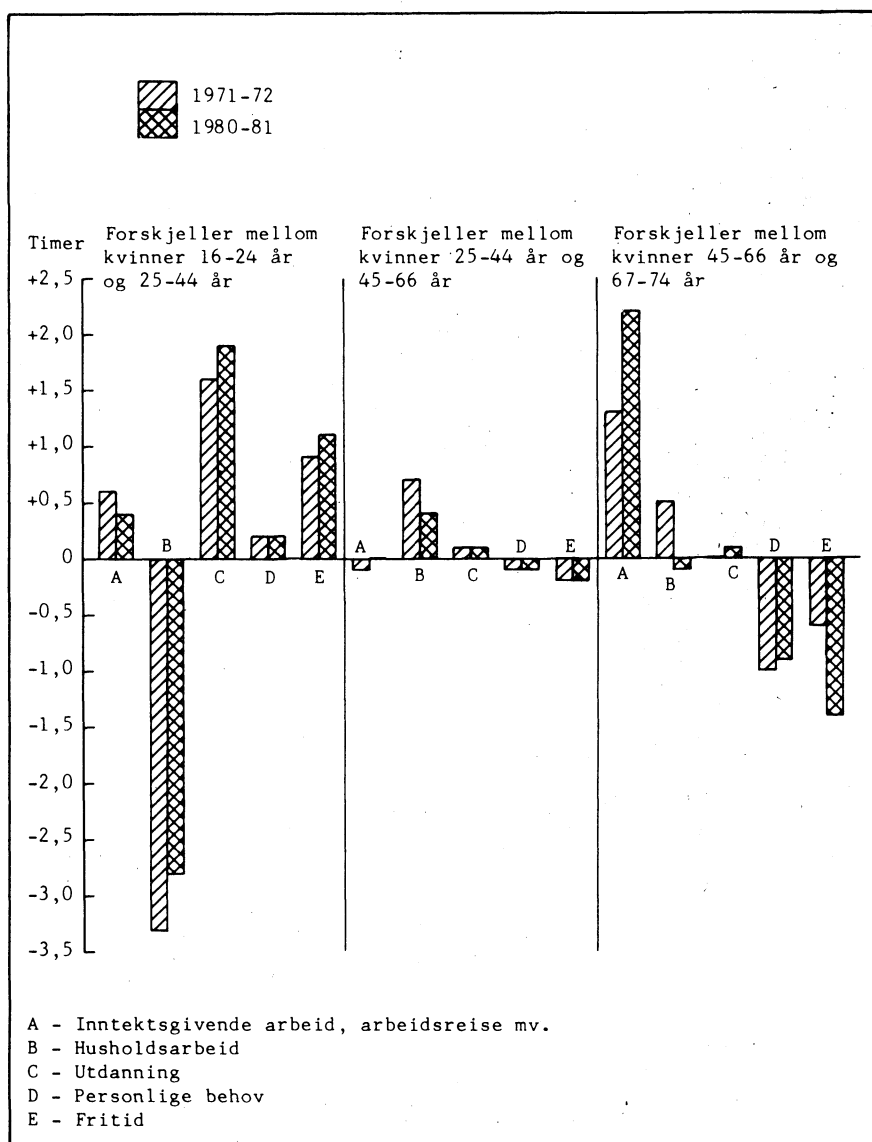
2.3.3. Endringer i tidsbruk for yrkesaktive og ikke yrkesaktive

Endringsmønsteret for menn varierer lite etter deres yrkesaktivitet. Yrkesaktive og ikke yrkesaktive menn har hatt omtrent like store endringer i tidsbruken totalt, og endringene for de enkelte aktivitetsområder har stort sett gått i samme retning. Yrkesaktive menn har for eksempel økt sin fritid med 0,7 timer pr. dag, mens ikke yrkesaktive menn har økt sin med 0,9 timer. Tiden til inntektsgivende arbeid, arbeidsreise mv. har blitt redusert for de yrkesaktive.

Både yrkesaktive og ikke yrkesaktive kvinner har endret sin tidsbruk i 70-årene. Endringens styrke varierte med yrkesaktivitet, mens retningene var de samme for begge grupper. Det er gruppen ikke yrkesaktive som har hatt størst endring i tidsbruken. De har omdisponert 1,8 timer pr. dag eller ca. 12,5 timer pr. uke, mens yrkesaktive kvinner har omdisponert halvparten så mye tid. Størst forskjell i endringstakten finner vi for husholdsarbeid. Ikke yrkesaktive kvinner reduserte sin innsats med 1,3 timer, mens de yrkesaktive reduserte sin med bare 0,5 timer.

For menn har andelen yrkesaktive holdt seg konstant, mens for kvinner har det vært en betydelig økning i perioden. I Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81 var 60 prosent av alle kvinner klassifisert som yrkesaktive, mot 43 prosent i 1971-72. Tidsbruk varierer sterkt med yrkesaktivitet. Det er derfor naturlig å ta hensyn til endringer i yrkesaktivitet når endringer i kvinners tidsbruk i 70-årene skal forklares. Økning i yrkesdeltaking blant kvinner ventes i seg selv å føre til endringer i retning av mer inntektsgivende arbeid, mindre husholdsarbeid og mindre fritid for kvinner.

Figur 6. Forskjeller i tid kvinner i ulike aldersgrupper nyttet til forskjellige aktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer

Som vi har sett tidligere, (figur 2, side 15) har tid nyttet til inntektsgivende arbeid i gjennomsnitt for alle kvinner økt og husholdsarbeid gått ned. Reduksjonen i husholdsarbeid er imidlertid betydelig større enn vi kunne ha ventet på grunnlag av økningen i yrkesdeltaking alene. For å anslå virkningen av økt yrkesdeltaking alene må vi holde tidsbruken for de yrkesaktive og de ikke yrkesaktive konstant. Vi forutsetter altså at begge grupper brukte like mye tid til husholdsarbeid i 1980-81 som de gjorde i 1971-72. Vi beregner så nye gjennomsnittstall for alle kvinner basert på gruppenes tidsbruk i 1971-72 og gruppenes størrelse i 1980-81. Vi har registrert en økning i yrkesdeltaking fra 43 til 60 prosent for alle kvinner. Beregninger viser at økningen i yrkesdeltaking alene ville ha ført til en reduksjon i husholdsarbeid blant kvinner på 0,3 timer (Grønmo og Lingsom 1982). Den observerte nedgangen i husholdsarbeid er imidlertid på hele 1.1 timer pr. dag. Beregner vi på tilsvarende måte hvilken endring i fritid vi kunne ha ventet på grunnlag av økningen i yrkesdeltaking alene, finner vi at dette ville ha ført til en nedgang i kvinners fritid på ca. 0,1 timer pr. dag, mens vi faktisk observerer en økning i kvinners fritid på 0,8 timer pr. dag i perioden. Endringer i yrkesdeltaking forklarer altså forholdsvis lite av de observerte endringer. Endringer i de forskjellige gruppers tidsbruk har hatt større utslag på gjennomsnittstallene enn endringer i gruppens størrelse.

3. INNTEKTSGIVENDE ARBEID OG ARBEIDSREISER

3.1. Innledning

Inntektsgivende arbeid oppfattes vanligvis som et gode. Inntektsgivende arbeid har stor økonomisk og sosial betydning for den enkelte. Arbeidet er for mange den viktigste kilde til livsopphold. Inntekt og yrke definerer langt på vei den enkeltes sosiale status. Arbeidet gir også sosial kontakt, grunnlag for læring og muligheter til å realisere kunnskaper, evner og anlegg. Tap av inntektsgivende arbeid, f.eks. ved arbeidsledighet, innebærer ikke bare tap av inntekt, men også tap av de sosiale godene ved arbeidet, det sosiale fellesskapet og mulighetene til aktiv bruk av bestemte ferdigheter.

Lønnsarbeidet har imidlertid en rekke andre sider som gjør bildet mer tvetydig. Deltaking i inntektsgivende arbeid kan også innebære belastninger, f.eks. i form av ensformige jobber, fysisk og psykisk slitasje osv.

Deltaking i inntektsgivende arbeid innebærer vanligvis en binding av tid som strukturerer den enkeltes hverdag. Ved siden av den nødvendige tilfredsstillelsen av personlige behov som søvn, måltider osv., er inntektsgivende arbeid den aktiviteten som i størst grad setter rammer for hvor mye tid den enkelte har til andre aktiviteter når arbeidsdagen er over.

Både omfanget av inntektsgivende arbeid og organiseringen av arbeidet tidsmessig over døgnet, uken eller året, har stor betydning for dagliglivet. Arbeidsordninger som f.eks. forutsetter en ukentlig arbeidstid på 30 timer, vil ha forskjellige konsekvenser for andre aktiviteter om arbeidet organiseres med 6 timer pr. dag 5 dager i uken, eller om arbeidstiden blir konsenterert med 10 timer pr. dag 3 dager i uken.

Arbeidstid er til en viss grad institusjonelt bestemt i vårt samfunn. For å motvirke uheldige arbeidskontrakter for den enkelte, reguleres en del arbeidstidsbestemmelser gjennom lover og kollektive avtaler. En slik standardisering av arbeidskontrakter reduserer mulighetene for et fritt arbeidstidsvalg. Selvstendig næringsdrivende og familiearbeidskraft er imidlertid ikke underlagt slike bestemmelser. Deres arbeidstid er derfor i prinsippet i stor grad markedsstyrt.

Den arbeidstidsbestemmelsen som har størst betydning for dagliglivet er reguleringer av den ukentlige arbeidstid. For enkelte yrker/hyransjer finnes det tariff-festet ukentlig normalarbeidstid for avtaleområdet som er kortere enn den normale arbeidstid. I tillegg kommer andre bestemmelser som regulerer arbeidsinnsatsen. Ferieloven regulerer antall feriedager for lønnstakere, og er i tillegg til den ukentlige arbeidstiden med på å bestemme hvor mange timer den enkelte arbeider i løpet av et år. Lover om obligatorisk skolegang og om pensjonsalder avgrenser nedad og oppad hvilke aldersgrupper som anses å være i yrkesaktiv alder, og setter rammer for den samlede arbeidstid over livsløpet.

I løpet av 70-årene ble det gjennomført flere lovreformer som har betydning for mengden av inntektsgivende arbeid som blir utført. I 1973 ble pensjonsalderen i folketrygden satt ned fra 70 til 67 år. I 1976 fikk arbeidstakere over 60 år den 5. ferieuken. Samme år ble den lovbestemte ukentlige normalarbeidstid redusert fra 42,5 til 40 timer. I arbeidsmiljøloven av 1977 ble det satt visse begrensninger for overtidsarbeid. I tillegg ble det også gjennomført arbeidstidsreduksjoner for bestemte grupper, f.eks. ansatte med skift- eller turnusarbeid.

En av de mest konsekvensrike "arbeidstidsreformene" i 70-årene finner man imidlertid i liten grad nedfelt i lov og avtaleverk, nemlig den sterke veksten i deltidssordninger. Deltidsarbeid kan defineres som redusert arbeidstid i forhold til ukentlig normalarbeidstid i yrket. Den reduserte arbeidstiden tas vanligvis ut enten i form av kortere daglig arbeidstid eller færre arbeidsdager pr. uke. Deltidsordninger er særordninger som har presset seg fram på arbeidsmarkedet uten det offentliges medvirkning og styring. Framveksten av deltidssarbeidet viser tydelig at arbeidstid ikke bare er institusjonelt bestemt, men bestemmes også av tilbud og etterspørsel på arbeidsmarkedet.

Ettersom det er visse arbeidstidsvariasjoner mellom næringer, vil endringer i næringsstrukturen også kunne føre til endringer i gjennomsnittlig tid brukt til inntektsgivende arbeid. I løpet av 70-årene har det imidlertid vært få endringer av betydning i næringsstrukturen. Sysselsettingsreduksjonen i primærnæringene har fortsatt, men omfatter få personer. Industri-sysselsettingen har holdt seg nokså

stabil. Det nye innen industrien er at andelen som arbeider i produksjonen er redusert til fordel for ansatte med mer kontormessige funksjoner. Ettersom funksjonærer og arbeidere i industrien har ulik ukentlig arbeidstid, kan denne forskyvningen føre til en viss reduksjon i gjennomsnittlig arbeidstid. Sysselsettingsveksten i 70-årene kom for det meste i den offentlige sektor. Innslaget av deltidsarbeidende kvinner er stort her, og kan ventes å redusere den gjennomsnittlige arbeidstiden i denne sektoren.

Utbredelsen av flere arbeidsforhold har også betydning for hvor mye tid den enkelte bruker til inntektsgivende arbeid, ettersom arbeidstidsbestemmelsene bare regulerer det enkelte arbeidsforhold og ikke personenes samlede tid. Men omfanget av dobbeltarbeid er neppe så stort at det vil slå ut på våre gjennomsnittstall. I prinsippet inngår også svart arbeid, dvs. arbeid som ulovlig unndras beskatning, i registreringen av inntektsgivende arbeid basert på dagbøker.

Krav som har stått sentralt i debatten om arbeidstidsordninger i 70-årene, har vært lavere pensjonsalder, lengre ferier og redusert daglig arbeidstid (6-timers dagen). Etter at 8-timers dagen ble lovfestet i 1919, har arbeidsreformene ikke berørt den daglige arbeidstid. Arbeidstidsreduksjonen har blitt tatt ut i form av kortere ukentlig arbeidstid, lengre ferier og lavere pensjonsalder. Arbeidstidsdebatten i slutten av 70-årene har i praktisk politikk ført til at kravene om lengre ferier og lavere pensjonsalder har blitt satt opp mot krav om reduksjon i den daglige arbeidstid.

3.2. Endringer i tid brukt til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser i 70-årene

Med utgangspunkt i det som innledningsvis ble skissert av arbeidstidsreformene i 70-årene, og kunnskap om andre arbeidsmarkedsendringer, kunne det ventes visse endringer i tid som brukes til inntektsgivende arbeid i tiåret.

For det første vil vi anta at den gjennomsnittlige tid til inntektsgivende arbeid pr. person har endret seg lite. En eventuell endringstendens vil vise seg i form av reduksjon. Denne forventningen bygger på arbeidsmarkedsstatistikk fra 1972 og 1980. I denne perioden økte tallet på personer i alderen 16-74 år med 6 prosent, mens tallet på utførte timeverk pr. uke i samme periode bare økte med 3 prosent.¹ Den arbeidstiden som måles i tidsnytingsundersøkelsen er den faktiske utførte arbeidstiden, og skal i prinsippet ligge nær den arbeidstid som måles i arbeidskraftundersøkelsene.

Arbeidsmarkedsendringene vil forventes å slå noe ulikt ut for menn og kvinner. For menn er det rimelig å anta at både reduksjonen i andelen som er i yrkesaktiv alder (lavere pensjonsalder) og arbeidsreformer i form av kortere ukentlig arbeidstid og begrensninger på overtid, vil føre til mindre inntektsgivende arbeid enn før, både i gjennomsnitt for alle menn og i gjennomsnitt for yrkesaktive menn. Et interessant spørsmål er hvordan arbeidstidsreduksjonen blant yrkesaktive menn er tatt ut. Arbeider de nå færre dager enn før, eller er arbeidstiden pr. dag blitt kortere?

Vi venter en generell økning i tiden kvinner brukte til inntektsgivende arbeid på grunn av økningen i yrkesaktiviteten blant kvinner i perioden. For yrkesaktive kvinner vil vi imidlertid vente en nedgang i tid brukt til inntektsgivende arbeid. Det er to grunner for dette. For det første, vil de formelle arbeidstidsreformene, og særlig da reduksjonen i normal arbeidstid, redusere arbeidstiden til kvinner som arbeider heltid. For det andre har veksten i yrkesdeltaking i stor grad vært i form av deltidsarbeid, noe som vil trekke gjennomsnittstallene for arbeidstiden ned.

Tabell 1 viser gjennomsnittlig tid brukt til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser for forskjellige grupper i 1971-72 og 1980-81. Gjennomsnittstall for alle personer var uendret i løpet av 70-årene. Tiden som menn brukte i gjennomsnitt har gått betydelig ned, mens tiden som kvinner brukte har økt. Ser vi på gjennomsnittstall for yrkesaktive personer, finner vi som ventet en nedgang i tiden brukt av yrkesaktive menn. Den forventede nedgangen i tiden brukt av yrkesaktive kvinner finner vi imidlertid ikke.

¹ Tallet på personer 16-74 år økte fra 2 732 000 i 1972 til 2 905 000 i 1980 og tallet på utførte timeverk pr. dag (utførte timeverk pr. uke dividert med 7) økte fra 8 714 000 til 8 985 000 ifølge arbeidskraftundersøkelsene. Dette gir et gjennomsnitt pr. person pr. dag på 3,2 timer i 1972 og 3,1 i 1980-81. Arbeidsreise er ikke medregnet. Tallene fra arbeidskraftundersøkelsen stemmer godt overens med tallene fra tidsnytingsundersøkelsene.

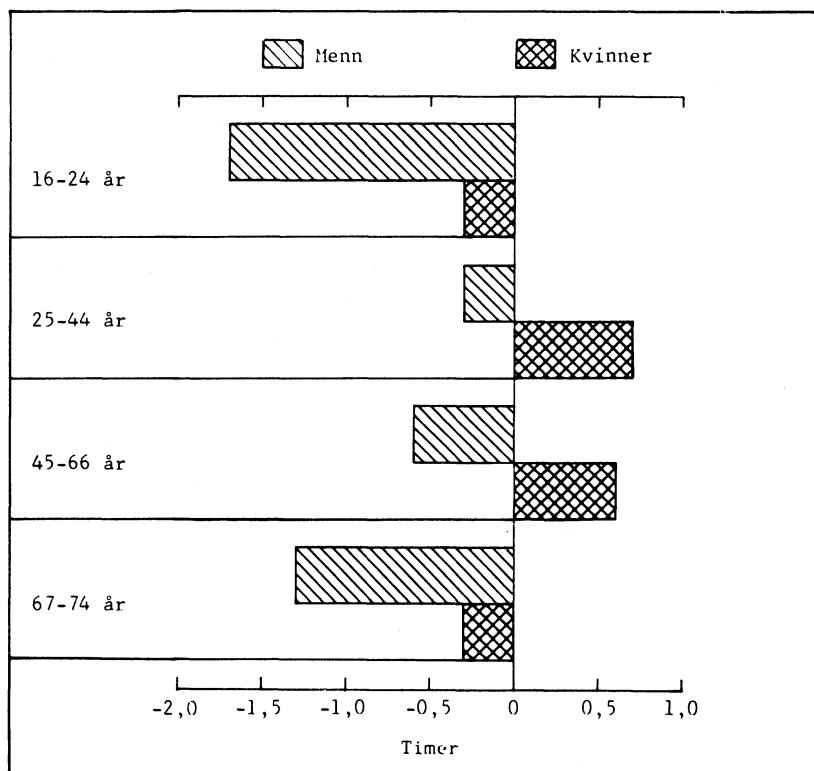
Tabell 1. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer

	1971-72	1980-81	Endringer fra 1971-72 til 1980-81
Alle personer	3,6	3,5	-.1
Menn	5,4	4,7	-.7*
Kvinner	1,9	2,4	+.5*
Alle yrkesaktive	5,5	4,9	-.6*
Yrkesaktive menn	6,4	5,7	-.7*
Yrkesaktive kvinner	4,0	3,9	-.1

*Statistisk signifikant iflg. T-Test ($p < 0,5$).

Grunnen til at gjennomsnittstallet for yrkesaktive kvinner ikke har vist større nedgang er nok forskyvninger mellom grupper med de ulike arbeidstidsordninger. De som arbeider mindre enn 15 timer pr. uke og de som arbeider 40 timers uke eller mer, brukte mindre tid pr. dag i 1980-81 enn i begynnelsen av 70-årene. Det motsatte er tilfelle for kvinner som arbeider mellom 15 og 40 timer pr. uke. Det er dessuten denne gruppen som har vokst mest i 70-årene. Disse tendensene fører samlet til at gjennomsnittet for yrkesaktive kvinner er så å si uendret.

Figur 7. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser av menn og kvinner i forskjellige aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. Timer

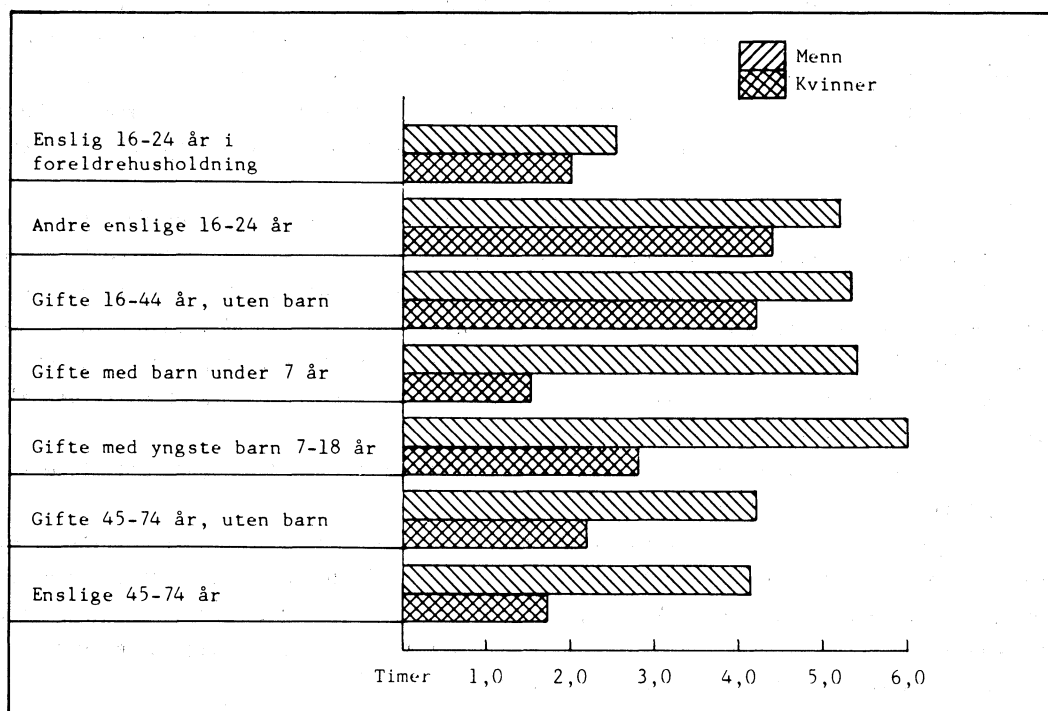

Yrkesaktiviteten, og dermed tid som brukes til inntektsgivende arbeid, varierer over livsløpet. Sammenhengene mellom yrkesaktivitet og alder kan imidlertid endres over tid. Endringene kan skyldes endringer i institusjonelle forhold, f.eks. endringer i etterspørsel på arbeidsmarkedet, i utdannings-tilbøyelighet, i pensjonsalder, og andre endringer, f.eks. i holdninger til gifte kvinners yrkesaktivitet. Tradisjonelt har kvinners yrkesaktivitet vært sterkere påvirket av alder enn tilfellet har vært for menn.

For menn er mønsteret i sammenhengen mellom tid brukt til inntektsgivende arbeid og alder uendret i tiårsperioden. I løpet av 70-årene ble det tid brukt til inntektsgivende arbeid redusert innen alle aldersgrupper av menn. Reduksjonen var sterkest blant de yngste mennene (se figur 7). Hovedgrunnen er økt utdanningshyppighet i denne aldersgruppen: i 1980-81 var 77 prosent av menn i alderen 16-19 år, og 35 prosent av menn i alderen 20-24 år under utdanning. Tilsvarende tall for 1971-72 var 50 og 16 prosent. Lavere pensjonsalder har gitt stort utslag på den tiden de eldste mennene bruker til inntektsgivende arbeid. I løpet av 70-årene ble tiden menn 67-74 år brukte redusert fra 3,0 til 1,7 timer pr. dag.

Kvinner brukte mindre tid til inntektsgivende arbeid enn menn, uansett alder. Dette bildet har ikke endret seg i 70-årene. Men i løpet av denne perioden har kjønnsforskjellene blitt mindre, delvis fordi tiden menn brukte på inntektsgivende arbeid har blitt mindre, og delvis fordi kvinner i bestemte aldersgrupper har økt sin yrkesaktivitet. Det er kvinner i aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år som har økt sin tid til inntektsgivende arbeid. Blant yngre og eldre kvinner har det vært en tendens til reduksjon. Yngre kvinner har på samme måte som menn hatt en økning av andelen under utdanning.

Figur 8. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser av menn og kvinner i forskjellige familiefaser¹⁾. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

1) Enslige forsørgere er ikke tatt med.

3.3. Variasjon i tid brukt til inntektsgivende arbeid og arbeidsreiser

Familiefase

For gifte menn betyr ikke barn en reduksjon i det inntektsgivende arbeidet, noe det gjør for kvinner. Gifte menn med yngste barn 7-18 år var den gruppen menn som brukte mest tid til inntektsgivende arbeid (se figur 8). En av årsakene til dette kan være at menns forsørgerbyrde er stor nettopp i den delen av livsløpet de har skolebarn, særlig hvis ikke ektefellen også er yrkesaktiv.

I begynnelsen på 70-tallet brukte småbarnsfedre mer tid til inntektsgivende arbeid enn fedre med store barn, i 1980-81 mindre tid. Dette kan tyde på en opp-prioritering av familieliv blant menn med små barn, men kan også skyldes andre faktorer slik som en økning i andelen under utdanning. For kvinner betyr småbarn at det lønnede arbeidet begrenses. Men variasjon i kvinners tid til lønnsarbeid kan ikke bare forklares med omsorg for barn. Eldre gifte kvinner uten barn brukte f.eks. mindre tid til inntektsgivende arbeid enn yngre gifte kvinner med barn. Her er det snakk om kohorteffekter, dvs. at ulike generasjoner av kvinner har hatt ulik tilpasning til familie- og yrkesrolle. I 70-årene var det særlig kvinner med barn i skolealderen som økte sin yrkesdeltaking. De eldre kvinnene avsluttet vanligvis sin yrkesaktivitet når de giftet seg og fikk barn, og har stått utenfor arbeidsmarkedet siden. De ble ikke rekruttert til arbeidsmarkedet i samme omfang som yngre kvinner i løpet av 70-årene.

Det er imidlertid fremdeles vanlig at mens barna er små må mannen skaffe familien det meste av inntekten. Summerer vi tiden som gifte menn og kvinner bruker til inntektsgivende arbeid i de forskjellige familiefasene, viser det seg at unge gifte uten barn utførte mest lønnsarbeid av ekteparene, og kvinners tid utgjorde 44 prosent av det samlede lønnede arbeidet i disse familiene. Blant ektepar med småbarn utgjorde kvinnens tid 22 prosent av familiens samlede inntektsgivende arbeid.

Sosioøkonomisk gruppe

Når vi snakker om forskjeller mellom ulike sosioøkonomiske grupper, er det viktig å vite den relative størrelsen på de ulike gruppene for å antyde noe om omfanget på de forhold som beskrives.

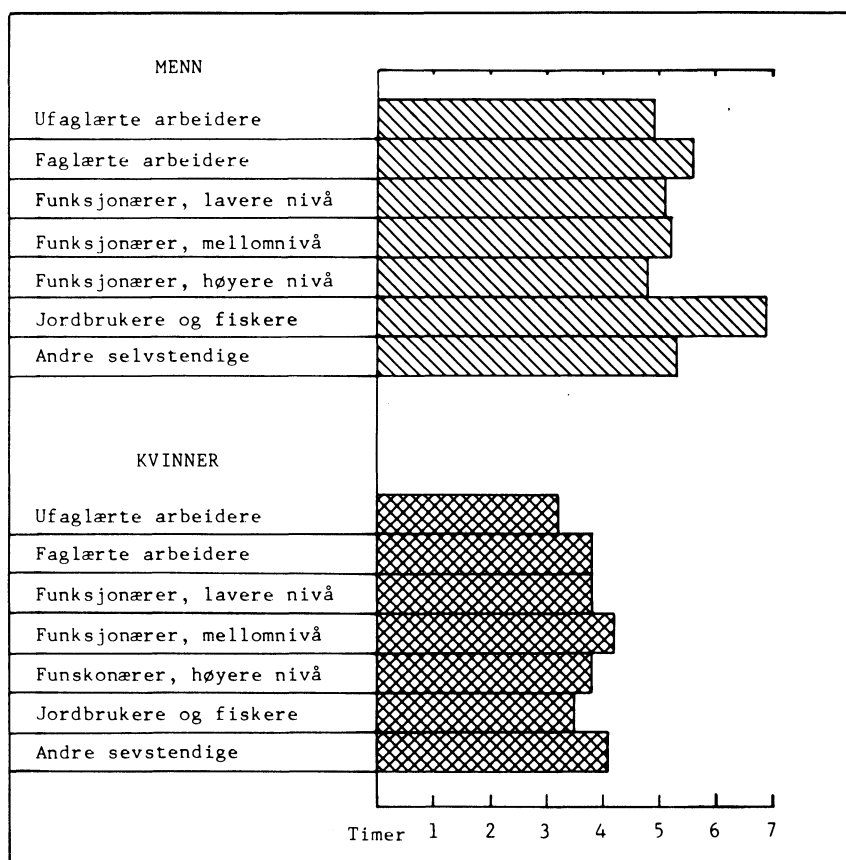
Den største gruppen av yrkesaktive var funksjonærer på forskjellige nivåer, 48 prosent (1980-81). Halvparten av disse var funksjonærer på mellomnivå, bare 14 prosent var funksjonærer på høyere nivå. Den nest største gruppen var arbeidere, 30 prosent. To tredjedeler av arbeiderne var ufaglærte.

Det er store kjønnsforskjeller i sosioøkonomisk tilhørighet. Blant menn var den største gruppen, 42 prosent, arbeidere, hvorav 60 prosent var ufaglærte. Blant kvinnene var bare 15 prosent arbeidere, men hele 88 prosent av disse var ufaglærte. Den største gruppen blant de yrkesaktive kvinnene var funksjonærer, 62 prosent. Av disse var halvparten funksjonærer på lavere nivå og bare 9 prosent funksjonærer på høyere nivå. Blant menn var det færre funksjonærer, 36 prosent, og det var få av disse som var funksjonærer på lavere nivå, bare 10 prosent. Andelen funksjonærer på høyere nivå, 22 prosent, var høyere enn blant kvinnelige funksjonærer.

Ettersom kjønnsforskjellene er såvidt store, skal vi her beskrive den gjennomsnittlige arbeidstid for ulike grupper av kvinner og menn hver for seg.

Figur 9 viser tid brukt til inntektsgivende arbeid, ikke medregnet arbeidsreise, for ulike grupper menn og kvinner. Tid brukt til inntektsgivende arbeid varierte forholdsvis lite etter sosioøkonomisk gruppe. For menn skilte jordbrukere og fiskere seg klart ut som en gruppe med lang arbeidstid. Blant kvinner var det ufaglærte arbeidere som brukte minst tid til inntektsgivende arbeid, og funksjonærer på mellomnivå og "andre selvstendige" som brukte mest tid.

Figur 9. Tid nyttet til inntektsgivende arbeid av menn og kvinner i forskjellige sosioøkonomiske grupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

Sosioøkonomisk gruppe er et kjennemerke som integrerer utdanningsnivå og yrke, og kan dermed være en indikator på inntekt. Et interessant spørsmål når det gjelder sammenhengen mellom sosioøkonomisk gruppe og arbeidstid, er hvorvidt arbeidstid er et middel for utjevning av inntekt eller ikke. Er det slik at høy sosioøkonomisk status og høy timebetaling gir den enkelte frihet til å velge mer fritid, og vil grupper med lav status og lave timebetalinger velge mer arbeid for å høyne inntekten? Det kan imidlertid tenkes andre faktorer som fører sammenhengende i motsatt retning. Høystatusgrupper har kanskje et press på seg i arbeidet til å yte maksimalt, selv om inntekten hadde vært tilstrekkelig med mindre arbeidsinnsats. Grupper med lavere status har kanskje få muligheter til å kompensere lav timebetaling med mer arbeid, arbeidsmiljølov og andre bestemmelser setter grenser for vanlige lønnstakere. Kompensasjonsteori forutsetter i prinsipp fritt valg av arbeidstid. Begrensninger i denne friheten vil føre til modifikasjoner i teorien.

Forskjeller i tid brukt til inntektsgivende arbeid av ufaglærte og faglærte arbeidere støtter ikke kompensasjonsteorien. Ufaglærte arbeidere brukte mindre tid til inntektsgivende arbeid enn faglærte arbeidere. For å kompensere for forskjeller i gjennomsnittlig timebetaling måtte de ha arbeidet noe mer. Mangelen av forskjeller mellom grupper av mannlige funksjonærer gir heller ingen støtte til teorien.

3.4. Ektepars yrkestilpasninger

Vi har tidligere sammenliknet tall for grupper av gifte menn og kvinner. I dette avsnittet skal vi se på forholdet mellom ektefellers arbeidstid. Tallene bygger på spørreskjemaopplysninger om intervjupersonen og hans/hennes ektefelle og refererer til vanlig arbeidstid pr. uke i hovedyrke. Bare gifte personer under 67 år er tatt med.

Omkring halvparten av gifte menn arbeidet 40-44 timer pr. uke, uavhengig av ektefellens arbeidstid. Det vil si at gifte menns arbeidstid var sentrert rundt et normalarbeidstidsmønster, uansett om kona var hjemmearbeidende eller yrkesaktiv på deltid eller heltid. Et unntak var imidlertid menn med ektefeller som har svært lang ukentlig arbeidstid, 45 timer eller mer. Disse mennene hadde selv i større grad enn andre gifte menn lange arbeidsuker. Hele 29 prosent arbeidet 55 timer eller mer pr. uke. Innslaget av ektepar som driver gårdsarbeid var sannsynligvis stort i denne gruppen.

Bare 10 prosent av de gifte kvinnene hadde en ukentlig arbeidstid på 40-44 timer pr. uke, hele 36 prosent var ikke yrkesaktive. Gifte kvinners gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid varierte relativt lite med ektefellens ukentlige arbeidstid. Det kan se ut som om det eksisterer to separate vanlige arbeidstidsmønstre, ukentlig "normalarbeidstid" for mannen og redusert arbeidstid for kvinnen, og at det er uvanlig at kvinnens yrkesaktivitet medfører en reduksjon i mannens.

3.5. Yrkesaktives arbeidstid

3.5.1. Ukentlig arbeidstid

I løpet av det siste tiåret ble yrkesaktives gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid (reisetid ikke medregnet) redusert fra 35,5 til 31,3 timer. Menns arbeidstid gikk ned fra 40,9 timer til 36,6 timer, altså et gjennomsnitt som ligger godt under den lovbestemte normalarbeidstid. Kvinnenes gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid endret seg lite. I avsnitt 3.2. ble det vist hvorfor reduksjonen ble så liten, til tross for økning i deltidsordninger i tiåret. Kvinner arbeidet i gjennomsnitt 12 timer mindre pr. uke enn menn.

Omfanget av ukentlig arbeidstid varierte mellom næringer og yrkesgrupper. Det har tradisjonelt gått et skille mellom arbeidere og funksjonærer, der funksjonærene har hatt avtalefestet kortest arbeidstid, både i offentlig og privat virksomhet. I tillegg er det også ulikheter i hva som regnes som betalt tid. Mange industriarbeidere har ikke betalt spisepause. Summen av disse forskjellene kan bety at f.eks. arbeidere i privat industri kan ha en normal ukentlig arbeidstid inklusive pauser som er 5 timer lengre enn blant funksjonærer i statlig virksomhet. Utbredelsen av deltidsarbeid varierer også mellom næringer og yrker, og vil påvirke den gjennomsnittlige ukentlige arbeidstiden.

Ettersom vi ikke har muligheter for å studere endringer mellom sosioøkonomiske grupper, 1971-72-materialet har ikke tilstrekkelig detaljerte opplysninger, deler vi inn de yrkesaktive i fire yrkesstatusgrupper:

- 1) Selvstendige i jordbruk, skogbruk og fiske
- 2) Andre selvstendige
- 3) Ansatte i industri, bygge- og anleggsvirksomhet
- 4) Andre ansatte

I løpet av 70-årene reduserte menn i alle yrkesgrupper, unntatt selvstendige i primærnæringene, sin gjennomsnittlige ukentlige arbeidstid (se tabell 2). Denne utviklingen har ført til at forskjellen i ukentlig arbeidstid har økt mellom selvstendige i primærnæringene og de andre gruppene av yrkesaktive menn. Industriansatte menn reduserte sin ukentlige arbeidstid mest i tiåret, med 5,6 timer.

Kvinnelige ansatte har hatt en relativt stabil gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i perioden. Kvinner i primærnæringene har redusert sin ukentlige arbeidstid noe, mens andre selvstendige kvinner gjennomsnittlig arbeidet litt mer enn før.

Tabell 2. Ukentlig arbeidstid for yrkesaktive menn og kvinner i forskjellige yrkesgrupper. 1971-72 og 1980-81. Timer

	Menn		Kvinner	
	1971-72	1980-81	1971-72	1980-81
Selvstendige i jordbruk, skogbruk og fiske	48,6	49,2	24,4	21,3
Andre selvstendige	39,4	36,4	19,7	25,0
Ansatte i industri, bygge- og anleggsvirksomhet ...	41,7	36,1	33,1	32,7
Andre ansatte	39,1	34,8	25,7	24,3

3.5.2. Arbeidstidsordninger

Ukentlig arbeidstid gir et mål for den samlede tidsbelastningen i løpet av en uke. En annen viktig side ved arbeidstiden er organiseringen av arbeidstiden, hvordan timene er fordelt over uken.

Hverdager og helger

Lønnsarbeidets organisering innebærer i seg selv at det trekkes et skarpt skille mellom inntektsgivende arbeid og fritid. Uken er for de fleste delt i hverdager med arbeid, og helgen med fritid. Mønsteret har vært det samme i 70-årene, men utviklingen har gått i retning av å forsterke tendensen til å rendyrke helgene som fritid.

Både i 1971-72 og 1980-81 var antall timer som ble brukt til inntektsgivende arbeid høyest i ukens første dager, mandag til torsdag, for deretter å synke, med færrest timer brukt på søndager. Men det ble utført mindre arbeid i helgene nå enn før, og da særlig på lørdager, hvor det inntektsgivende arbeidet ble redusert fra 2,0 til 1,4 timer. Gjennomsnittet for mandager-torsdager holdt seg konstant på 4,5 timer. Reduksjonen i timetallet i helgene var imidlertid ikke stort nok til å påvirke gjennomsnittet for alle dager.

En forsterkning i skillet mellom hverdag og helg viser seg ikke bare i redusert arbeidstid i helgene, men også i andelen av de yrkesaktive som var på arbeid. I løpet av tiåret ble andelen som hadde utført arbeid på lørdager, redusert fra 47 til 31 prosent. Andelen som arbeidet på søndager gikk litt ned, fra 24 til 19 prosent. Det er særlig blant de ansatte at andelen som utførte lørdagsarbeid ble redusert. Tendensen finnes også blant de selvstendige, men den er mindre markant.

Utviklingen i arbeidstidsordningene har gått i retning av en standardisering, en tendens som er basert på arbeidstakernes ønsker om å ha fri fra arbeidet når andre grupper har det. Men standardiseringen i arbeidstidsordninger er kanskje mindre omfattende enn det en vanligvis antar. Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81 viser at det var industriarbeidere som oftest arbeidet hver mandag til fredag og hadde fri i helgene (81 prosent). Bare 6 prosent av de ansatte i industrien hadde arbeidstidsordninger med noe lørdags- eller søndagsarbeid. Selvstendige i primærnæringene utgjorde den andre ytterligheten, hvor arbeid i helgene var svært utbredt. Hele 85 prosent arbeidet hver lørdag, og 68 prosent arbeidet hver søndag.

Andre ansatte, som utgjorde den tallmessig største gruppen av yrkesaktive, hadde en større spredning i arbeidstidsordninger enn ansatte i industrien. Omkring halvparten arbeidet hver mandag til fredag med fri i helgene. Hele 30 prosent hadde andre dagkombinasjoner, men med helgefri. Den siste gruppen har sannsynligvis et stort innslag av deltidsarbeidende som ikke arbeider hver dag. 13 prosent hadde arbeidstidsordninger der de arbeider hver lørdag, og 7 prosent arbeider hver søndag. Deltidsarbeidet har altså i stor grad bidratt til mindre standardiserte arbeidstidsordninger i den største lønnskategorien.

Reduksjon i daglig arbeidstid

Innledningsvis, i avsnitt 3.2., stilte vi spørsmål om reduksjonen i ukentlig arbeidstid blant menn var blitt tatt ut i form av færre arbeidsdager eller kortere arbeidstid. I forrige avsnitt ble det vist at helgearbeidet er blitt redusert, og dermed også antall arbeidsdager i løpet av uken. Dette gjelder også for menn.

Men reduksjonen i menns ukentlige arbeidstid har også hatt innvirkning på menns daglige arbeidstid. F.eks. reduserte menn i industrien sin daglige arbeidstid de hverdagene de var på arbeid fra 9,1 til 8,4 timer i løpet av 70-årene. Andre ansatte menn har også fått kortere arbeidsdager, fra 8,5 til 7,9 timer i 1980-81. Til tross for den sterke reduksjonen i arbeidstiden blant industriansatte menn i 70-årene, arbeidet de fremdeles i 1980-81 en halv time mer pr. arbeidsdag enn andre ansatte menn.

Kvinnelige industriarbeidere hadde, som menn, en sterk reduksjon i sin daglige arbeidstid de hverdagene de arbeidet, fra 8,3 til 7,5 timer. Andre kvinnelige ansatte holdt sin tid relativt konstant.

Ubekvem arbeidstid

Organisert deltaking i mange fritidsaktiviteter foregår ofte på ettermiddag og kveld, og forutsetter fri fra inntektsgivende arbeid. Å arbeide på andre tidspunkter av døgnet enn det som er vanlig, normal dagtid, reduserer også mulighetene til å delta i det sosiale liv.

Ubekvem arbeidstid brukes ofte som en betegnelse på arbeid som foregår på andre tider av døgnet enn normal dagtid. I arbeidsmiljøloven er arbeid mellom kl. 2100 og 0600 definert som nattarbeid. Tidsgrensene for hva som er ubekvem arbeidstid, dvs. avviker fra vanlig arbeidstid, kan variere med hvilken problemstilling som ønskes belyst. Her har vi skilt ut arbeid som utføres før kl. 0700 og etter kl. 1700. Disse tidsgrensene er de samme som blir brukt i mandatet til det regjeringsoppnevnte "Åpningstidsutvalget".¹

Andelen yrkesaktive med ubekvem arbeidstid, slik det her er definert, ble noe redusert i 70-årene, fra 31 til 27 prosent. Men det var altså fremdeles i overkant av en fjerdedel av de yrkesaktive som utførte arbeid før kl. 0700 og/eller etter kl. 1700.

Kjønnsforskjellene i andelen av de yrkesaktive som hadde ubekvem arbeidstid, ble redusert i tiåret, fordi menn reduserte sin andel mens utbredelsen blant kvinner holdt seg konstant.

Blant yrkesaktive menn i primærnæringene og i industrien ble ikke andelen med ubekvem arbeidstid redusert, i motsetning til blant andre selvstendige og andre ansatte. Blant kvinnene ble andelen med ubekvem arbeidstid redusert i alle yrkesstatusgrupper, bortsett fra industriansatte hvor andelen økte med 12 prosentpoeng. En mulig forklaring på det siste kan være at deltidsarbeidet i industrien i større grad er blitt organisert som f.eks. ettermiddags- og kveldsarbeid, f.eks. såkalte "husmor-skift".

Ubekvem arbeidstid henger ofte sammen med typer av arbeidsoppgaver, og hvordan disse er organisert. F.eks. må jordbrukere som driver med melkeproduksjon melke på bestemte tider av døgnet. Det viser seg da også at selvstendige i primærnæringene skilte seg ut med en stor andel som hadde ubekvem arbeidstid, med hele 74 prosent i 1980-81. Til sammenlikning utførte bare 26 prosent av de industriansatte arbeid på slike tidspunkter, og 22 prosent av de yrkesaktive i andre grupper av ansatte.

Fleksibilitet i daglig frammetid

Den tidsmessige bindingen som ligger i det inntektsgivende arbeidet avhenger også av om den enkelte må møte opp til et bestemt klokkeslett på arbeidet eller ikke. Innføring av f.eks. regulert fleksitid kan for den enkelte bety mindre stress for å rekke fram til arbeidet på et helt bestemt tidspunkt, og på samfunnsnivå kan en slik ordning f.eks. bety en større spredning av arbeidsreiser i tid, dvs. mindre konsentrert press på transportsystemet mv.

Fleksible tidsløsninger på en arbeidsplass er imidlertid avhengig av frihetsgrader i arbeidets organisering, f.eks. grad av gjensidig avhengighet mellom ansatte, og mellom ansatte og teknologi knyttet til arbeidsoppgavene. Dette danner noe av grunnlaget for ulike arbeidstidsordninger i forskjellige næringer og yrker.

¹ Åpningstidsutvalget har bl.a. som mandat å danne en oversikt over arbeidstidsordninger i både privat offentlig tjenesteyting, og vurderer de økonomiske og sosiale konsekvensene av nåværende og alternative ordninger.

Spørreskjemaopplysninger fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81 viser at graden av frihet i daglig framnøtetid var forskjellig blant ulike yrkesstatusgrupper. Selvstendige hadde størst frihet, og måtte i mindre grad enn andre yrkesaktive møte på et fast tidspunkt. Nesten alle ansatte i industrien, 92 prosent, måtte møte på et fast tidspunkt, bare 4 prosent hadde regulert fleksitid. Det store flertall, 77 prosent av andre ansatte måtte også møte på et fast tidspunkt, 12 prosent hadde fleksitid. Mennene i disse gruppene hadde større fleksibilitet enn kvinnene. 17 prosent av mennene hadde fleksitidsordning, mot 9 prosent av kvinnene.

Høyere funksjonærer var den gruppen av lønnstakerne som hadde størst frihet i framnøte, 30 prosent hadde regulert fleksitid. Det var små forskjeller mellom ufaglærte og faglærte arbeidere og funksjonærer på lavere nivå. Funksjonærer på mellomnivå sto i en mellomstilling mellom funksjonærer på høyere nivå og de sistnevnte gruppene.

3.6. Arbeidsreiser

Arbeidsreiser er en omkostning ved det inntektsgivende arbeidet som belastes arbeidstakerne selv, og som kommer i tillegg til den enkeltes daglige arbeidstid.

Det knytter seg stor interesse til hva som eventuelt har skjedd med arbeidsreisene i 70-årene. En utbredt oppfatning er at den arbeidstidsreduksjonen som fant sted på 70-tallet, ikke har bidratt til noen økning i fritid fordi reduksjonen har blitt "spist opp" av tilsvarende lengre arbeidsreiser.

Utviklingen i yrkesaktives arbeidsreiser, dvs. hvor mye tid som brukes til reiser i tilknytning til inntektsgivende arbeid, påvirkes av en rekke samfunnsmessige faktorer. Endringer i bosettingsmønster og arbeidsmarkedsutvikling er eksempler på to slike faktorer.

Endringer i bosettingsmønsteret er nær knyttet til andre strukturendringer i samfunnet, f.eks. endringer i næringsstrukturen. Bosettingsmønsteret har betydning for hvordan arbeidsplass og bosted er lokalisert i forhold til hverandre. Et viktig trekk ved utviklingen i bosettingsmønsteret i 70-årene har vært redusert tettstedsvekst og en viss utflytting fra større byer til omegnskommunene, dvs. innen samme arbeidsmarkedsområde. Det er vel den siste tendensen som har vært det "empiriske" grunnlag for hypoteser om økt arbeidsreisetid. Veksten i de mindre tettsteder ville derimot kunne føre til redusert reisetid.

Overføring av arbeidskraft fra jordbruket, hvor det ikke er arbeidsreiser i tradisjonell forstand, til andre sektorer vil føre til økt arbeidsreisetid. Antall personer er imidlertid for lite til å få noen effekt på gjennomsnittstallene.

Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen yrkesaktive med byrdefulle arbeidsreiser (daglig reisetid på 1 time eller mer) og omfanget av pendling holdt seg konstant i den perioden vi beskriver.

Omfanget av arbeidsreiser kan måles på to måter: Enten i form av tid brukt pr. reise, eller samlet reisetid i løpet av en viss tidsperiode, f.eks. en uke. Her vil vi bruke samlet reisetid pr. uke, bl.a. fordi arbeidstidsendringer i 70-årene har ført til gjennomsnittlig færre arbeidsdager pr. uke.

Ser vi på reisetid pr. uke finner vi at de yrkesaktive bruker like mye tid nå som før. (Gjennomsnittlig tid brukt til arbeidsreiser pr. uke for yrkesaktive var 2,1 timer i 1971-72 og 2,0 timer i 1980-81.) Siden antall reiser pr. uke antas å ha gått ned, kan dette tyde på at reisetid pr. reise har økt noe.

Vi finner markerte kjønnsforskjeller i ukentlig reisetid. Yrkesaktive kvinner brukte jevnt over mindre tid til reiser enn menn, 1,6 timer pr. uke, mens menn brukte 2,2 timer (1980-81). Denne sammenhengen er tilstede også når vi tar hensyn til forskjeller i ukentlig arbeidstid. Den ukentlige reisetiden blant menn har gått noe ned (endringen er imidlertid ikke statistisk signifikant).

Yrkesaktive med fast arbeidsreise brukte vanligvis i gjennomsnitt 19 minutter pr. arbeidsreise, én vei. Det var relativt små kjønnsforskjeller, menn brukte vanligvis 20 minutter i gjennomsnitt, kvinner 17 minutter.

Vi finner imidlertid en del interessante kjønnsforskjeller etter bostedstype. Menn som bor i store byer, og særlig de som bor i ytterområdene, og menn som bor i mindre tettsteder eller bor spredt-bygd, brukte lengst tid pr. arbeidsreise. Det var også blant disse vi fant størst spredning i reisetid. Blant kvinnene var det storbykvinnene som hadde lengst reisetid. Kvinner som bor i mindre tettsteder og i spredbygde strøk hadde ikke det samme mønsteret som menn.

Tiden som brukes til reiser er avhengig av transportmiddel. En arbeidsreise på 20 minutter kan dekke ulike avstander mellom arbeidssted og bolig, avhengig av om man f.eks. går til arbeidet eller kjører bil. Økte reiseavstander kan kompenseres med raskere transportmidler.

Andel husholdninger som eier bil har økt i 70-årene, men vi har dessverre ikke endringstall som kan vise hvilken betydning dette har hatt for bruk av privatbil til arbeidsreiser.

Privatbilen var imidlertid i 1980-81 det mest utbredte transportmidlet ved arbeidsreiser, nærmere halvparten (47 prosent) av alle arbeidsreiser ble gjort med privatbil. Bare 15 prosent av arbeidsreisene foregikk med offentlig transport. Mange var verken avhengig av bil eller offentlig transport. Nærmere en tredjedel av arbeidsreisene skjedde enten til fots (25 prosent) eller med sykkel (6 prosent). Tallene bygger på antall reiser oppgitt i dagbøkene. Enkelte yrkesaktive kan ha hatt flere enn 2 arbeidsreiser i løpet av dagen på grunn av en oppdelt vaktordning o.l., mens enkelte andre ikke har hatt noen arbeidsreise fordi de f.eks. bor like ved arbeidsplassen.

Kjønnsforskjellene i reisemåte viser interessante trekk. Privathil ble brukt i mye større grad av menn enn av kvinner, mens kvinner oftere enn menn brukte offentlige transportmidler eller gikk til arbeidet. I alt 56 prosent av menns arbeidsreiser foregikk med privathil, mot 35 prosent av kvinnenes. 12 prosent av mennene reiste kollektivt, mot 20 prosent av kvinnene. 20 prosent av mennene gikk, blant kvinnene var andelen 33 prosent.

Når kvinners arbeidsreiser ofte foregår med transport som tar lengre tid enn privatbil, samtidig som kvinner har kortere reisetid pr. reise, viser dette at kvinners "geografiske" arbeidsmarked er snevrere enn menns.

4. HUSHOLDSARBEID

4.1. Innledning

Husholdsarbeid består av svært mange forskjellige typer oppgaver. Felles for disse er at oppgavene utføres på ulønnet basis for egen husholdning. Omfang og art av oppgavene bestemmes i stor grad ved langsiktige valg, av giftermål, av å få barn, av boligen mv.

Vi har valgt å definere disse oppgavene som arbeid. En måte å skille mellom hva som er og hva som ikke er arbeid, er å se på hvilket forhold utføveren har til oppgaven. Er utføveren i prinsippet substituerbar, dvs. hvis andre kan utføre oppgaven for ham/henne, skal oppgaven regnes som arbeid. I motsatt fall, hvis utføveren i liten grad er substituerbar, regnes ikke oppgaven/gjøremålene som arbeid. Det gir ingen mening f.eks. å betale andre for å sove eller spise for en selv, og heller ingen mening å få andre til å utføre egne fritidsaktiviteter. Markedserstatninger finnes derimot for de oppgavene vi har gruppert sammen under betegnelsen husholdsarbeid. Oppgavene kan altså utføres av andre husholdningsmedlemmer eller overføres fra husholdningen til andre husholdninger eller til lønnet produksjon. Andre i husholdningen kan lage maten eller en kan spise ute. Andre i husholdningen kan rydde, passe barn eller en kan ansette rengjøringshjelp eller dagmamma etc.

Vi regner omsorg for barn og syke som arbeid til tross for at substituerbarheten i dette, som i andre gjøremål der mellommenneskelige forhold står sentralt, er liten. Omsorg for barn regnes som arbeid først og fremst fordi det representerer en grunnleggende forpliktelse. Hvorvidt oppgaven er lystbetont og oppleves som fritt valg, er uten betydning i denne sammenhengen. Barn og andre som ikke klarer seg uten hjelp, har i vår kultur rett til å kreve omsorg, selv når vi ikke er opplagte til å gi omsorg.

I prinsippet vil også omsorg for andre personer enn barn og syke generelt kunne betraktes som en type arbeid som er nødvendig for vedlikehold av sosiale nettverk, ekteskapelige forhold mv. Det er ikke bare barn som har rett til å kreve noe av oss. I praksis er det imidlertid svært vanskelig å identifisere "omsorg for andre" ut fra en beskrivelse av utførte aktiviteter. Det har ofte mer å gjøre med hvorfor og hvordan aktiviteten ble utført, enn hvilken aktivitet det gjelder.

Husholdsarbeidets sammensatte innhold fører til at det ofte blir oppfattet på en tvetydig måte. Det blir betraktet som fysisk slitsomt og som isolerende, ensformig, lavstatusarbeid. Men det blir samtidig sett på som grunnleggende verdiskapende, det har som oftest variert og givende innhold. Arbeidet blir utført sammen med og for personer som står en nær. Vurderingene går til dels på om husholdsarbeid er utøverens fulltidsbeskjeftigelse eller ikke. Ingen betviler arbeidets nytteverdi og ingen tenker seg et samfunn eller en husholdning uten husholdsarbeid. Det er heller spørsmål om prioritering mellom oppgaver og eventuelt omforming/reduksjon av de oppgavene som er mest belastende, og om fordeling av ansvaret for oppgavene mellom flere personer.

4.2. Omfang av husholdsarbeid

4.2.1. Endringer i 70-årene

Det er knyttet stor interesse til spørsmål om endringer i tid brukt til husholdsarbeid i 70-årene. Interessen skyldes nøkkelrollen husholdsarbeid spiller for utviklingen i likestilling mellom kjønnene. Så lenge kvinner har hovedansvaret for arbeidet i hjemmet, vil det være vanskelig for dem å ta lønnet arbeid på lik linje med menn.

I 70-årene har mannens rolle i husholdsarbeid og særlig i barneomsorg vært i søkelyset. Den generelle likestillingsdebatten har økt forventningene til mannens deltaking i husarbeid, omsorg for barn mv. Forventningene til mannens innsats i hjemmet er nært knyttet til kvinnens yrkesaktivitet og den økningen som har skjedd på dette området det siste tiår. Forventningene til økt innsats antas imidlertid å gjelde for alle menn, uansett ektefellens yrkesdeltaking.

Det er ofte forskjell mellom ideologi og handling, normative forventninger og faktisk atferd. Det var derfor et åpent spørsmål om menn brukte mer tid til husholdsarbeid i 1980-81 enn ved inngangen til 70-årene. På mange måter virker kjønnsforskjeller i husholdsarbeid mer fundamentale og vanskelige å endre enn forskjellene i yrkesdeltaking. Det er derfor få som ventet noen dramatisk endring i arbeidsdelingen i hjemmet.

Tidsnyttingsundersøkelsen viser en total nedgang i tid brukt til husarbeid fra 4,1 timer pr. person pr. dag i 1971-72 til 3,7 timer pr. person pr. dag i 1980-81. Det har altså skjedd en forholdsvis stor endring i denne type arbeid i Norge i 70-årene. I Norge, til forskjell fra for eksempel en del øst-europeiske land, har det ikke vært en politisk målsetting å redusere omfanget av det samlede husholdsarbeidet. Målsettingene har heller gått mer på en omfordeling av arbeidet mellom kjønnene.

Nedgangen i husholdsarbeidet kan skyldes flere faktorer. Her skal vi bare kort skissere fem mulige faktorer som alene eller i kombinasjon vil kunne føre til en nedgang i det samlede husholdsarbeidet:

- 1) Oppgaver eller deler av oppgaver som tidligere ble utført i hjemmene kan ha blitt overført til markedsproduksjon. Det kan tenkes at vi kjøper mer av ferdige og halvferdige varer, og mindre av varer som forutsetter tidkrevende bearbeiding i hjemmene. Økt yrkesaktivitet fører for eksempel til økt bruk av tjenester utenfor hjemmet som for eksempel barnetilsynsordninger o.l.

- 2) Holdninger til hva slags arbeid som er nødvendig for husholdningens trivsel kan ha endret seg, for eksempel kan vi ha redusert standarden på utført arbeid og forenklet oppgaver slik at det ikke er så tidkrevende nå som før. Tidspress kan trenge fram nye vaner som over tid vil danne nye standarder. Det er mulig at vi har omprioritert aktiviteter, og kanskje nå legger forholdsvis mer vekt på familiesamvær og felles fritid enn på tradisjonelt husarbeid. Likestillingsdebatten generelt og økt yrkeserfaring blant kvinner, kan tenkes å ha hatt innvirkning på holdninger til husholdsarbeid.
- 3) Arbeidseffektiviteten har kanskje økt, dvs. at vi bruker mindre tid til å utføre en viss mengde arbeid nå enn før. Andelen med adgang til tekniske hjelpemidler har økt i perioden. Andelen med oppvaskmaskin har f.eks. økt fra 6 prosent i 1971-72 til 22 prosent i 1980-81. Tekniske hjelpemidler blir ikke nødvendigvis brukt for å spare tid. Motivasjonen for å arbeide effektivt avhenger av hvilken alternativ bruk en har av sin tid. Økt tidspress, blant annet på grunn av kombinasjonen av betalt og ubetalt arbeid, kan tvinge fram økt arbeidseffektivitet.
- 4) En omfordeling av arbeid mellom de voksne i husholdningen ville ikke nødvendigvis føre til en nedgang i husholdsarbeid totalt. Det er imidlertid rimelig å vente et visst samspill mellom hvem det er som utfører eller har ansvaret for arbeidet og hvilke standarder som blir lagt til grunn for utførelse av arbeidet. Menn kan for eksempel tenkes å definere hva som er rent eller hva barnepass egentlig innebærer, annerledes enn kvinner. De kan tenkes å organisere arbeidet annerledes osv.
Tidsnyttingsundersøkelsene bygger på et utvalg av personer 16-74 år. En omfordeling av oppgaver mellom voksne og barn under 16 år ville kunne føre til en viss nedgang i registrert husholdsarbeid. Dette ville i tilfelle bare gjelde for husholdninger med barn under 16 år.
- 5) Tidligere tidsnyttingsundersøkelser har vist at tid brukt til husholdsarbeid varierer mye med husholdningens sammensetning, antall barn mv. Nedgangen i fruktharhet som har vært registrert i 70-årene, og økningen i andelen som bor alene, er strukturelle endringer i befolkningens sammensetning som kan ventes å bidra til en reduksjon i den mengden husholdsarbeid som utføres i Norge totalt.

Som tidligere nevnt, har det skjedd en betydelig utjevning av kjønnsforskjeller i tid brukt til husholdsarbeid siden inngangen til 70-årene. I 1971-72 brukte kvinner 3,7 timer mer pr. dag til husholdsarbeid enn menn gjorde, i 1980-81 2,4 timer mer. Reduksjonen i kjønnsforskjellene skyldes først og fremst at kvinner reduserte tiden de brukte til husholdsarbeid fra 5,9 til 4,8 timer pr. dag.

Det har vært en liten, men statistisk signifikant økning i den tiden menn bruker til husholdsarbeid (fra 2,2 timer pr. dag i 1971-72 til 2,4 timer pr. dag i 1980-81). Økningen har vært et nokså generelt fenomen, og gjelder for eksempel alle familiefaser unntatt yngre enslige. Den eneste gruppen menn som imidlertid kan sies å ha hatt en markert økning i husholdsarbeid, er småbarnsfedre. De økte sin innsats i hjemmet med 0,6 timer pr. dag (fra 2,5 til 3,1 time pr. dag).

En nedgang i husholdsarbeid ble registrert for kvinner i alle familiefaser. Flere grupper hadde betydelige reduksjoner i tid knyttet til husholdsarbeid. Størst nedgang hadde gifte med yngste barn 7 år og over. De reduserte sitt husholdsarbeid med 1,7 timer pr. dag (fra 6,9 til 5,2 timer).

En av de mulige forklaringer på nedgangen i husholdsarbeidet som ble skissert innledningsvis, var at barn under 16 år utfører mer husholdsarbeid nå enn tidligere, at de i større grad avlaster sine foreldre. Vi kan ikke teste denne hypotesen direkte fordi utvalgene våre ikke omfatter barn under 16 år. Ser vi imidlertid på hjenmehørende ungdom 16-24 år, ser vi at gutter har økt sitt husholdsarbeid med 0,2 timer pr. dag og jenter har redusert sin tid med 0,2 timer pr. dag. Netto avlastningseffekt blir derfor null. Når barn 16 år og over ikke avlaster sine foreldre i større grad nå enn tidligere, er det neppe noen særlig grunn til å anta at barn under 16 år gjør det.

Som nevnt tidligere, finner vi en nedgang i tid brukt til husholdsarbeid både blant yrkesaktive kvinner og blant de ikke yrkesaktive (se avsnitt 2.2.3). Størst nedgang finner vi blant de ikke yrkesaktive. For å forklare nedgangen i husholdsarbeid i 70-årene må en altså rette søkelyset mot arbeidssituasjonen til de hjemmearbeidende husmødrene.

Generelt vil en kunne si at reduksjonen var størst blant grupper som i utgangspunktet brukte mye tid til husholdsarbeid. Det kan tenkes at endringer har vært enklere i disse grupper, blant annet på grunn av et stort endringspotensial, enn i grupper der innsatsen i hjemmet allerede var "skåret inn til beinet".

4.2.2. Variasjoner i husholdsarbeid

Familiefase

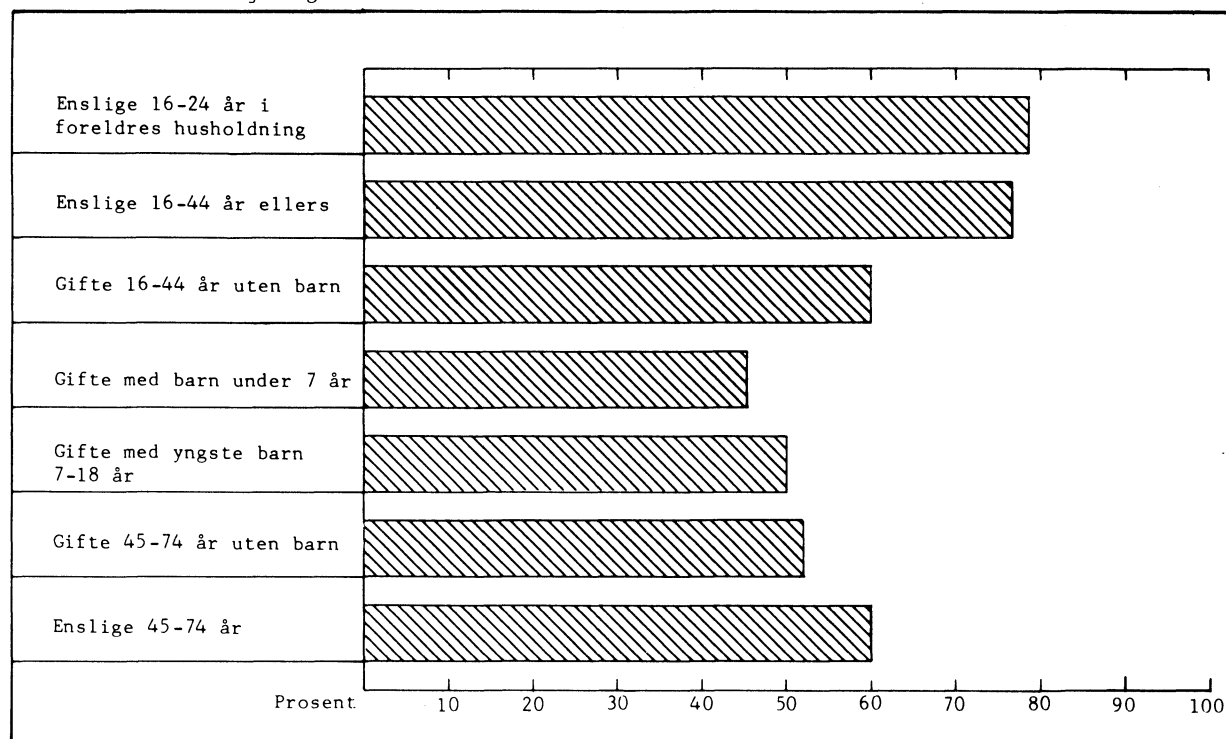
Familiefase har en sterk innvirkning på hvor mye tid kvinner bruker til husholdsarbeid. For menn er innvirkningen betydelig svakere. Småbarnsfasen er for begge kjønn klart den mest arbeidskrevende. Småbarnsfedre brukte i 1980-81 3,1 timer pr. dag til husholdsarbeid eller 0,7 timer pr. dag mer enn gjennomsnittet for alle menn. Småbarnsmødre brukte 6,9 timer pr. dag eller vel 2 timer mer enn gjennomsnittet for alle kvinner.

Ved å sammenlikne husholdsarbeid utført av enslige og av gifte uten barn, kan vi få et visst inntrykk av hva ekteskapet betyr rent arbeidsmessig. Legger vi sammen tiden som gifte menn og kvinner i topersonhusholdninger brukte, får vi et anslag for ektepar på i alt 7,3 timer pr. dag. Summen av tid for to personer som bor alene, en mann og en kvinne, var i 1980-81 6,1 timer pr. dag. Ekteskapet medførte altså over en times merarbeid pr. dag. Stordriftsfordeler ekteparet måtte ha i forhold til to enslige personer kompenserer ikke for hva som må antas å være en økning i arbeidsmengden. Ekteparet ser ut til å drive en mer arbeidskrevende husholdning, har mer å vedlikeholde, gjør mer ut av måltider mv.

Denne ekstrainnsatsen forbundet med ekteskapet var det kvinner som stod for. Menn brukte like mye tid til husholdsarbeid enten de bodde alene eller var gifte (2,6 timer pr. dag). Gifte kvinner (i to-personhusholdninger) brukte 1,2 timer mer til husholdsarbeid pr. dag enn kvinner som bodde alene (4,7 mot 3,5 timer pr. dag).

Tidsbruken varierer sterkt med familiefase. Når vi skal se på relative kjønnsforskjeller i de ulike faser, må vi kontrollere for dette. Dette har vi gjort ved for hver familiefase å beregne hvor stor menns innsats i hjemmet er i forhold til kvinners. 100 prosent betyr at menn bruker like mye tid som kvinner gjør. Det må understrekes at utvalgene til tidsnyttingsundersøkelsene er personutvalg. Vi har ikke opplysninger om ektefellens tidsbruk og må nøye oss med å sammenlikne gjennomsnittstall for grupper av menn og kvinner.

Figur 10. Menns husholdsarbeid i prosent av kvinners husholdsarbeid i forskjellige familiefaser. 1980-81

Relative kjønnsforskjeller var minst blant hjemmeboende ungdom og yngre enslige personer, dvs. likheten i tidsbruken var størst (se figur 10). Menn i disse fasene brukte nærmere 80 prosent så mye tid som kvinner brukte. Både ekteskap og små barn hadde en ugunstig effekt på graden av likhet. Yngre gifte menn uten barn brukte bare 60 prosent så mye tid som gifte kvinner i denne fasen. Småbarnsfasen pekte seg ut som fasen med størst relative kjønnsforskjeller, dvs. minst likhet i tidsbruken. Småbarnsfedre brukte under halvparten så mye tid til husholdsarbeid som småbarnsmødre gjorde.

Relative forskjeller i menns og kvinners tidsbruk var mindre blant yngre ektepar enn blant eldre ektepar uten barn. Dette kan være et tegn på en kohorteffekt, dvs. at forskjellige generasjoner har forskjellige holdninger til husholdsarbeid, arbeidsdeling i husholdningen mv. Det kan imidlertid også være tegn på livsløpserfaringer. Holdninger og vaner utviklet for eksempel i barneoppfostringsfasen, kan fortsette å gjelde også etter at barna er blitt voksne og flyttet hjemmefra.

Konas yrkesaktivitet

Tiden som gifte menn bruker til husholdsarbeid påvirkes ikke av konas yrkesaktivitet. Dette var et av hovedresultatene fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72. Dette gjelder fortsatt. Menn med ektefeller som arbeidet hel- eller deltid i lønnet arbeid, brukte akkurat like mye tid til husholdsarbeid som menn med ikke yrkesaktive ektefeller.

Hvor stor mannens innsats i hjemmet er i forhold til kvinnens, varierer riktignok med kvinnens yrkesdeltaking. Dette skyldes at kvinner tilpasser sin arbeidsinnsats i hjemmet til sin yrkessituasjon. Det er fortsatt kvinnen som må foreta de nødvendige tilpasninger på husholdningens vegne.

Yrke

Yrke/hovedbeskjeftigelse forklarer mer av variasjonen i menns husholdsarbeid enn kjennetegnene "familiefase" gjør. Blant menn var det pensjonister som klart brukte mest tid til husholdsarbeid i 1980-81 (3,7 timer pr. dag). Blant yrkesaktive menn brukte funksjonærer på høyere nivå mest tid til husholdsarbeid, 3,1 timer pr. dag eller ca. 0,7 timer mer enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive menn.

Jordbrukere og fiskere skilte seg klart ut som den yrkesgruppen som gjorde minst husholdsarbeid (1,5 timer pr. dag). For jordbrukernes vedkommende kan dette til dels skyldes problemer med koding av dagbøkene. For denne yrkesgruppen er det nemlig spesielt vanskelig å skille mellom inntektsgivende arbeid og vedlikeholdsarbeid (som inngår i vårt husholdsarbeidsbegrep). Selv om vi tar hensyn til dette, er imidlertid forskjellen såpass stor at den antas å reflektere en reell forskjell mellom jordbrukere/fiskere og andre yrkesgrupper.

Blant yrkesaktive kvinner var forskjellene i tid brukt til husholdsarbeid forholdsvis små, unntatt for jordbrukere/fiskere som brukte atskillig mer tid enn de andre (5,8 timer pr. dag). I og med at husholdningen ofte er produksjonseenheten i denne yrkesgruppen, kan kvinnelige jordbrukeres/fiskeres merarbeid sees i forhold til mennenes lave timeinnsats i hjemmet.

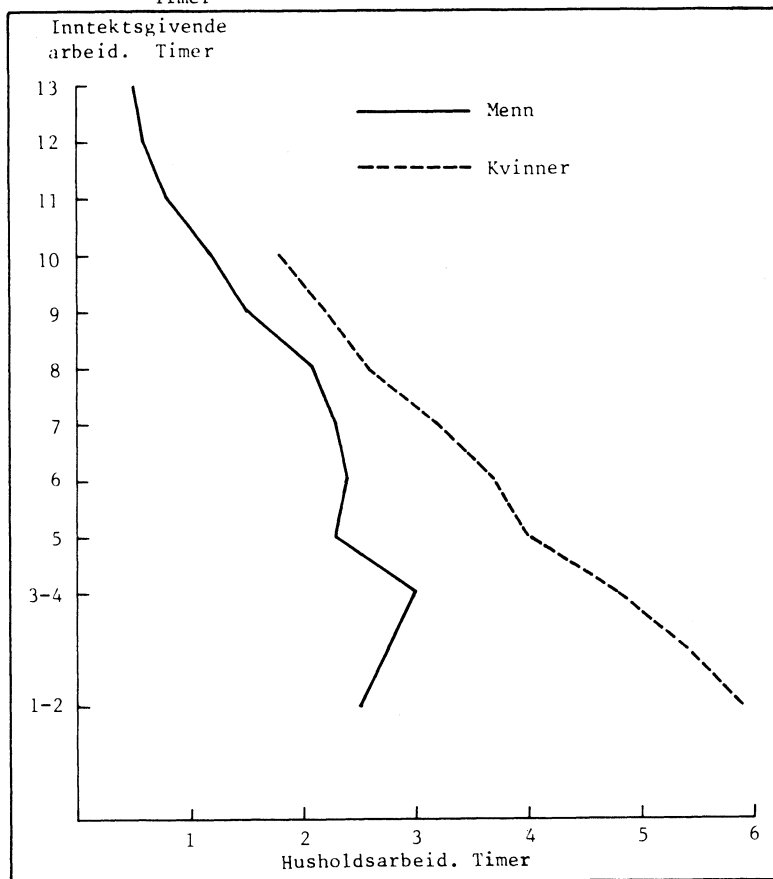
Mangelen på variasjon mellom yrkesaktive kvinner ellers understreker bare hvor lite kvinnens egen status, oppnådd via hennes egen yrkestilknytning, har å si for omfanget av det ubetalte arbeidet hun utfører. For kvinner er det kjennetegn ved husholdningen de tilhører som forklarer mest av variasjoner i deres husholdsarbeid. Det kan tenkes for eksempel at mannens sosioøkonomiske gruppe har mer å si for yrkesaktive gifte kvinners husholdsarbeid enn hvilken gruppe de selv tilhører.

Hjemmearbeidende kvinner brukte i 1980-81 6,9 timer pr. dag til husholdsarbeid eller vel 2,5 timer mer pr. dag enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive kvinner.

Arbeidstid

For begge kjønn er det en klar negativ sammenheng mellom antall timer brukt til inntektsgivende arbeid i løpet av en dag og tiden brukt til husholdsarbeid. Disse to typer arbeid, betalt og ubetalt, er til en viss grad altså konkurrerende måter å bruke tiden på. Dette er i motsetning til andre aktivitetspar som kan tenkes å ha et nøytralt forhold, dvs. at tiden brukt til den ene har liten effekt på tiden brukt til den andre, eller aktivitetspar som komplementerer hverandre, dvs. personer som bruker mye tid på den ene bruker også mye tid på den andre.

Figur 11. Tid nyttet av yrkesaktive menn og kvinner til husholdsarbeid og inntektsgivende arbeid. 1980-81.

Dess mer inntektsgivende arbeid personer utfører, dess mindre husholdsarbeid utfører de samme dagen og omvendt. (Dette er selvsagt logikken bak forslag om redusert daglig arbeidstid som en strategi for å øke menns innsats i hjemmet.) En times nedgang i inntektsgivende arbeid gir imidlertid ikke en times økning i husholdsarbeid. Figur 11 viser at en times forskjell i inntektsgivende arbeid for menn, for eksempel en nedgang fra 9 til 8 timers inntektsgivende arbeid, gav en halv time mer husholdsarbeid. En nedgang fra 8 til 7 timer gav 0,3 timer mer husholdsarbeid. (Det vil si at menn med 8 timers inntektsgivende arbeid/arbeidsreise gjorde 0,5 timer mer husholdsarbeid enn dem med 9 timers inntektsgivende arbeid, menn med 7 timer gjorde 18 minutter mer husarbeid enn menn med 8 timers inntektsgivende arbeid.) For kvinner gav en times forskjell i inntektsgivende arbeid, som for eksempel fra 8 til 7 timer, 0,7 timer mer husholdsarbeid, fra 7 til 6 timer, 0,5 timer mer husholdsarbeid.

4.3. Organisering av husholdsarbeid

Tid brukt til husholdsarbeid varierer forholdsvis lite etter dag i uken. Fra mandag til torsdag ble det i 1980-81 brukt 3,7 timer pr. dag i gjennomsnitt for alle personer, på fredager 3,8 timer, på lørdager 4,1 timer og på søndager 2,9 timer. Nedgangen i husholdsarbeid fra 1971-72 til 1980-81 har vært størst på hverdager og minst på søndager. Endringer i 70-årene har med andre ord bidratt til å utjevne husholdsarbeidets ukentlige syklus.

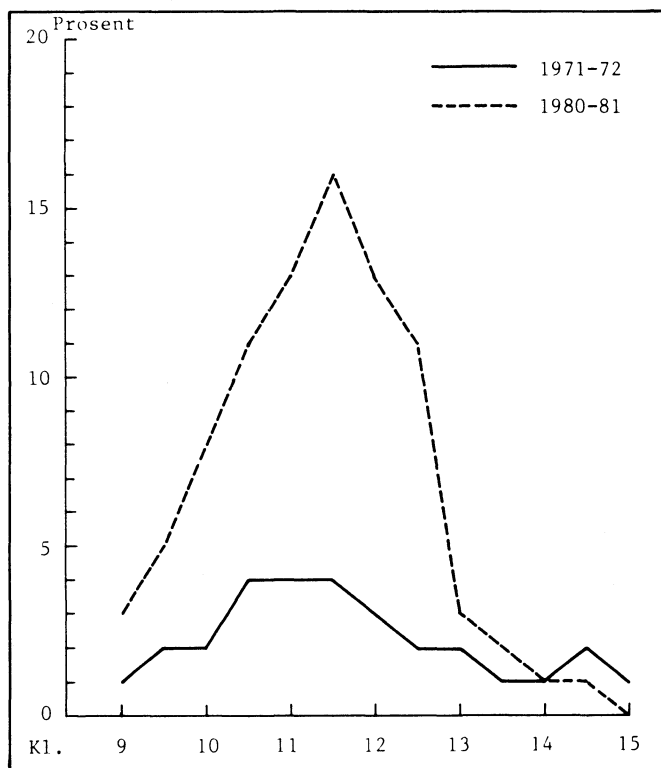
Husholdsarbeid er sammensatt av forskjellige typer oppgaver, med forskjellig organisering i tid. Noen oppgaver, slik som matlaging, omsorgsarbeid, rydding av boligen o.l., kjennetegnes ved å være et daglig ansvar. Det er oppgaver som må gjøres søndag som mandag, fredag som arbeidsdag. Som

følge av dette kan en ikke vente store variasjoner i tiden som brukes eller andelen som utfører aktiviteten etter dag i uken. Andre oppgaver, slik som vedlikehold av boligen o.l., utføres på en mer uregelmessig basis etter anledning og behov. Det er slående at også slike oppgaver, aggregert for hele samfunnet, er nokså jevnt fordelt gjennom uken.

Det som skaper variasjon i husholdsarbeid etter ukedag, er først og fremst kjøp av varer og tjenester. På søndager har vi ikke anledning til å gjøre innkjøp. Dette alene forklarer 75 prosent av forskjellen i tid brukt på søndager og hverdager. Søndagsstenging øker behovet for å handle på lørdager og denne ekstra innsats forklarer 50 prosent av forskjellen mellom lørdager og hverdager.

Lørdag er vår største handledag. Vel halvparten av befolkningen gjorde innkjøp av varer og tjenester på lørdager i 1980-81. Lørdagsinnkjøp er også særegent ved at det er konsentrert i løpet av noen få timer om formiddagen. Utviklingen i 70-årene har forsterket dette betraktelig. Kl. 1130 på en lørdag i 1971-72 drev 4 prosent av befolkningen 16-74 år eller ca. 109 000 personer med kjøp av varer og tjenester. Kl. 1130 på en gjennomsnittslørdag i 1980-81 handlet 16 prosent av den voksne befolkningen, eller ca. 465 000 personer.

Figur 12. Andelen som kjøpte varer og tjenester til forskjellige tider på lørdager. 1971-72 og 1980-81. Prosent

Forskjellige grupper organiserer sitt husholdsarbeid på forskjellige måter. Husmødre konsentrerer sitt arbeid om formiddagen på hverdager, yrkesaktive må i større grad ta kveldene og helgene til hjelp (se SA Tid nyttet til egenarbeid 1975).

4.4. Ulike typer husholdsarbeid

Husholdsarbeid består som nevnt av svært mange forskjellige typer aktiviteter. Aktivitetene varierer med hensyn til hvilke sykluser eller mønstre de inngår i. Oppgavene varierer også med hensyn til hvem som vanligvis utfører dem og hva slags resultat som ventes.

Noen oppgaver inngår i tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Vi har typiske "kvinneoppgaver" og typiske "mannsoppgaver". I utførelsen av disse oppgaver utnyttes kunnskaper og erfaringer vi tilegner oss som kvinner og menn helt fra tidlig barndom. En oppgave som peker seg ut som typisk kvinneoppgave er for eksempel vask og stryking av tøy, mens vedlikehold av bil er en utpreget mannsoppgave. Andre typer oppgaver, som for eksempel innkjøp av dagligvarer, utføres i stor grad av begge kjønn.

Noen av oppgavene er produktrettet, dvs. at oppgaven først og fremst består av bearbeidelse av materiell for å skape et konkret produkt, som for eksempel en middag, eller en tilstand, slik som en ren stue. Produktenes varighet kan være lang eller kort. Middagen spises nokså fort, hvor lenge stuen holder seg ren avhenger av hvordan den brukes. Andre oppgaver er hovedsaklig relasjonsrettet, dvs. det er ikke først og fremst ting som skal bearbeides, men mellommenneskelige forhold som skal utvikles.

Tid brukt til husholdsarbeid har gått ned i 70-årene. Konsekvensene av dette og hvordan vi tolker det, avhenger av hvilke oppgaver som er berørt. En reduksjon i omsorg for barn ville bli møtt med en annen reaksjon enn en nedgang i tid brukt til oppvask. Vi skal nå se nærmere på de typer husholdsarbeid hvor vi finner vesentlige endringer, nemlig husarbeid og omsorg for barn. Tid brukt til andre typer husholdsarbeid, til vedlikehold, innkjøp, reiser og annet, er stort sett uendret.

4.4.1. Mindre husarbeid

Husarbeid er den eneste type husholdsarbeid som vi bruker mindre tid til nå enn før (2,0 mot 2,5 timer pr. dag). Nedgangen i husholdsarbeid i alt skyldes altså nedgangen i tid brukt til husarbeid.

Andelen som har utført en eller annen form for husarbeid (se kodeliste i vedlegg 1) i løpet av dagen har også endret seg. I 1980-81 var husarbeidet spredt på flere hender (79 prosent mot 73 prosent av alle personer hadde utført husarbeid). Det er vanskelig å si om det kan være noen sammenheng mellom økningen i deltaking og reduksjonen i tidsbruken. Men det kan tenkes å være et visst samspill mellom hvem som utfører arbeidet og tiden som brukes. Det var menn som økte sin deltaking i husarbeid. I 1971-72 hadde 49 prosent av alle menn utført husarbeid i løpet av dagen. I 1980-81 var prosenttallet steget til 61. I og med at kvinner tradisjonelt har hatt hovedansvaret for husarbeidsoppgaver er økningen i menns deltaking et viktig skritt i retning av større likestilling mellom kjønnene. Deltakingsprosenten blant kvinner har endret seg lite.

Menn økte tiden de brukte til husarbeid med 0,2 timer pr. dag, fra 0,6 til 0,8 timer. Kvinner reduserte sin husarbeidsinnsats med 1,3 timer pr. dag, fra 4,3 til 3,0 timer.

Ser vi nærmere på de ulike typer husarbeid, finner vi at endringene stort sett var begrenset til matlaging, oppvask og reparasjon og vedlikehold av tøy. Det at vi finner nedgang i tid brukt til disse aktiviteter framfor for eksempel tid til rengjøring, tyder på at hovedforklaringen på nedgangen i husholdsarbeid ligger i økt bruk av ferdige og halvferdige varer, i økt bruk av tjenester utenfor hjemmet og/eller økt bruk av tekniske hjelpemidler i hjemmet.

Menn har økt sin deltaking i matlaging, oppvask og rengjøring med ca. 10 prosentpoeng. (Se tabell 3.) Andelen av kvinner som har deltatt i disse aktiviteter har gått ned, men nedgangen har stort sett vært mindre enn økningen hos menn. Det vil si at nettoresultatet er at flere personer deltar i disse aktivitetene.

En typisk "kvinneoppgave" er gått sterkt tilbake. Andelen av kvinner som brukte tid til reparasjon av tøy sank fra 32 prosent i 1971-72 til 9 prosent i 1980-81. Noe av denne forskjellen kan skyldes problemer med koding av dagbøkene. Det er vanskelig å skille mellom "handarbeid" som en form for fritid og "reparasjon av tøy" som en form for husholdsarbeid. I 1971-72 ble strikking kodet sammen med reparasjon av tøy, mens i 1980-81 er det skilt ut som egen aktivitet og gruppert under fritid. Selv om vi skulle ta med strikking sammen med reparasjon av tøy/søm, finner vi en betydelig nedgang i andelen som har utført disse aktiviteter (32 mot 16 prosent). Dette kan kanskje tolkes som en seier for bruk-og-kast-samfunnet.

Tabell 3. Andel menn og kvinner som utførte forskjellige typer husarbeid i løpet av en dag. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Prosent

	Menn		Kvinner	
	1971-72	1980-81	1971-72	1980-81
Husarbeid i alt	49	61	95	94
Av dette				
Matlaging, bordekkning, servering	29	40	89	84
Oppvask, rydding av bord	17	27	84	75
Rengjøring og rydding av boligen	15	26	81	75
Vask og stryking av tøy	3	4	44	39
Reparasjon av tøy	0	1	32	9

4.4.2. Økt omsorg

Mannens rolle i husholdningen, og særlig når det gjelder barneomsorg, har vært i søkelyset i 70-årene. Perioden har dessuten vært preget av en nedgang i fruktbarheten og en tendens til en tettere plassering av fødsler. En konsekvens av disse endringer er at ektepar med småbarn har gjennomsnittlig flere småbarn samtidig nå enn tidligere, dvs. at gjennomsnittlig antall barn under 7 år pr. småbarnsfamilie økte. Om det er husholdningsendringer eller demografiske endringer som er hovedforklaring er usikkert, men vi finner faktisk en økning i tiden småbarnsfedre bruker til barneomsorg.

I 1971-72 brukte småbarnsfedre gjennomsnittlig en halv time pr. dag til stell, pleie, hjelp, lek med barn o.l. I 1980-81 brukte de gjennomsnittlig 1 time pr. dag. Andelen av småbarnsfedre som deltok i omsorgsoppgaver i løpet av en dag økte fra 51 prosent til 70 prosent.

Småbarnsmødre brukte omtrent like mye tid til omsorg for barn nå som før (2,3 timer pr. dag i 1980-81 mot 2,1 timer pr. dag i 1971-72). Dette betyr at økningen i farens innsats ikke var en erstatning for morens omsorg. Det var heller et supplement til morens omsorgsaktiviteter.

Omsorg for barn var generelt prioritert høyere av småbarnsforeldre i 1980-81 enn i 1971-72. Småbarnsfedre brukte tidligere 20 prosent av sitt samlede husholdsarbeid til omsorg for barn, mot 31 prosent i 1980-81. Tilsvarende tall for småbarnsmødre var 27 og 33 prosent.

Barneomsorg brukes her i snever betydning av ordet. Det vi sikter til er tiden brukt til stell, hjelp, lek med barn o.l., dvs. omsorg som aktivitet (se vedlegg 1). Omsorg for barn innebærer også et krav om å være tilgjengelig. Barn kan sies å ha behov for tilsyn dersom de ikke er modne nok til å passe seg selv i en bestemt situasjon. Man regner med at småbarn har behov for mer eller mindre aktivt tilsyn hele døgnet. Selv etter at barna ikke lenger trenger slikt tilsyn, vil de kreve oppmerksomhet, og at foreldrene er tilgjengelige for dem. Arbeidet som dette kravet innebærer, er blitt kalt "passiv omsorg" (Lingsom 1978). Passiv omsorg representerer en viktig binding av tiden når barna er små, særlig med hensyn til bevegelsesfrihet i den forstand at en ikke er fri til å gå fra den tilsynstrengende uten at en skaffer avløser. Passiv omsorg utelukker ikke bruk av tid til andre aktiviteter, men setter begrensninger for hva slags andre aktiviteter en kan utføre, og kan påvirke utbyttet av aktivitetene mv. Tidsbindingen med omsorg for barn (passiv omsorg) får vi ikke belyst i denne publikasjonen.

Omsorgsaktiviteter er av en slik karakter at de ofte ikke lar seg registrere med våre dagbøker. Dagbøkene er inndelt i faste tidsintervaller av minst et kvarters lengde. Omsorgsoppgaver utgjør ofte korte, men hyppige innslag i den daglige rutinen - en liten trøst når barnet har slått seg, hjelp med

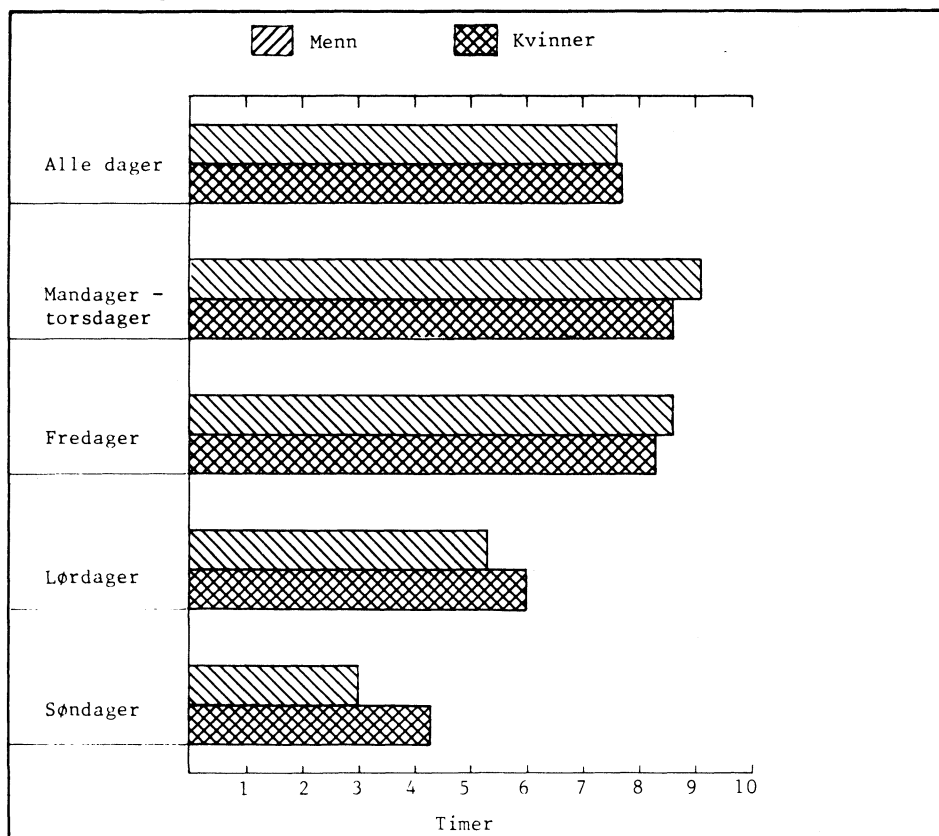
å ta av eller på yttertøyet, svar på et spørsmål osv. I løpet av dagen summerer disse små innslagene seg opp til tid av målbar størrelse, men fordi hver enkelt aktivitet er så kortvarig, kommer de ikke med i dagboken. Stell av småbarn krever lengre sammenhengende tid enn hjelp til større barn og vil derfor bli bedre registrert i dagbøkene. Det barneomsorg som aktivitet gir uttrykk for, er hvor udeelt oppmerksomhet over lengre perioder barn får, hvor mye tid vi gir dem uten samtidig å gjøre noe annet. Disse aktivitetene er en viktig del av omsorgen for barn, men sannsynligvis bare en liten del av aktiviteten omsorg totalt.

Betydningen av å foreta seg noe sammen med barna, delta sammen i husholdningsarbeid så vel som fritidsaktiviteter, blir ofte understreket. Etter hvert som barn vokser opp og behovet for stell og hjelp avtar, vil slike former for omsorg bli dominerende. Vi har ingen mål som går direkte på det å gjøre ting sammen, på samarbeid og felles opplevelser. Vi har imidlertid et mål som går på tilstedeværelse og kontakt, et mål på samvær med barn. Dette målet er tenkt som et supplement til det aktivtetsbaserte "omsorg for barn". Samvær med barn behandles i kapittel 7.

5. SAMLET ARBEIDSTID

I de fleste husholdninger, enten de består av en eller flere personer, er både lønnet og ulønnet arbeid nødvendig for husholdningens underhold. Blant ektepar har arbeidsdelingen tradisjonelt i stor grad vært kjønnsbestemt, menn har brukt mest tid på lønnet arbeid, mens kvinnene har stått for mesteparten av det ulønnede arbeidet i hjemmet.

Figur 13. Samlet arbeidstid for menn og kvinner. Gjennomsnitt for forskjellige dager i uken. 1980-81. Timer

I 70-årene har det skjedd en omfordeling av det inntektsgivende arbeidet, menn utfører mindre arbeid enn før, mens kvinner utfører mer. Parallelt har kvinners husholdsarbeid blitt redusert, mens menns husholdsarbeid har økt noe. Den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene i lønnet og ulønnet arbeid er blitt mindre markant.

Lønnet og ulønnet arbeid er konkurrerende måter å bruke tiden på. Personer som bruker mye tid til en type arbeid, pleier å bruke lite tid til andre typer. Resultatet av dette er at forskjeller i den samlede arbeidsbelastningen, dvs. summen av tid nyttet til arbeid av forskjellige slag, både lønnet og ulønnet og til utdanning, blir gjerne små.

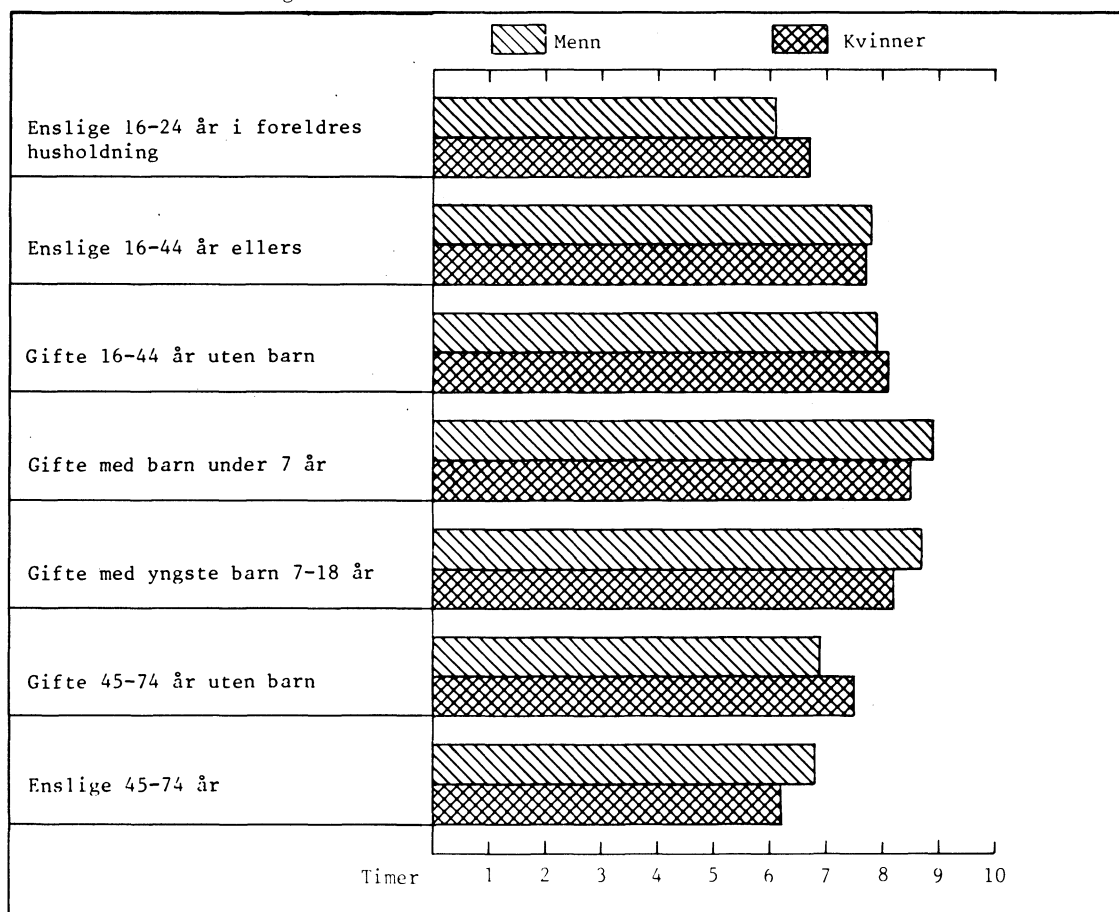
I 1971-72 hadde menn og kvinner like lang samlet arbeidstid i gjennomsnitt pr. dag (henholdsvis 8,0 og 8,1 timer pr. dag). Til tross for de betydelige endringene i både kvinners og menns tidsbruk i 70-årene, er bildet i 1980-81 det samme. Det som har skjedd, er at begge kjønn har redusert sin samlede arbeidstid til henholdsvis 7,6 timer pr. dag for menn og 7,7 timer pr. dag for kvinner.

Menns og kvinners arbeidsuke blir organisert forskjellig (se figur 13). Menn hadde lengre samlet arbeidstid på hverdager, mens i helgene hadde kvinner betydelig lengre arbeidsdager enn mennene. Menns arbeid viser altså en klarere ukentlig syklus enn kvinners. Menn hadde i større grad enn kvinner helgefri, men til gjengjeld arbeidet de mer på hverdager.

Vi har definert en samlet arbeidstid på 10 timer eller mer i løpet av dagen som en høy samlet arbeidstid og som en indikator på en belastende arbeidssituasjon.

I 1980-81 hadde 48 prosent av menn og 37 prosent av kvinner en samlet arbeidstid på 10 timer eller mer på en tilfeldig hverdag. Blant yrkesaktive var høy samlet arbeidstid ganske utbredt. 56 prosent av mannlige ufaglærte arbeidere og 59 prosent av funksjonærer på mellomnivå hadde en høy samlet arbeidstid på en tilfeldig hverdag. Tilsvarende tall for kvinner var 43 og 57 prosent. Høy samlet arbeidstid var lite utbredt blant studenter og pensjonister, men hele 19 prosent av hjemmearbeidende kvinner hadde en samlet arbeidstid på 10 timer eller mer på en tilfeldig hverdag.

Figur 14. Samlet arbeidstid for menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

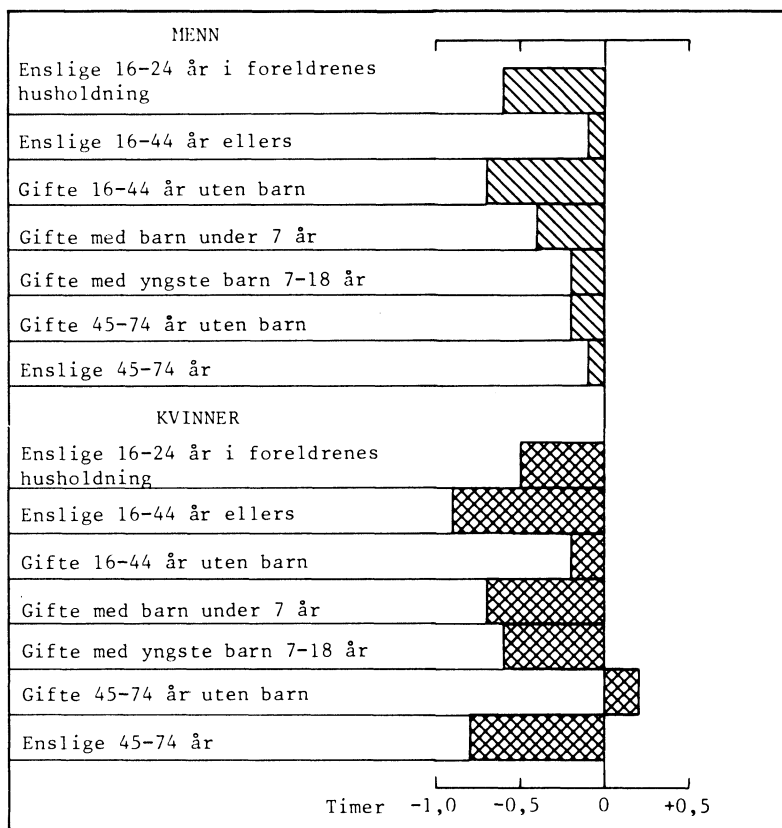

Familiefase

Arbeidsmengde varierte noe med familiefase og var høyest for både kvinner og menn i fasene med barneomsorg (figur 14). Gifte menn med barn hadde ca. 1 time lengre samlet arbeidstid enn yngre gifte menn uten barn. For kvinner var merarbeidet i barnefasene ca. 0,5 timer i forhold til yngre gifte uten barn. Lavest samlet arbeidstid blant gifte fant vi for menn 45 år og over uten barn. Det var også blant eldre ektepar uten barn at vi fant størst kjønnsforskjeller blant gifte.

Menn og kvinner i så å si alle familiefaser hadde en nedgang i samlet arbeidstid i 70-årene (se figur 15.). Blant menn var nedgangen i samlet arbeidstid størst for hjemmeboende ungdom og for yngre gifte uten barn. Blant kvinner hadde flere grupper betydelige reduksjoner i samlet arbeidstid. Enslige kvinner hadde noe større nedgang i samlet arbeidstid enn gifte. Gifte kvinner uten barn, uansett alder, hadde minst endring i samlet arbeidstid.

Figur 15. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i samlet arbeidstid for menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. Timer

Fordeling av arbeid mellom ektefeller kan ta utgangspunkt i forskjellige fordelingsprinsipper. Et mulig prinsipp kan være å strebe etter likhet i arbeidsinnsats både i lønnet og i ulønnet arbeid, dvs. at begge bruker tilnærmet lik tid til lønnet arbeid utenfor hjemmet og til ulønnet arbeid hjemme. Andre ektepar ville kanskje legge mindre vekt på likhet i type arbeid, men fremdeles legge vekt på likhet i samlet arbeidsbelastning, kanskje som grunnlag for en felles fritid. Andre ektepar legger igjen kanskje liten vekt på likhet i type arbeid eller i arbeidsbelastning, men baserer arbeidsdelingen mer på andre forhold slik som tradisjonelle kjønnsrollemønstre, økonomisk lønnsomhet mv.

Giftede menn og kvinner hadde i gjennomsnitt like lang samlet arbeidstid pr. dag i 1971-72 og i 1980-81. Dette kan tyde på at likhet i samlet arbeidstid er noe som ektepar etterstreber. Gjennomsnittstall for alle gifte menn og kvinner er imidlertid grove tall og kan dekke over betydelige variasjoner mellom forskjellige grupper av gifte. Vi har tidligere sett på variasjoner etter familiefasen. Kjønnsskjellene var store for gifte med store barn og for eldre gifte uten barn. Gifte kvinner 45 år og over uten barn hadde 0,6 timer lengre samlet arbeidstid enn menn i denne fasen. Gifte menn med yngste barn 7-18 år hadde 0,5 timers lengre samlet arbeidstid enn kvinner i denne fasen. For andre typer ektepar var kjønnsskjellene i samlet arbeidstid små.

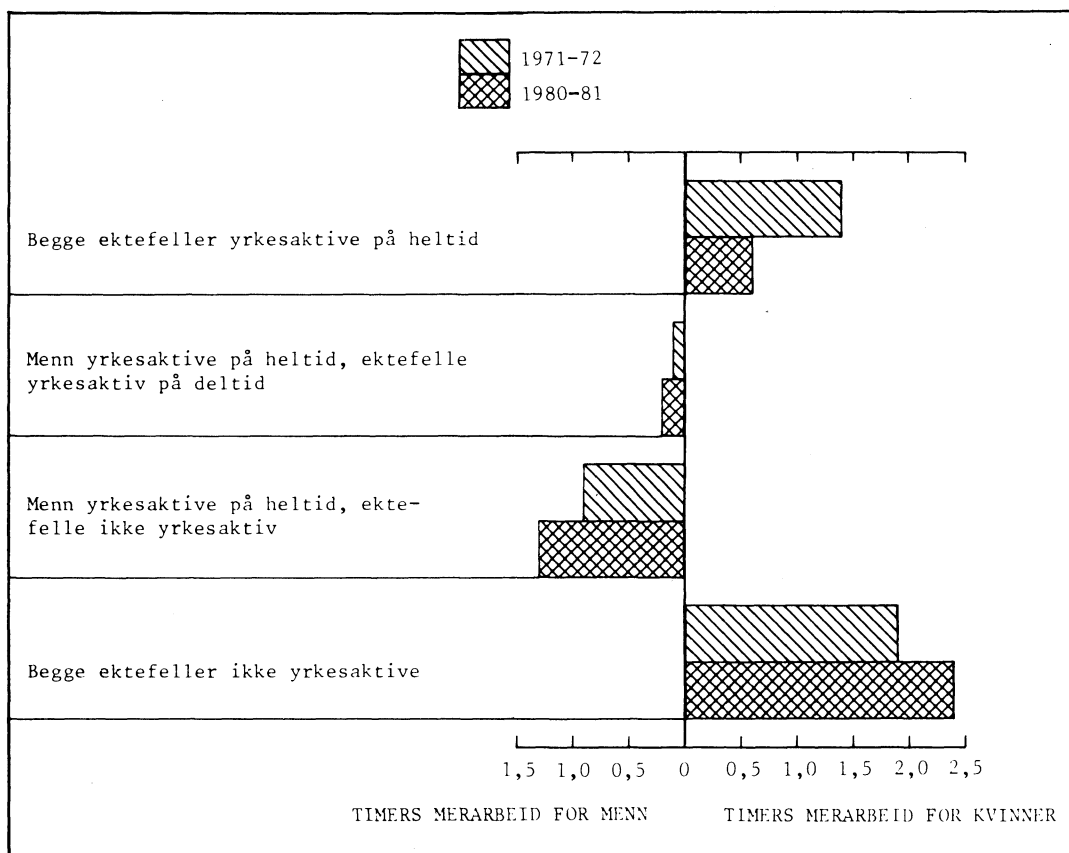
Ulike arbeidsmarkedstilpasninger blant ektepar medfører forskjellige grader av ulikhet i samlet arbeidstid for gifte personer. Vi ser på fire forskjellige typer av yrkestilpasninger blant ektepar:

- Begge ektefeller yrkesaktive på heltid
- Mannen yrkesaktiv på heltid, ektefellen yrkesaktiv på deltid
- Mannen yrkesaktiv på heltid, ektefellen ikke yrkesaktiv
- Begge ektefeller ikke yrkesaktive

I løpet av 70-årene har den relative hyppigheten av de ulike tilpasningsformene endret seg. Andelen ektepar der begge er yrkesaktive har økt fra 35 til 52 prosent. Andelen ektepar der mannen arbeider heltid og kona deltid har økt mest, fra 17 til 30 prosent. I 1971-72 bestod 50 prosent av ekteparene av ektepar der mannen arbeidet heltid mens kona ikke var yrkesaktiv, i 1980-81 var denne andelen redusert til 28 prosent. Andre ektepar utgjorde 15-17 prosent.

Figur 16 viser ulikheter i samlet arbeidstid for gifte menn og kvinner med forskjellige yrkestilpasninger og endringer i dette mønsteret i 70-årene. Lik samlet arbeidstid har bare en av yrkestilpasningene, nemlig når mannen er yrkesaktiv på heltid, kona på deltid. Dette er samtidig den yrkestilpasning som har økt mest i perioden. Andre yrkestilpasninger førte til merarbeid for enten mannen

Figur 16. Forskjeller i samlet arbeidstid for gifte kvinner og menn i familier med forskjellige yrkessituasjoner. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Timer

eller kvinnen. Der begge ektefellene var yrkesaktive på heltid, var det kvinnene som hadde lengre samlet arbeidstid enn mennene. I løpet av 70-årene har deres merarbeid i forhold til mennene blitt redusert. I 1980-81 hadde kvinnene 0,6 timer lengre samlet arbeidstid pr. dag enn mennene, mens i 1971-72 var forskjellen 1,4 timer. Reduksjonen i kvinners merarbeid i denne gruppe skyldes først og fremst at kvinnene har redusert tiden de bruker til husholdsarbeid, ikke at mennene arbeider mer nå enn før.

I familier der bare mannen var yrkesaktiv, var det mannen som hadde lengst samlet arbeidstid. Det er visse vanskeligheter forbundet med en sammenlikning av samlet arbeidstid for yrkesaktive og hjemmearbeidende. Måltider og pauser på arbeidsplassen er regnet som del av arbeidstiden til de yrkesaktive, mens tilsvarende aktiviteter for de hjemmearbeidende ikke har blitt klassifisert som arbeid, men som personlig behov (måltider) eller som fritid. Selv om vi for de hjemmearbeidende legger til matpauser tilsvarende det yrkesaktive bruker (i gjennomsnitt 0,3 timer pr. dag), er det fremdeles store forskjeller i menns og kvinners arbeidsbelastning. Det er interessant at merarbeidet for menn blant denne type ektepar har økt i 70-årene. Det kan være mange forskjellige forklaringer på dette. Gruppens størrelse har minnet sterkt i perioden, og det kan tenkes at forskjeller i rekruttering til andre yrkestilpasninger har ført til at sammensetning av gruppen er endret. Det kan tenkes at andelen barnefamilier i gruppen har gått ned. Som vi har nevnt tidligere, registrerer vi bare den delen av omsorg for barn som kommer til uttrykk gjennom konkrete omsorgsaktiviteter slik som stell og lek med barn. Tidsbindingen som tilsynsansvaret innebærer regnes ikke med (se 4.4.2). Om vi hadde kommet fram til en metode for å registrere også denne formen for arbeid, ville nok kvinners samlede arbeid i familier med barn økt betraktelig.

I familier der begge ektefeller er ikke-yrkesaktive dvs. for det meste pensjonistektepar, hadde kvinner betydelig lengre samlet arbeidstid enn mennene. Også her har kjønnsforskjellene økt i 70-årene. Dette skyldes en reduksjon i tiden disse menn brukte til lønnet arbeid.

Det nye i 70-årene er at kvinner i større grad enn før har blitt dobbeltarbeidende, i den forstand at de kombinerer lønnet og ulønnet arbeid. Som vi har sett, betyr ikke dobbeltarbeid nødvendigvis merarbeid for kvinnen i forhold til mannen. Deltidsarbeid blir ofte tolket som en rasjonell måte for gifte kvinner å forene familie og yrkesliv på. Deltidsarbeid for kvinner ser da også ut til å gi størst likestilling mellom ektefeller når det gjelder samlet arbeidsbelastning. Hovedårsaken til dette er at kvinner fremdeles utfører mer enn halvparten av det ulønnede arbeid i hjemmet. Merarbeidet som kvinner får når de velger heltidsyrkesarbeid, er redusert i perioden. I den grad kjønnsmessig likestilling avhenger av lik innsats i lønnet arbeid, er dette en viktig utvikling. Det kan tyde på at heltidsyrkesarbeid er i ferd med å bli et mer aktuelt alternativ også for gifte kvinner. Vanligvis blir betegnelsen "dobbeltarbeidere" brukt bare i forhold til gifte kvinner. Men gifte menn er også dobbeltarbeidende i den forstand at de daglig utfører både lønnet og ulønnet arbeid, og som vi har sett hadde de også betydelig merarbeid i familier der kona var hjemmearbeidende.

6. FRITID

6.1. Innledning

På samme måte som med inntektsgivende arbeid blir fritid vanligvis oppfattet som et gode. Kampen for redusert arbeidstid bygger delvis på en slik forutsetning. En balansert tidsbruk mellom meningsfylt arbeid og fritid er vel vår tids ideal om det gode liv. En meningsfylt fritid er ofte synonymt med en aktiv og variert fritid; atspredelse og variasjon i det daglige liv. På den annen side har også fritiden en viktig funksjon som hvile og avslapning; tid der krefter og energi gjenvinnes.

Fritid er et begrep som kan defineres på mange måter. En viktig dimensjon som kan skille fritid fra andre aktiviteter er graden av forpliktelse. Definert langs denne dimensjon vil fritid være den mengde tid den enkelte har til rådighet som er forholdsvis uforpliktet. Det er tider vi ikke har noe vi "må" gjøre. Forpliktelser kan være kontraktfestet som i ansettelsesforhold eller ta andre og

mer uformelle forner slik som private avtaler, generelle normer for akseptabel standard på husarbeid mv. Opplevelsen av forpliktelsene vil være mer eller mindre subjektiv. En slik oppfatning av fritid som uforpliktet tid ligger bak vanlige forestillinger om fritid som motsatsen til lønnet og ulønnet arbeid. Men forpliktelsen er ikke begrenset bare til arbeidsaktiviteter. Vi er også nødt til å ta vare på fysiologiske behov, spise, sove mv. for å kunne møte våre arbeidsforpliktelser senere. En god del av våre aktiviteter er så innarbeidet at andre over tid utvikler sterke forventninger til vår atferd. Disse forventningene kan igjen oppleves som forpliktelsen til f.eks. å være til stede o.l.

En annen og som oftest supplerende dimensjon som kan skille fritid fra andre aktiviteter er utøverens forhold til aktiviteten. Aktivitetene velges som mål i seg selv og ikke som midler til andre mål. Det er selve opplevelsen som står sentralt. Det forutsettes personlig engasjement, og et ikke substituerbart forhold, dvs. andre kan ikke utføre aktivitetene for oss. Denne avgrensningen fører oss over fra de mer kvantitative sidene ved fritid, dvs. mengde fritid den enkelte har til disposisjon, til de mer kvalitative sidene. Innen enkelte teoritradisjoner oppfattes fritid mer som en tilstand enn som en aktivitet. Den samme aktiviteten vil ikke nødvendigvis oppleves som fritid av alle personer, eller av den samme personen ved forskjellige anledninger. Det er svært mange aktiviteter, særlig blant dem vi har kalt husholdsarbeid og personlige behov som nok oftest representerer en blanding av fritid og arbeid. En føler seg forpliktet til å fylle en viss akseptert standard, men det vil være rimelig å tolke innsats utover dette som frivillig valgt og dermed fritid.

I tidsnyttingsundersøkelsen er fritiden definert ved hjelp av en rekke aktiviteter som folk flest oppfatter som meningsfylte fritidsaktiviteter (se vedlegg 1). Vi har samtidig forsøkt å skille mellom forpliktet og uforpliktet tid og lar fritiden bli en restgruppe etter at arbeidsforpliktelser av forskjellig art er unnagjort og fysiologiske behov tilfredsstilt. Denne definisjonen kan være mer eller mindre tilfredsstillende ut fra hvilke problemstillinger en ønsker å belyse.

I dette kapittel konsentrerer vi oss om å beskrive endringer i den mengde fritid ulike grupper har til disposisjon. Vi tar også opp forskjeller i hvordan fritiden brukes og hvordan fritidsmønsteret har endret seg i 70-årene. Med den samme mengde fritid vil det være noen som opplever knapphet på tid, mens andre har problemer med å fylle tiden med meningsfylte aktiviteter. Dette og liknende problemstillinger kan vi ikke si noe om ut fra en ren beskrivelse av hva tiden brukes til.

6.2. Omfang av fritid

6.2.1. Endringer i 70-årene

Det er en allmenn oppfatning at vi har mer fritid til disposisjon nå enn før. Det vises til utviklingen i arbeidslivet der den normale arbeidstid er blitt redusert og pensjonsalderen er blitt senket. Oppfatningen om at fritid har økt bidrar i seg selv til å øke interessen for fritid og dens bruk både i den politiske debatten og hos den enkelte. Vi har imidlertid ikke tidligere hatt muligheter til å undersøke sannheten i den nevnte allmenne oppfatningen. Er det sant at omfanget av fritiden har økt i 70-årene, og i tilfelle for hvem?

Resultater fra tidsnyttingsundersøkelsene viser at tid brukt til fritidsaktiviteter har hatt en faktisk økning fra 5,2 timer i gjennomsnitt pr. dag for alle personer i 1971-72 til 6,0 timer i 1980-81, en økning på 0,8 timer pr. dag eller vel 5,5 timer pr. uke. Forklaringen som oftest blir gitt for endringen av fritiden, nemlig reduksjonen i inntektsgivende arbeid, viser seg å være bare en del av forklaringen. Andre faktorer/utviklingstendenser har hatt større betydning for endringer i omfanget av fritid. Det er først og fremst nedgangen i husholdsarbeid som har ført til økningen i fritid i 70-årene (se 2.3).

Fritidsøkningen viser seg å være en generell utvikling som de aller fleste grupper har fått delta i. Menn og kvinner, unge og eldre, yrkesaktive og ikke yrkesaktive, alle hadde mer fritid i 1980-81 enn i 1971-72 (tabell 4). Den relative størrelsen på økningen varierte imidlertid en del mellom gruppene. Unge og eldre har hatt større økning enn grupper i mellomalderen, og ikke yrkesaktive større økning enn yrkesaktive. Størst økning i omfanget av fritid finner vi for eldre personer og for ikke yrkesaktive kvinner.

Tabell 4. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til fritidsaktiviteter. Gjennomsnitt for alle dager. Timer

	1971-72	1980-81	Forskjell*
Alle personer	5,2	6,0	+0,8
Menn	5,4	6,1	+0,7
Kvinner	5,0	5,9	+0,9
Alder			
16-24 år	5,8	6,8	+1,0
25-44 "	4,9	5,5	+0,6
45-66 "	5,0	5,8	+0,8
67-74 "	5,9	7,2	+1,3
Yrkesaktive menn	5,0	5,7	+0,7
Yrkesaktive kvinner	4,7	5,5	+0,8
Ikke yrkesaktive menn	7,0	7,9	+0,9
Ikke yrkesaktive kvinner	5,3	6,6	+1,3

* Alle forskjeller statistisk signifikant ifølge T-test ($p < 0,5$).

Vi har før pekt på at ett av hovedtrekkene ved endringen av tidsbruken i 70-årene er en utjevning av kjønnsforskjeller. Utgangspunktet var at forskjellen i hvor mye fritid menn og kvinner hadde, ikke på langt nær var så stor som kjønnsforskjellen i betalt og ubetalt arbeid. I 1971-72 hadde menn i gjennomsnitt 0,4 timer mer fritid pr. dag enn kvinner, eller nærmere 3 timer mer pr. uke. I 1980-81 var forskjellen redusert til det halve, det vil si 0,2 timer mer fritid pr. dag.

Variasjonen i styrken på fritidsøkningen fører i noen tilfeller til en forsterkning av forskjellene mellom grupper. Det er for eksempel større ulikhet nå enn før mellom yrkesaktive og ikke yrkesaktive kvinner. I 1971-72 hadde ikke yrkesaktive kvinner 0,6 timer mer fritid pr. dag enn yrkesaktive kvinner, i 1980-81 1,1 timer mer dag. Forskjellen i hvor mye fritid unge og eldre har i forhold til mellomliggende aldersgrupper har også økt.

6.2.2. Variasjoner i omfang av fritid

Hvor mye fritid folk har, påvirkes av en rekke faktorer. Blant de viktigste er yrket og arbeidstiden, familiefase, kjønn og alder. Det ville sprengte rammen for denne publikasjonen å gjøre rede for virkningen av alle faktorene som er med på å bestemme fritidens omfang. Her vil vi bare kort nevne noen av de viktigste forskjeller i omfang av fritid eller familiefase og yrke.

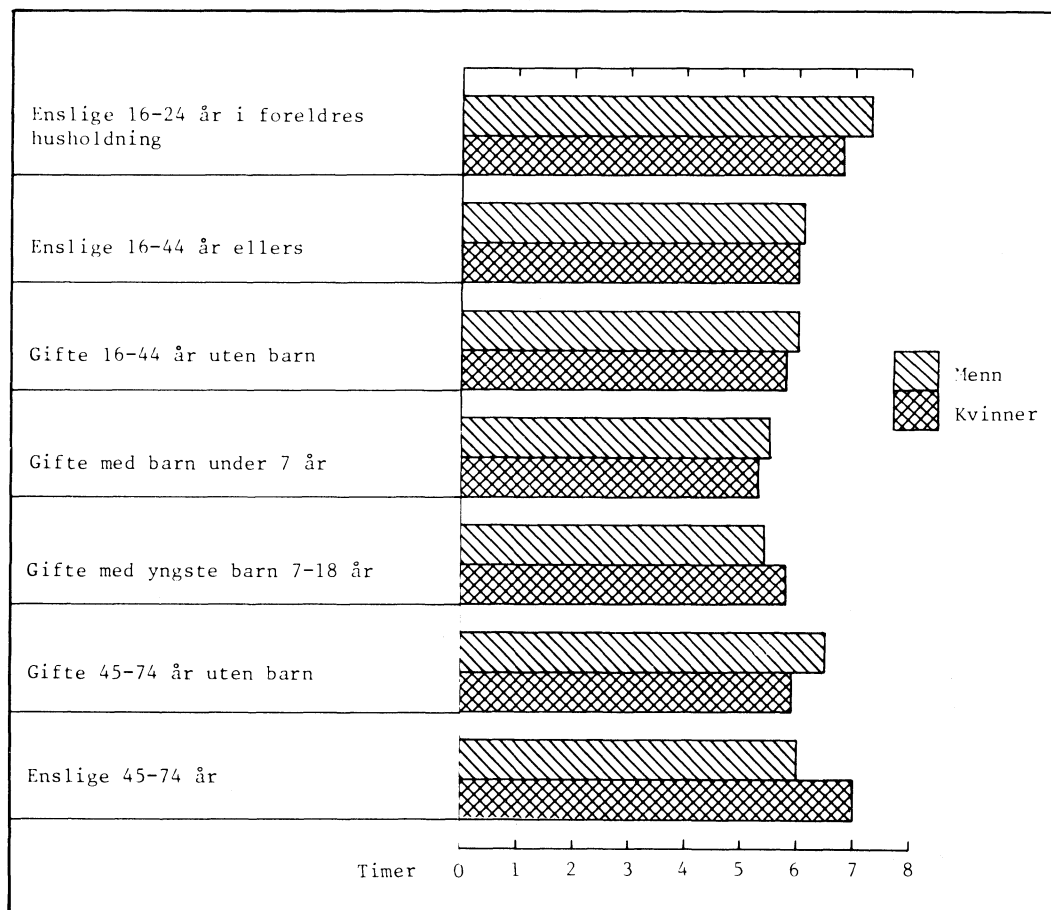
Familiefase

Fritid varierer med familiefasen for både menn og kvinner, men mønsteret er noe forskjellig. Blant menn var det hjemmeboende ungdom som hadde mest fritid, mens blant kvinner hadde eldre enslige mest fritid (figur 17).

Felles for begge kjønn var en reduksjon i fritid i barneoppfostringsfasene. Barnas alder synes ikke å spille noen særlig rolle i denne forbindelsen. Barnas alder har en sterk sammenheng med hva slags arbeid kvinner utfører, men har liten effekt på den samlede arbeidstid og derfor på fritid. I forhold til yngre gifte uten barn, hadde gifte med barn ca 1/2 time mindre fritid pr. dag.

For kvinner betyr ekteskapet en viss reduksjon i fritid, særlig for de over 45 år. Sammenlikner vi kvinner 45 år og over, uten barn, etter ekteskapolig status, finner vi at gifte kvinner hadde 1,1 timer mindre fritid pr. dag enn enslige. Blant menn 45 år og over, hadde gifte (uten barn) derimot mer fritid enn enslige. De observerte forskjeller kan skyldes samspill med andre faktorer slik som yrkesaktivitet, aldersforskjeller mellom grupper mv. De kan imidlertid også være tegn på hvordan ekteskapet, som vår grunnleggende sosiale institusjon, virker forskjellig for menn og kvinner.

Figur 17. Tid nyttet til fritidsaktiviteter av menn og kvinner i forskjellige familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

Yrke

Yrkesaktivitet har mye å si for fritidens omfang, spesielt for menn. Ikke yrkesaktive menn hadde i gjennomsnitt i 1980-81 2,2 timer mer fritid pr. dag enn menn som var yrkesaktive. For kvinner var forskjellen i fritid pr. dag mellom ikke yrkesaktive og yrkesaktive bare 1,1 timer. De ikke yrkesaktive er en svært sammensatt gruppe, og vi finner betydelige variasjoner i tidsbruken blant dem. Både pensjonister og studenter hadde atskillig mer fritid enn gjennomsnittet for alle personer. Pensjonister brukte 7,6 timer pr. dag til fritidsaktiviteter, studenter brukte 7,1 timer. Hjemmearbeidende kvinner hadde derimot ikke mer fritid enn gjennomsnittet for alle personer.

Hvor mye fritid yrkesaktive hadde, varierte forholdsvis lite etter sosioøkonomisk gruppe. Minst fritid hadde jordbrukere og fiskere. Menn og kvinner i denne yrkesgruppen brukte 4,5 timer pr. dag til fritidsaktiviteter. For menn tilsvarte dette ca. 8,5 timer mindre pr. uke enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive menn, for kvinner var dette 7 timer mindre pr. uke enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive kvinner. Ufaglærte mannlige arbeidere hadde noe mer fritid enn gjennomsnittet for yrkesaktive menn. Blant yrkesaktive kvinner utenom jordbruk og fiske, var det så å si ingen forskjell etter sosioøkonomisk gruppe.

Forskjellen mellom menns og kvinners fritid varierte en god del etter hovedbeskjeftigelsen. Kjønnsforskjellene var store blant pensjonister og blant studenter. I 1980-81 hadde mannlige pensjonister 0,8 timer mer fritid pr. dag enn kvinnelige pensjonister. Kjønnsforskjellen var like stor blant studenter, noe som kanskje er overraskende i og med at vi vanligvis forestiller oss at likhet i tidsbruken er høy i denne gruppen. Mannlige studenter hadde 0,8 timer mer fritid pr. dag enn kvinnelige studenter.

Blant de yrkesaktive var kjønnsforskjeller i tidsbruk generelt noe mindre. Et unntak var de selvstendig næringsdrivende utenom jordbruk og fiske. Det å være selvstendig næringsdrivende ser ut til å ha forskjellige konsekvenser for menns og kvinners fritid. Mennene i gruppen hadde forholdsvis mye fritid, mens det motsatte var tilfelle for kvinnene. Resultatet er at kjønnsforskjellen i denne gruppen er særlig stor.

Tidsmessig likestilling, det vil si like mye fritid for menn og kvinner, finner vi blant de som driver med jordbruk og fiske og blant funksjonærer på høyere nivå.

6.3. Organisering av fritid

Fritiden vår har en klar døgn- og ukerytme så vel som årlig rytme dominert av ferier og offentlige fridager. Vi tar ikke opp årstidsvariasjoner i denne publikasjonen. Når det gjelder ferier viser vi ellers til Solheim (1982). Vi skal her konsentrere oss om døgn- og ukerytme. Vi antar at organiseringen av arbeidslivet i stor grad bestemmer døgn- og ukerytmen både for yrkesaktive og ikke yrkesaktive.

I 1980-81 hadde vi gjennomsnittlig 5,1 timer pr. dag på vanlige hverdager - mandag til torsdag. Mot ukens slutt tar vi stadig mer fri. Fredagen, som for de fleste yrkesaktive er en vanlig arbeidsdag, er likevel noe spesiell i fritidssammenheng. Fredag innleder helgen og helgens aktivitetsmønster. Vi brukte noe mer tid til fritidsaktiviteter på fredager enn på mandager til torsdager (5,7 timer mot 5,1 timer). I helgen er det fritidsaktiviteter som dominerer våre våkne timer. På lørdager i 1980-81 brukte vi 7,7 timer til fritidsaktiviteter, på søndager 8,5 timer.

Forskjellene i omfanget av fritid etter dag i uken er likevel ikke så store som vi kanskje ofte forestiller oss. På vanlige hverdager har nok mange følelsen av å ha svært liten fritid, mens helgene lett betraktes som uavbrutt fritid. Disse forestillingene kan ikke begrunnes ut fra variasjoner i fritidens omfang. Tallene viser at vi har ganske mye fritid på vanlige hverdager og at helgene ikke blir ren fritid, idet husholdsarbeid og andre gjøremål også må utføres.

Forestillinger om fritidens ukentlige rytme kan ikke forklares bare ved kvantitative mål på fritidens omfang, men også ved kvalitative vurderinger av hvordan fritiden oppleves. Fritiden på hverdager er konsentrert til kveldstidene etter endt arbeidsdag. Mangelen på overskudd på denne tiden av døgnnet kan svekke fritidsopplevelser på hverdager. Det antas å være lite fleksibilitet i hverdagens døgnrytme - noe som også vil kunne svekke fritidsopplevelsen. Fritiden på hverdager er da først og fremst en reaksjon på og konsekvens av arbeidsdagen. Hovedmål er hvile og avslapping.

I helgene står en friere til å bestemme når aktiviteter skal utføres. Fritiden er i mindre grad begrenset til kveldstidene når en er trøtt etter endt arbeidsdag. Tiden kan disponeres slik at en får lange sammenhengende perioder fri. Dette åpner selvsagt muligheter for å drive med aktiviteter som krever mye tid, for eksempel på grunn av lang reisetid o.l. Det kanskje viktigste for fritidsopplevelsene er imidlertid ledigheten i dagens program, mulighetene til mer spontane handlinger, mulighetene til å la annet enn klokka bestemme hva en skal gjøre. Disse forholdene kan bidra til å styrke opplevelsen av fritid i helgene.

Helgenes plass i vårt daglige liv er blitt styrket i 70-årene. Flere yrkesaktive har fått lørdagsfri, to dagers helg er blitt normen (se 3.4.2). Forskjellen mellom hverdager og helger antas å være sterkere hos de yrkesaktive enn hos de hjemmевærende. Veksten i yrkesdeltaking blant kvinner i perioden kan derfor tenkes å ha forsterket skillet mellom hverdag og helg. Utviklingen i 70-årene var en fortsettelse av en mer langsiktig prosess i retning av to dagers helg på lørdager og søndager. Viktige skritt i denne retningen skjedde også i slutten av 60-årene ved lørdagsstenging av skolene mv.

Den generelle økningen i fritid som vi har hatt i 70-årene har foregått på alle dager i uken, men økningen var størst i tilknytning til helgen. Fritid på mandager til torsdager har økt med 0,7 timer pr. dag i perioden. På fredager og lørdager var økningen betydelig større (1,1 og 1,2 timer). Det at vi finner nesten like stor økning på fredager som på lørdager, understreker virkningen av to dagers helg som enhet. Endringer i tidsbruk på lørdager har hatt klare konsekvenser for fredag kveld. Søndag som den tradisjonelle kjernen i helgen, har forandret seg minst (+0,4 timer).

Døgnrytmen er blitt forskjøvet. Folk legger seg senere på fredager og lørdager nå enn før, men noe tidligere på søndager. Andelen av befolkningen som deltar i fritidsaktiviteter i sene kveldstimer på fredager og lørdager har økt betydelig. I 1971-72 deltok 12 prosent av alle personer i fritidsaktiviteter kl. 2330 på fredager, i 1980-81 30 prosent. Tilsvarende tall for lørdager var 13 prosent i 1971-72 og hele 41 prosent i 1980-81.

6.4. Bruk av fritid

6.4.1. Endringer i bruken av fritiden

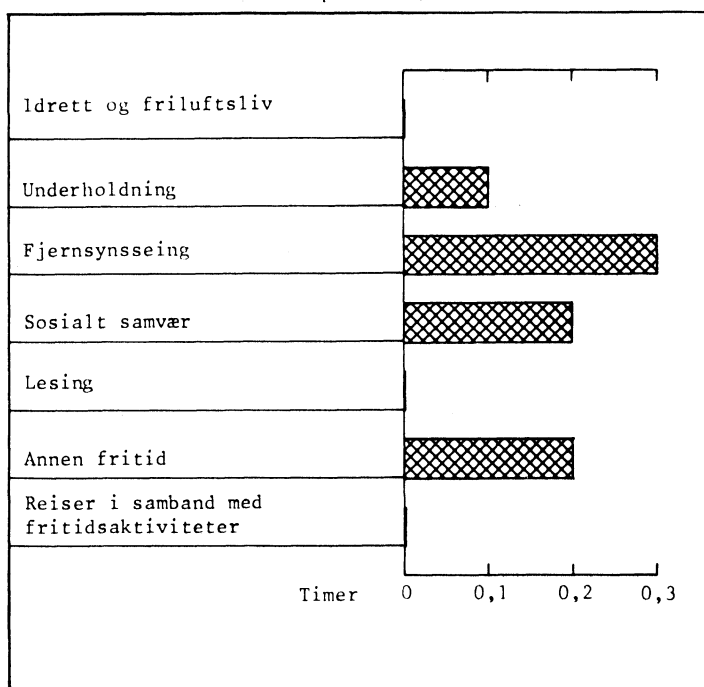
Noen vil hevde at en økning i fritiden er en velferdsøkning uansett hvordan den blir brukt, mens andre vil reservere seg inntil de vet hva tiden går til. Er det slik at fritidsøkningen har gått til bestemte aktiviteter, at vi prioriterer annerledes mellom aktivitetene i 1980-81 enn i 1971-72? Er fritiden blitt mer passiv og innadvendt? Undersøkelser fra USA i 1965 og 1975 viste at økningen i fritid for det meste gikk til mer fjernsynsseing. Har det samme skjedd i Norge mellom 1971-72 og 1980-81? Det er mange faktorer som påvirker bruken av fritid. Vi har for eksempel vært inne på tanken at tidspunktet, det vil si når på dagen, hvilken dag i uken en har fri, kan ha betydning. Bruk av fritid bestemmes blant annet av interesser og ressurser, etter tilbudet på stedet og hindringer i å utnytte tilbudet mv. Det er vanskelig å si om tilbudet på fritidsaktiviteter generelt i Norge er blitt rikere, mer variert i løpet av 70-årene. Det er nok iallfall noe annerledes nå enn før. Realinntektene har steget, folk bruker noe mer penger på fritidsaktiviteter, reiser mv. Adgang til privatbil har økt. I 1971-72 hadde 65 prosent adgang til egen bil, sammenliknet med 81 prosent i 1980-81. (Reiser i samband med fritidsaktiviteter foretas som regel med privatbil. I alt 60 prosent av alle menns fritidsreiser og 51 prosent av alle kvinners fritidsreiser i 1980-81 foregikk med bilen som transportmiddel.) Andelen som har fjernsynsapparat har også økt fra 84 prosent i 1971-72 til 97 prosent i 1980-81.

Det har også vært en generell økning i befolkningens utdanningsnivå. Yngre mennesker tar lengre utdanning nå enn det var vanlig før. Eldre generasjoner med lavt utdanningsnivå faller bort og blir erstattet med yngre med høyere utdanningsnivå. I tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72 hadde 15 prosent utdanning på gymnasnivå eller høyere, i 1980-81 38 prosent. Utdanning regnes tradisjonelt som en av de viktigste faktorer som påvirker valg av fritidsaktiviteter. Personer med høy utdanning har en tendens til å ha en mer aktiv, variert fritid og ser mindre på fjernsyn enn andre personer. Ut fra dette og ut fra økningen i bilhold kunne vi vente en viss økning i aktive utadrettede fritidsaktiviteter i 70-årene.

Vi har to mål som vi kan bruke til å studere fritidsaktiviteter: 1) gjennomsnittlig tid brukt til forskjellige aktiviteter, og 2) andelen som har deltatt i aktiviteten i løpet av en tilfeldig dag. For aktiviteter som ikke utføres ofte, blir gjennomsnittlig tid for alle personer gjerne svært lav. I slike tilfeller har det ofte mer mening å sammenlikne grupper med hensyn til hvor stor andel som har utført aktiviteten i løpet av en dag. For aktivitetene som utføres ofte, kan begge mål med fordel brukes og samspillet mellom dem gir interessant informasjon. Det ligger imidlertid utenfor rammen for denne publikasjonen å kommentere samspillseffekter.

Resultatene viser at fritidsøkningen er blitt fordelt mellom flere aktivitetstyper (se figur 18 og tabell 5).

Figur 18. Endringer fra 1971-72 til 1980-81 i tid nyttet til forskjellige fritidsaktiviteter. Gjennomsnitt for alle personer, alle dager. Timer

Fjernsynsseing har økt med mest, fra 1,0 til 1,3 timer i gjennomsnitt pr. dag. Andelen som har sett på fjernsyn i løpet av dagen har økt fra 60 prosent til 71 prosent. Økningen i andelen seere var størst på hverdager.

Tid brukt til sosialt samvær har også økt fra 1,8 til 2,0 timer pr. dag. Andelen som oppgav sosialt samvær som aktivitet i løpet av dagen, steg fra 71 prosent til 81 prosent, noe som først og fremst skyldes økning i andelen som har hatt samtaler som en egen aktivitet i løpet av dagen. (Bespøksfrekvensen viser ingen endring.) Samtaler inngår som en naturlig del i svært mange aktiviteter, som for eksempel middager, kaffedrikking med familien o.l., og grensen mellom hva som er hoved- og hva som er biaktivitet er ofte uklar. Det er derfor stor usikkerhet knyttet til koding av samtaler i dagbøkene og vi kan av denne grunn ikke si noe om endringstendenser.

Vi bruker også mer tid på "annen fritid". Det er svært mange forskjellige typer fritidsaktiviteter i denne oppsamlingsgruppen. Økningen er først og fremst knyttet til lytting til gramfon og lydbånd, og til avslapping.

Tid brukt til underholdning, slik som restaurantbesøk, sportstevlinger, kinobesøk mv. (se vedlegg 1), har hatt en liten, men statistisk signifikant økning. Tid brukt til lesing, idrett og friluftsliv og til fritidsreiser i gjennomsnitt for alle personer, var uendret. Andelen som deltok i idrett og friluftsliv var imidlertid noe høyere i 1980-81 enn i 1971-72 (32 mot 26 prosent) og andelen med fritidsreiser har også økt fra 37 til 40 prosent av alle personer.

Den eneste aktivitet som viste nedgang i 70-årene var radiolytting. Om lag 28 prosent hørte på radio i løpet av en dag i 1971-72. I 1980-81 var lytterandelen nede i 22 prosent for alle dager.

Størst nedgang var det for søndager, der det var en reduksjon på 10 prosentpoeng i lytterprosenten. Dette behøver ikke å bety at den samlede radiolytting er gått ned. NRKs lytterundersøkelse viser ingen slik nedgang. Det som resultatene antakelig betyr, er at radioen brukes annerledes nå enn før, at den i mindre grad nå får vår fulle oppmerksomhet. Radiolytting blir mer og mer en biaktivitet som kombineres med andre gjøremål.

Tabell 5. Andelen som har deltatt i bestemte fritidsaktiviteter i løpet av en dag. Gjennomsnitt for alle dager. 1971-72 og 1980-81. Prosent

	1971-72	1980-81
Idrett og friluftsliv	26	32
Av dette		
Trening	4	7
Spasertur ¹	14	16
Underholdning	7	9
Av dette		
Restaurant- og kafébesøk	4	4
Kino	1	2
Fjernsynsseing	60	71
Radiolytting	28	22
Sosialt samvær	71	81
Av dette		
Besøk	53	52
Lesing	70	70
Lytting til grammofoon/lydbånd	2	5
Organisasjonsvirksomhet	3	4
Reiser i samband med fritidsaktiviteter	37	40

¹ Tallene bygger på aktivitetsgrupperingen fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72, som avviker noe fra den brukt i 1980-81.

En annen måte å beskrive endringer i bruk av fritid på, er å se på endringer i hvor folk tilbringer sin fritid. I 1980-81 tilbrakte vi mer fritid utenfor hjemmet enn vi gjorde i 1971-72 (2,4 timer mot 2,1 timer pr. dag). Dette var imidlertid ikke en generell utvikling som gjaldt alle grupper. Økningen i fritid utenfor hjemmet var begrenset hovedsakelig til "ungdommen", dvs. til enslige 16-24 år som bor i foreldrenes husholdning. Ungdommens fritidsmønster skilte seg sterkt ut fra resten av befolkningen i 1971-72 for både gutter og jenter. De tilbrakte gjennomsnittlig 3,4 timer fritid utenfor hjemmet pr. dag i 1971-72, 1,3 timer mer enn gjennomsnittet for alle personer. Det å tilbringe fritid utenfor hjemmet må sies å være et sentralt kjennemerke ved ungdommens kultur. I løpet av 70-årene er forskjellen mellom ungdommens fritidsmønster og andres blitt forsterket. I 1980-81 tilbrakte ungdommen 4,1 timer av fritiden utenfor hjemmet, 1,7 timer mer enn gjennomsnittet for alle personer.

Fritiden totalt har altså økt uten en tilsvarende økning i fritid ute. Dette betyr at de fleste bruker en mindre andel av fritiden sin ute nå enn før. Bare hjemmeboende ungdom og småbarns-fedre brukte en større andel av sin fritid utenfor hjemmet i 1980-81 enn tidligere. Med andre ord ble fritidsøkningen brukt av de fleste grupper til aktiviteter innenfor husets fire vegger. Utviklingen har styrket den allerede sterke hjemmeorientering folk flest har i fritiden.

Generelt vil vi si at endringer i hvilke aktiviteter folk deltar i og hvor de tilbringer fritiden sin, går i retning av en noe mer passiv fritid. Aktivitetene som har økt mest krever lite av deltakere i form av initiativ, ferdigheter, økonomi, mobilitet og sosialt felleskap. Uten å ville antyde noe negativt om disse aktiviteter, kan de sies å representere "minste motstands vei". De er lett tilgjengelige og kan fylle nær sagt hvilken som helst ledig tidsperiode. Dersom 70-årene representerer et typisk skritt i retning av "fritidssamfunnet", tegner dette samfunnet seg som noe ørkesløst. Vi må ta i betraktning at denne utviklingen har skjedd i en periode preget av andre utviklingstendenser slik som økt bilhold og høyere utdanningsnivå i befolkningen, som i og for seg peker i en annen mer aktiv retning. Det bilde som kommer fram er imidlertid ikke helt entydig passivt. Deltaking i friluftsliv har økt, underholdning likedan, men økningene er små og har lite utslag på vårt daglige liv.

Økningen i tid brukt til sosialt samvær tolkes generelt som en positiv utvikling, enten den er passiv eller ikke, i en tid hvor mange frykter sosiale oppløsningstendenser. Vi skal komme tilbake til spørsmål om samvær generelt i kapittel 7.

6.4.2. Variasjoner i bruk av fritid

Kjønn

Ser vi på gjennomsnittstall for alle menn og alle kvinner, finner vi forholdsvis små forskjeller i hvordan fritiden brukes. Den største forskjellen gjelder sosialt samvær. Kvinner brukte 0,4 timer mer pr. dag til dette i 1980-81 enn menn gjorde (2,2 timer mot 1,8 timer). Dette behøver imidlertid ikke å avspeile en reell forskjell i menns og kvinners omgang med andre. Fritidsaktiviteten "sosialt samvær" omfatter ikke alt sosialt samvær. En god del sosialt samvær blant de yrkesaktive inngår i arbeidstiden, prating med arbeidskolleger i pauser og ellers mv. Dette samvær er ikke blitt registrert. For de hjemmевærende er derimot sosialt samvær mer fullstendig kartlagt. De observerte forskjellene kan derfor i stor grad skyldes forskjellen i yrkesdeltaking og i hvor stor andel av personens samlede sosiale samvær i løpet av en dag som er blitt registrert i dagbøkene.

Menn så noe mer på fjernsyn enn kvinner og deltok mer i idrett og friluftsliv, brukte oftere underholdningstilbud og hørte mer på radio. Kvinner på sin side deltok mer i sosialt samvær, leste oftere og utførte mer handarbeid.

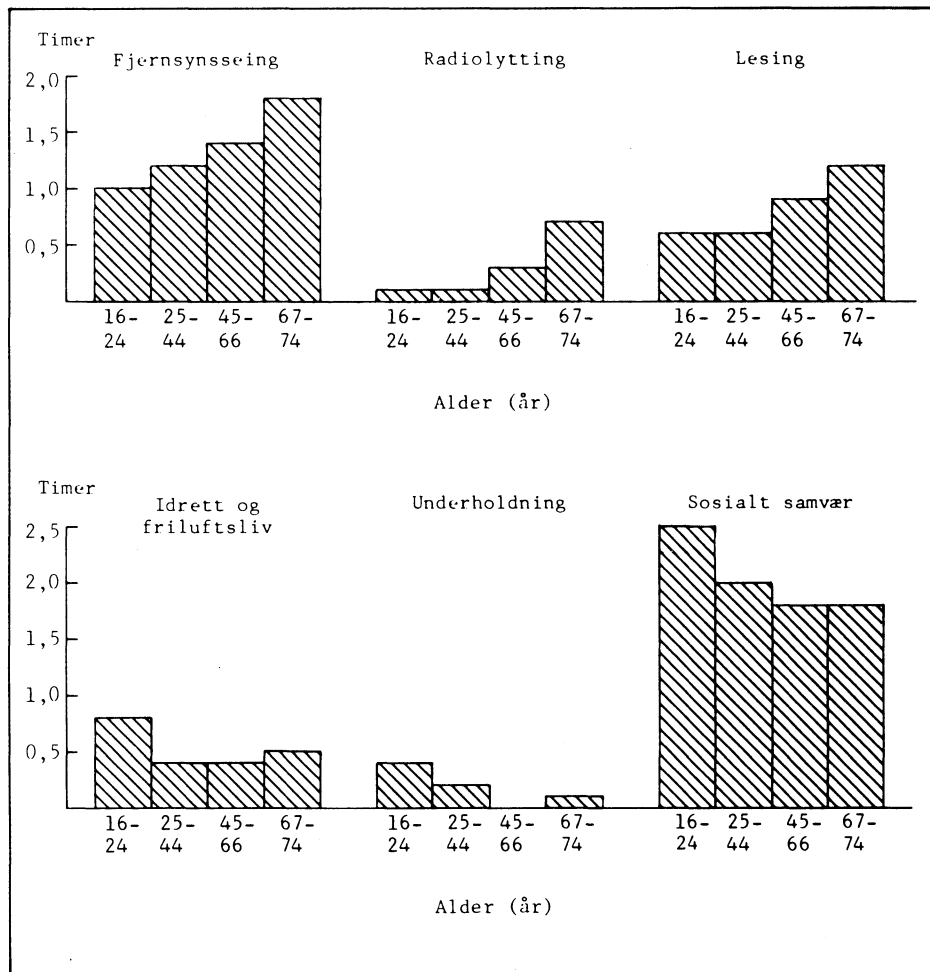
Kjønnsforskjellen i fritidsbruk, som i andre aktivitetsområder, kommer sterkere til uttrykk i samspill med andre kjennemerker, slik som alder, familiefase, yrke mv.

Alder

Det er store forskjeller både i mengde fritid folk i forskjellige aldersgrupper har til disposisjon og i hvordan fritiden brukes. Variasjonsmønsteret er noe forskjellig for de forskjellige typer fritidsaktiviteter (se figur 19).

Tid brukt til massemediene, fjernsyn, radio og lesing generelt økte med alder. Hovedmønsteret gjelder for både menn og kvinner, men varierte i styrke for de ulike media. I 1980-81 så 16-24-åringer gjennomsnittlig 1 time pr. dag på fjernsyn, mens 67-74-åringer brukte 1,8 timer pr. dag. Seerprosenten var 56 blant 16-24-åringer, 85 prosent blant dem i alderen 67-74 år. Radiolytting øker også med alder. Vel halvparten av 67-74-åringene hørte på radioen (som hovedaktivitet) på daghokdagen i motsetning til bare 15 prosent av de unge. Markerte forskjeller fantes også for lesing. De eldste leste gjennomsnittlig 1,2 timer pr. dag, de yngste 0,6 timer pr. dag. 16-24-åringer bruker om lag 25 prosent av sin fritid i alt til massemedia og lesing, mens i overkant av 40 prosent av fritiden til 67-74-åringene brukes til det samme.

Figur 19. Tid nyttet til bestemte fritidsaktiviteter av personer i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

For de andre fritidsaktiviteter skyldes aldersvariasjon først og fremst særegenheter knyttet til den yngste gruppens fritidsbruk, mens forskjellene er små blant de øvrige aldersgrupper. Den yngste aldersgruppen brukte 2,5 timer til sosialt samvær pr. dag, mens de i alderen 25-44 år, 45-66 år og 67-74 år brukte henholdsvis 2,0, 1,8 og 1,8 timer. Unge personer brukte også mest tid til underholdning og til idrett og friluftsliv, mens tid brukt til disse aktiviteter varierte lite blant de over 24 år.

Familiefase

Bruk av fritiden varierer med familiefase. Sammenlikner vi gruppen "yngre enslige" med "yngre gifte uten barn" får vi et visst inntrykk av effekten på fritidsaktiviteter av ekteskapsinngåelse. Det er forskjeller i andelen som deltok i utadvendte aktiviteter, idrett og friluftsliv, underholdning og reiser. Gifte menn og kvinner gjorde mindre av disse aktivitetene enn enslige. Fjernsynsseing økte med inngåelse av ekteskap.

Det ser derimot ikke ut til å spille noen særlig rolle for fritidsmønsteret om en har barn eller ikke. Sammenlikner vi "yngre gifte uten barn" med "småbarnsforeldre", finner vi gjennomgående små forskjeller. Det samme resultatet får vi når vi ser på variasjonen i foreldrenes fritidsmønster etter barnas alder. Heller ikke overgangen fra en fase med store barn til en uten hjemmeværende barn gir store utslag på bruk av fritid. Disse resultatene er kanskje overraskende. Det er en alminnelig forestilling at barn og særlig små barn representerer en sterk binding av foreldrenes tid. Det er klart at tilsynsansvar for små barn begrenser valgmuligheter i fritid. Det medfører store krav til planlegging, barnevakt må kanskje skaffes o.l. hvis foreldrene skal ut. Grunnen til at barn har såpass liten innvirkning på foreldrenes daglige fritidsmønster, er at fritiden for gifte folk flest består av hjemmeaktiviteter som godt kan kombineres med et ansvar for barn. Gifte uten barn har kanskje større muligheter til å gjøre noe annet, men de benytter seg lite av disse mulighetene.

Ekteskapelig status har størst innvirkning på eldre personers tidsbruk. Blant menn 45 år og over uten barn, hadde enslige betydelig mindre sosialt samvær enn de gifte (1,1 timer mot 1,7 timer pr. dag), til tross for at enslige menn hadde mer fritid i alt enn gifte menn. Blant kvinner 45 år og over uten barn var det enslige som hadde mer fritid i alt, og de brukte mer tid til flere typer aktiviteter, også sosialt samvær.

Kjønnsforskjellen i fritidsmønsteret var størst blant enslige 45 år og over. Kvinner i denne fasen hadde en atskillig mer aktiv fritid, reiste mer, leste mer, hadde mer sosialt samvær enn mennene.

7. SAMVÆR

7.1. Innledning

Samvær oppfattes vanligvis som et velferdsgode ved at vi gjennom samvær får dekket grunnleggende behov for sosial tilhørighet, personlig utvikling og nærhet. Samvær har også praktiske sider med utveksling av hjelp, informasjon mv., og det er gjennom samvær at vi møter sosial kontroll. Selv om samvær vanligvis oppfattes som et gode, er det ikke alltid slik at dess mer samvær, dess bedre. Et visst minimum er utvilsomt viktig, men utover en viss mengde teller ikke mer samvær spesielt mye. Alle personer har dessuten også behov for å være alene av og til for å hvile, reflektere og utvikle selvstendighet gjennom å løse oppgaver på egen hånd. Samvær kan også ha negative sider. Det kan være påtvunget og en belastning med negativ virkning på kortere eller lengre sikt.

En måte å skille mellom forskjellige typer samvær, er å se på hvem en var sammen med, f.eks. om en person var sammen med barn, ektefelle, personer som ikke tilhørte husholdningen eller om han/hun var alene. De forskjellige typer samvær har forskjellige funksjoner i våre liv og deres innbyrdes forhold er viktig. I den grad samværstypene ikke lar seg kombinere, eller i den grad en mister noe vesentlig ved å kombinere dem, vil mye samvær av en type gå på bekostning av andre typer.

Samvær er som regel en forutsetning for etablering av personlige forhold. Vedlikehold av etablerte forhold kan være mer eller mindre avhengig av samvær, og formen det tar. Det moderne ekteskap forutsetter omfattende samvær. Det stiller høye krav på nærvær og fellesskap i fritiden. Hos noen grupper stilles det også høye krav til arbeidsfellesskap i hjemmet. God kontakt mellom barn og foreldre er nok også avhengig av omfattende og regelmessig samvær når barna er små, men kanskje mindre avhengig av dette etter hvert som barna blir voksne, flytter hjemmefra o.l.

Generelt vil en kunne si at forhold kan svekkes både ved at personer tilbringer for lite tid sammen, og vokser derfor fra hverandre, og ved at personer tilbringer for mye tid sammen på bekostning av andre former for samvær, og dermed overbelaster forholdet.

Vi trenger tid til å være sammen. En generell tendens til tiltakende knapphet på tid vil gå ut over samvær på flere måter. For det første vil samvær i større grad måtte organiseres og planlegges. Alle blir opptatte med sitt, og har vansker med å ta ting på sparket. Samvær som krever mest initiativ for å få istand, dvs. samvær med personer som ikke tilhører husholdningen, vil lide mest, blir gjerne sjeldnere og mindre variert. Mange vil nok prioritere familien og forsøke f.eks. å kompensere lite familiesamvær på hverdager med mye familiesamvær i helgene. Det kan tenkes at mange vil forsøke å prioritere familiesamvær ved å rendyrke denne samværsformen ved å skjerme familiesamvær fra andre typer samvær, lage spesielle anledninger slik som "lørdagskos" der sosialt samvær med familien settes i høysetet mv. Tidsknapphet vil kunne føre til at innholdet i samværet endres. Aktivitetene og måten å kommunisere på vil f.eks. endres i retning av å være mer direkte og målbevisst. Beskjeder og avtaler som er nødvendige for de daglige gjøremål i husholdningen, vil f.eks. kunne komme til å dominere familiesamværet. Tidspress kan tvinge fram en tidsrasjonalitet eller effektivitet som er vanlig i markedsforhold, men fremmed i personlige forhold. Det bryter dagens kulturelle regler for personlige forhold om vi f.eks. nøye må måle tiden vi kan avse til samværet, eller om vi går "rett på sak" uten vante innledninger og indirekte kommunisering. Normene for hva som er passende sosial atferd, vil endres over tid mer eller mindre i takt med endringer i vilkårene for samvær.

I tidligere avsnitt har vi gitt en oversikt over endringer i tidsbruk i 70-årene. Spørsmålet er om vi, på bakgrunn av disse endringer, kan si noe om endringer i vilkår for samvær i perioden. Hvem en er sammen med og hva en gjør, når og hvor, henger nøye sammen.

Ser vi på inntektsgivende arbeid, må utviklingen kunne tolkes som positiv for samvær. Menn som tidligere har hatt forholdsvis lite tid til familien og andre, har fått redusert sin arbeidstid og dermed økt mulighetene til samvær utenfor arbeidsplassen. Det kan imidlertid også ha skjedd endringer i måten arbeidslivet organiseres på som har redusert samværsmuligheter i arbeidstiden.

For de store grupper av kvinner som har vært hjemmearbeidende, var situasjonen i utgangspunktet annerledes. Mange har hevdet at mangelen på kontakt med andre voksne utenfor husholdningen er en av de mest negative sider ved husmøyrket. Økninger i kvinners yrkesdeltaking i 70-årene representerer da en utvidelse av deres kontaktflate til å inkludere arbeidskolleger mv.

Den generelle økningen vi har hatt av fritid i perioden, kan også tolkes som gunstig for omfanget av samvær. Det kan selvsagt diskuteres hva slags samvær fritidsfelleskap, som i sin natur er lite forpliktende og i stor grad bygger på likhet og parallelle interesser, gir. Enkelte ville nok hevde at arbeidsfelleskap gir bedre grobunn for sosial tilhørighet og solidaritet enn felles fritid gjør. Som vi har sett, har fritidsøkninger i 70-årene først og fremst blitt brukt til mer hjemmorientert fritid, særlig til sosialt samvær med familien og til fjernsynsseing. Andelen som har hatt/vært på besøk har derimot ikke endret seg, noe som tyder på at sosial omgang med personer utenfor husholdningen ikke har økt, til tross for den generelle økningen i fritid. Selv om vi generelt har mer tid til samvær, kan en reise spørsmål om samværet har blitt rikere og mer variert, eller det motsatte.

I tidsnyttingsundersøkelsen er samvær definert ved hjelp av to kriterier. Det ene er fysisk nærvær. Nærvær behøver f.eks. ikke bety at personene oppholder seg i samme rom o.l., men de skal være innenfor syns- og hørerekkevidde av hverandre mesteparten av tiden. Det andre kriteriet i vår definisjon av samvær er at det skal finnes en viss grad av personlig kontakt. Vi forutsetter ikke at begge utfører den samme aktiviteten, men at de veksler et ord nå og da eller har en viss samordning av handlinger. Samvær er til en viss grad et subjektivt mål som bygger på dagbokførerens egen vurdering av forholdet mellom seg selv og personer i hans/hennes nærvær.

Vi har tidligere snakket om sosialt samvær som en fritidsaktivitet i kapittel 6. Samvær er selvsagt ikke begrenset til dette, men forekommer i forbindelse med svært mange forskjellige typer aktiviteter både i fritid og arbeid. I Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81 er samvær ikke blitt registrert i forbindelse med enkelte aktiviteter. Samvær med arbeidskolleger, kunder mv. i arbeidstiden er

ikke blitt registrert, unntatt i pauser. Dette skyldes vansker med å få tilstrekkelig detaljerte opplysninger om arbeidsforhold i en generell tidsnyttingsundersøkelse. Samvær er heller ikke registrert i forbindelse med søvn. For alle andre aktiviteter oppgav dagbokføreren hvem han/hun var sammen med, i detalj for husholdningsmedlemmer, på en forenklet måte for andre.

7.2. Familiesamvær

7.2.1. Omfanget av samvær med husholdningsmedlemmer

Vi tilbrakte i gjennomsnitt 6,4 timer pr. dag sammen med minst et annet husholdningsmedlem. Av dette var 4,8 timer sammen med bare medlemmer av egen husholdning og 1,6 timer sammen med husholdningsmedlemmer og andre i tillegg. Kvinner tilbrakte betydelig mer tid sammen med husholdningsmedlemmer enn menn gjorde (7,0 mot 5,7 timer pr. dag).

Samværets omfang varierte etter dag i uken. Samvær med husholdningsmedlemmer var minst på hverdager (mandag - torsdag) for så å øke ut mot slutten av uken. På hverdager tilbrakte menn gjennomsnittlig 4,7 timer pr. dag sammen med husholdningsmedlemmer, på fredager, lørdager og søndager henholdsvis 5,3, 7,5 og 8,5 timer. Kvinner tilbrakte gjennomsnittlig 6,3 timer sammen med husholdningsmedlemmer på hverdager, 7,0 timer på fredager, 8,7 timer på lørdager og 8,5 timer på søndager. Det er interessant at forskjellen i menns og kvinners familiesamvær var stor på alle ukedager unntatt søndag. Selv på hverdager var det sjelden at personer i flerpersonghusholdninger ikke tilbrakte mange timer sammen med husholdningsmedlemmer.

Andelen som var uten slikt samvær i løpet av en hverdag var 6 prosent for menn, 3 prosent for kvinner. Andelen som var sammen 10 timer eller mer, var betydelig større (27 prosent for menn, 34 prosent for kvinner).

Det er mange faktorer som påvirker omfanget av familiesamvær, blant annet familiefase, sosioøkonomisk gruppe, boforhold, omfang og organisering av inntektsgivende arbeid mv. Vi skal her gjøre rede for variasjoner i familiesamvær etter familiefase og sosioøkonomisk gruppe for personer i flerpersonghusholdninger.

Familiefase

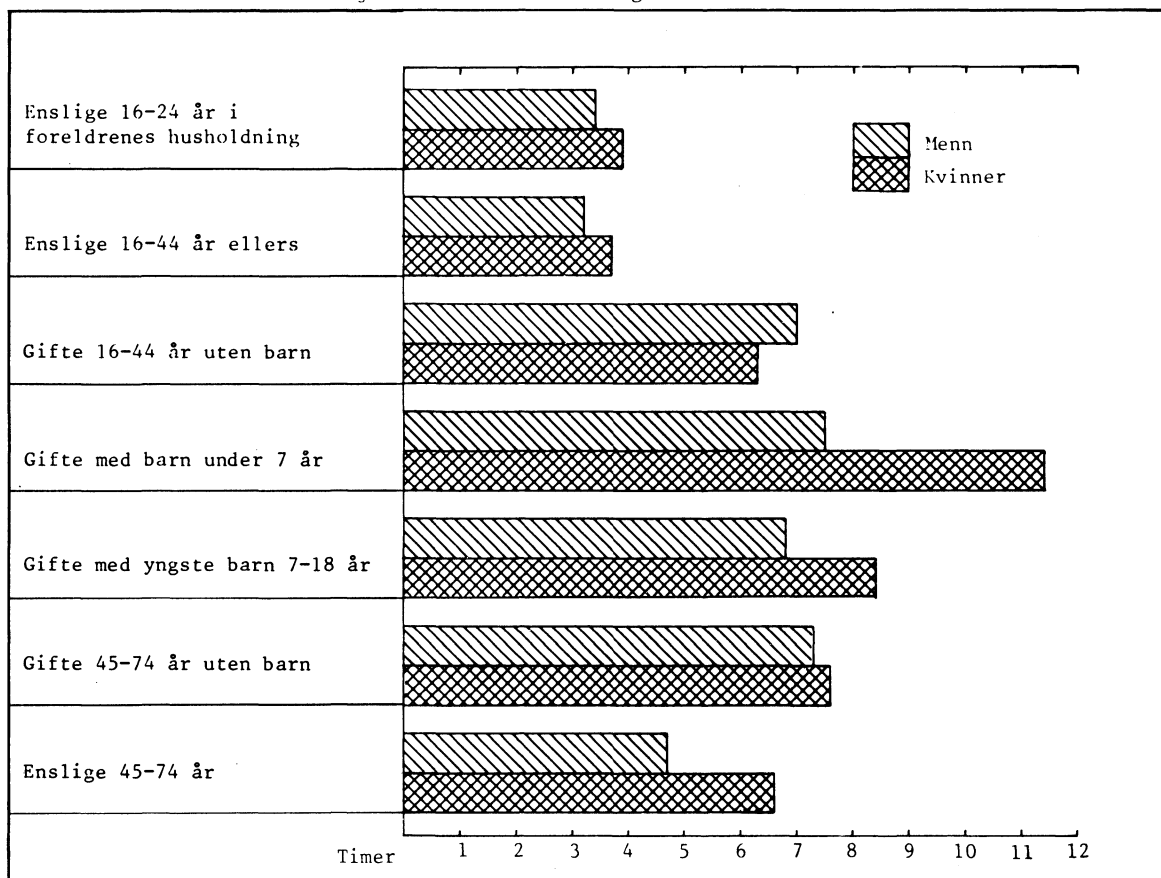
Hjemmeboende ungdom og andre yngre enslige personer i flerpersonghusholdninger tilbrakte forholdsvis lite tid sammen med husholdningsmedlemmer (se figur 20). Som rimelig er hadde gifte personer mer familiesamvær enn enslige personer. Mest familiesamvær ble oppgitt av småbarnsforeldre. For yngre gifte menn betyr småbarn i familien en økning på 0,5 timer i tid tilbrakt med husholdningsmedlemmer i forhold til yngre gifte menn uten barn. For kvinner betyr småbarnsfasen en økning i familiesamvær på 5 timer (fra 6,3 til 11,4 timer pr. dag). Mødre med yngste barn 7-18 år oppgav også omfattende familiesamvær, mens fedrene i denne fasen tilbrakte mindre tid med husholdningsmedlemmer enn andre gifte menn. Dette kan tenkes å være en generasjonseffekt og at dagens småbarnsfedre vil fortsette å tilbringe mye tid sammen med familien også etter at barna blir store.

Omfanget av familiesamvær var høyere blant eldre gifte uten barn enn blant de yngre, spesielt for kvinner, noe som kan skyldes forskjeller i yrkesaktivitet, holdninger til familielivet mv.

Sosioøkonomisk gruppe

Det var forholdsvis liten variasjon i omfang av familiesamvær for menn etter sosioøkonomisk gruppe. Hypoteser om forskjeller i hvor "hjemmeorienterte" arbeidere og funksjonærgrupper er, får liten støtte av opplysninger om menns samvær med husholdningsmedlemmer. Ufaglærte arbeidere tilbrakte riktignok forholdsvis mye tid sammen med husholdningsmedlemmer (6,6 timer), men det samme gjaldt funksjonærer på mellom- og høyere nivå (6,4 timer) og selvstendig næringsdrivende utenom jordbruk og fiske (6,7 timer). De som tilbrakte minst tid sammen med husholdningen var jordbrukere og fiskere og funksjonærer på lavere nivå (5,3 timer).

Figur 20. Tid tilbrakt sammen med minst ett husholdningsmedlem av menn og kvinner i forskjellige familiefaser¹⁾. Gjennomsnitt for alle dager, 1980-81. Timer

1) Figuren bygger på opplysninger fra personer i flerpersonehusholdninger.

Blant kvinner finner vi heller ikke en klar forskjell i omfanget av familiesamvær mellom arbeider- og funksjonærgrupper. Faglærte arbeiderkvinner tilbrakte mer tid sammen med husholdningsmedlemmer enn ufaglærte (8,5 mot 7,5 timer), funksjonærer på høyere nivå mer enn de på lavere nivå (8,4 mot 6,2 timer). Forklaringen på disse forskjeller kan ligge i forskjellige holdninger til familielivet mv., men kan også skyldes forskjeller i alderssammensetning og familietilknytning for personer i de ulike sosioøkonomiske grupper.

7.2.2. Hele husholdningen samlet

Samvær med noen andre husholdningsmedlemmer har ganske stort omfang. Tiden som hele husholdningen tilbringer sammen, er mer begrenset. Mange familier arbeider eller har fritiden sin "på skift". Dette kan være en tilpasning i småbarnsfasen for å klare seg uten andres hjelp til barnetilsyn. Forskjellige interesser kan også føre til at husholdningsmedlemmer blir opptatt med sitt og sjelden er hjemme samtidig. Ulike samværskombinasjoner blant enkelte husholdningsmedlemmer kan føre til at husholdningen deles i flere mindre enheter som har vansker med å fungere samlet. Som sosial enhet trenger husholdningen en viss tid hvor alle medlemmene samles, hvor alle er til stede og har kontakt med hverandre.

Resultater fra tidsnyttingsundersøkelsen viser at husholdninger tilbrakte flere timer samlet, selv på hverdager. Gjennomsnittlig var husholdninger til gifte personer samlet 3,3 timer pr. dag mandag - fredag. Det var imidlertid mange som oppgav at husholdningen ikke hadde vært samlet i løpet av en hverdag (21 prosent) eller som hadde hatt svært begrenset tid sammen (10 prosent hadde vært samlet mindre enn 1 time).

Hvor vanskelig det er å samle husholdningen avhenger blant annet av husholdningens størrelse, familiefase, arbeidstidsordninger, fritidsinteresser mv. Det er interessant å merke at andelen som ikke var samlet i løpet av dagen, var klart høyest blant husholdninger med tenåringer. Hele 38 prosent av husholdninger til gifte med yngste barn 13 år og over hadde ikke vært samlet. Tilsvarende andel for dem med barn under 7 år var 17 prosent. Det er nærliggende å tro at årsaker til dette mer ligger i ungdommens utadventede fritidsmønster enn i foreldrenes atferd.

Like fullt er det foreldrenes arbeidstid som oftest trekkes fram som en begrensende faktor for familiesamvær, og vi har derfor sett på variasjon i tiden husholdninger er samlet etter ektefellenes arbeidstid. Mannens arbeidstid hadde forholdsvis lite å si for hvor mye tid husholdningen tilbrakte samlet. Husholdninger til gifte menn som arbeidet 40-44 timer pr. uke, tilbrakte gjennomsnittlig 2,9 timer samlet på hverdager, mens husholdninger til menn som arbeidet 45-49 timer og 50 timer og over tilbrakte henholdsvis 2,5 og 2,4 timer samlet.

Konas yrkesaktivitet spilte heller ikke en entydig rolle. Husholdninger der begge ektefeller var yrkesaktive på heltid, tilbrakte like mye tid samlet som husholdninger der bare mannen var yrkesaktiv (3,1 timer).

7.2.3. Samvær med ektefellen

Gifte menn og kvinner oppgav forskjellige mengder samvær med ektefellen. Dette kan skyldes tilfeldigheter. Tidsnyttingsundersøkelsen er en person- og ikke en husholdningsundersøkelse. Utvalgene av gifte menn og gifte kvinner er uavhengige av hverandre. Men forskjellene kan også skyldes noe som er mer interessant, nemlig at menn og kvinner kan oppfatte og definere samvær forskjellig, og at dette kan variere med blant annet familiefase. Gifte kvinner med barn oppgav mer samvær med ektefellen enn menn gjorde (6,6 timer mot 6,1 timer for gifte med barn under 7 år; 6,1 timer mot 5,8 timer for de med yngste barn 7-18 år). Det er mulig at menn opplever at deres ektefeller er mer sammen med barna enn med dem og oppgir derfor ikke samvær med ektefellen, mens kvinner opplever at de er sammen med alle familiemedlemmer som er til stede. Blant eldre ektepar uten barn var det i stor grad samsvar mellom samvær oppgitt av menn og kvinner (7,2 mot 7,0 timer). Blant yngre ektepar uten barn derimot finner vi stor forskjell. I denne familiefase var det menn som oppgav mer samvær enn kvinner gjorde (6,6 mot 5,8 timer). Dette kan skyldes forskjellige forventninger til samvær, f.eks. at yngre gifte kvinner setter høyere krav til samhandling og kontakt enn menn gjør før de opplever nærvær som samvær.

Tiden som ektefeller tilbrakte sammen, ble for det meste brukt til fritidsaktiviteter. Menn deltok i fritidsaktiviteter mens de var sammen med ektefellen, i om lag 4 timer pr. dag, kvinner om lag 3,5 timer. Gifte tilbrakte også ca. 1 time pr. dag sammen med ektefellen i forbindelse med måltider. I enkelte familiefaser utførte kvinner mer husholdsarbeid enn menn gjorde i tiden de var sammen med ektefellen. Gifte kvinner med barn under 7 år utførte 2,1 timer husholdsarbeid mens de var sammen med ektefellen, menn 1,2 timer husholdsarbeid. Gifte kvinner 45-74 år uten barn utførte 1,8 timer husholdsarbeid i motsetning til menn som utførte 0,8 timer. Siden menn og kvinner oppgav forskjellige mengder samvær i alt, og siden vi ikke har opplysninger om hva begge gjorde, er det vanskelig å tolke disse forskjellene.

7.2.4. Samvær med barn

Omfang

Spørsmål om både kvantiteten og kvaliteten av foreldres samvær med barn er ofte framme i den offentlige debatt, særlig i diskusjoner om kjønnsmessig likestilling og om barnas oppvekstvilkår. Det har vært alminnelig med forestillinger og påstander om samvær med barn, f.eks. at mødrenes yrkesdeltaking går hardt ut over samvær med barn eller at fedrene ser meget lite til sitt avkom. Vi skal ikke her forsøke å teste disse og andre påstander empirisk, men nøye oss med å gi en beskrivelse av omfanget av samvær med barn.

Fedre med barn 18 år og under tilbrakte i 1980-81 gjennomsnittlig 4,8 timer pr. dag sammen med egne barn, mødre 7,4 timer pr. dag. Forskjellene i hvor mye tid fedre og mødre tilbrakte sammen med barn var størst når barna var små og samværet mest omfattende. Fedre med barn under 7 år tilbrakte gjennomsnittlig 5,3 timer pr. dag sammen med barn, mødre hele 9,1 timer pr. dag, en forskjell på nærmere 4 timer pr. dag. Når yngste barn var 13 til 18 år var forskjellen i tiden fedre og mødre tilbrakte sammen med barn bare 1 time. (Fedre tilbrakte 4,2 timer pr. dag sammen med barn, mødre 5,1 timer.) Tallene gjelder ikke samvær pr. barn, noe som vi kommer tilbake til, men samvær med minst ett barn.

Forskjellene i tid fedre og mødre tilbrakte med barn minsker, men er fremdeles betydelige når vi tar hensyn til forskjeller i foreldrenes yrkesaktivitet. Mødre med barn under 7 år som arbeider 40-44 timer pr. uke tilbrakte 2,3 timer pr. dag mer sammen med barn enn småbarnsfedre med samme arbeidstid.

I mye av tiden foreldrene tilbringer sammen med barn, er det flere voksne personer til stede som barna kan henvende seg til for hjelp, og som ellers kan ta hovedansvaret for tilsyn med barna. Det vanlige mønsteret er f.eks. at begge foreldrene er sammen med barna om kvelden. Ser vi på tiden faren eller moren tilbringer sammen med egne barn uten at noen andre er til stede, får vi et mål på samvær som straks er mer forpliktende overfor barna, som innebærer udelt tilsynsansvar. (Det bør ellers understrekes at samvær og tilsynsansvar er to forskjellige ting og at en godt kan ha tilsynsansvar uten samvær f.eks. når barna sover eller leker ute.)

Som vi kunne ha ventet, tilbrakte småbarnsmødre mye tid sammen med barna uten faren eller andre til stede (4,9 timer pr. dag). Det som kanskje er noe mer interessant i tider der farsrollen er sterkt i søkelyset, er at også fedre tilbrakte tid sammen med egne barn uten at moren eller andre var til stede. Fedre med barn under 7 år tilbrakte gjennomsnittlig 1,4 timer pr. dag alene med barna. 44 prosent av dem hadde vært sammen med barna (uten andre til stede) 1 time eller mer i løpet av dagen.

Diskusjoner om konsekvensene av mødres yrkesaktivitet for samvær med barna synes ofte å ta utgangspunkt i en uriktig forestilling om at hjemmearbeidende mødre er sammen med barna hele dagen. Det er sant at omfanget av samvær med barn varierte etter morens yrkesaktivitet, men forskjellene var mye mindre enn vi vanligvis forestiller oss. Ikke yrkesaktive mødre med barn under 7 år tilbrakte gjennomsnittlig 9,8 timer pr. dag sammen med barn. Når yngste barn var 7-12 år tilbrakte de 7,7 timer pr. dag sammen med barn, 5,9 timer når yngste barn var 13-18 år (se tabell 6). Mødre som arbeidet deltid tilbrakte om lag en time mindre sammen med barn pr. dag enn hjemmearbeidende mødre gjorde. Når yngste barn var tenåring var forskjellen mellom hjemmearbeidende mødre og dem med deltidsarbeid bare en halv time pr. dag.

Tabell 6. Tid tilbrakt sammen med barn av mødre i grupper for yngste barns alder og kvinnens yrkesaktivitet. Gjennomsnitt for alle dager. 1980-81. Timer

	Yngste barns alder		
	0-6 år	7-12 år	13-18 år
Alle mødre	9,1	6,9	5,1
Kvinnens yrkesaktivitet			
Ikke yrkesaktiv	9,8	7,7	5,9
Yrkesaktiv på deltid	8,8	6,5	5,4
Yrkesaktiv på heltid	7,7	6,6	4,4

Deltidsarbeid ser altså ut til å ha en beskjeden innvirkning på samvær med barn. Dette er ikke overraskende i og med at mange velger deltidsarbeid nettopp fordi det lett kan tilpasses familieforpliktelser, mange arbeider tider på døgnet når barna er på skolen osv. Det som er mer oppsiktsvekkende er at forskjellene i tid tilbrakt sammen med barn mellom hjemmearbeidende mødre og mødre som er yrkesaktive på heltid heller ikke var spesielt store. Småbarnsmødre som var yrkesaktive på heltid tilbrakte ca. 2 timer pr. dag mindre sammen med barn enn hjemmearbeidende mødre. Når yngste barn var over 7 år var forskjellen ca. en og en halv time. Forskjellene var noe større for hverdager og dette tyder da på at yrkesaktive mødre kompenserer for redusert samvær på arbeidsdager med mer samvær de dagene de har fri.

Fedrenes arbeidstid pr. uke hadde så å si ingen innvirkning på tiden de tilbrakte sammen med barn når yngste barn var under 7 år. Samvær med tenåringsbarn ser derimot ut til å påvirkes noe av fedrenes arbeidstid. Fedre med yngste barn 13-18 år og som arbeidet 45 timer eller mer pr. uke, tilbrakte 3,7 timer pr. dag sammen med barn, de som arbeidet 30-39 timer pr. uke eller 40-44 timer pr. uke, tilbrakte gjennomsnittlig 4,5 timer pr. dag sammen med barna.

Fedrenes sosioøkonomiske gruppe ser ut til å spille en større rolle for hvor omfattende samværet med barn er. Mest tid sammen med barn ble registrert for ufaglærte arbeidere. Når yngste barn var under 7 år tilbrakte de 0,8 timer mer pr. dag sammen med barna enn funksjonærer på høyere nivå (6,1 mot 5,3 timer), når yngste barn var 7 år og over tilbrakte de 1,4 timer mer pr. dag sammen med barn (5,0 mot 3,6 timer). Ufaglærte arbeidere var imidlertid ikke mer sammen med egne barn uten moren eller andre tilstede enn funksjonærer var. De var med andre ord ikke mer alene om omsorgs- og tilsynsansvaret enn andre fedre.

Minst samvær med barn ble registrert for menn som var gårdbrukere eller fiskere. Dette kan skyldes måten samvær ble registrert på. Samvær ble ikke registrert i forbindelse med inntektsgivende arbeid. Samvær med barna som består i å arbeide sammen eller at barn holder faren med selskap mens han arbeider, blir ikke registrert. Dette har klart størst konsekvenser for yrkesgrupper som arbeider i eller ved hjemmet. De lave samværstall kan imidlertid også skyldes denne yrkesgruppens lange arbeidstider, og at de tildels arbeider på andre tider av døgnet enn andre yrkesgrupper.

Opplysninger om foreldre-barn samvær kan brukes til å studere hvordan barn sosialiseres i familien. For å gjøre dette trenger vi å se på samvær pr. barn, dvs. mengde samvær hvert barn får fra sine foreldre. Samvær pr. barn vil variere blant annet etter størrelsen og sammensetningen av barneflokk, om barna har en eller to foresatte, foreldrenes arbeidssituasjon, sosioøkonomiske gruppe mv. Vi skal her se på hvordan barnets kjønn og alder påvirker samværet med mor og far. Opplysninger er samlet inn ved en av foreldrene, dvs. fra enten farens eller morens dagbok. Vi har således ikke opplysninger om hvor mye samvær ett enkelt barn i alt har med foreldrene sine, og kan derfor ikke studere sammenhengen mellom far-barn samvær og mor-barn samvær.

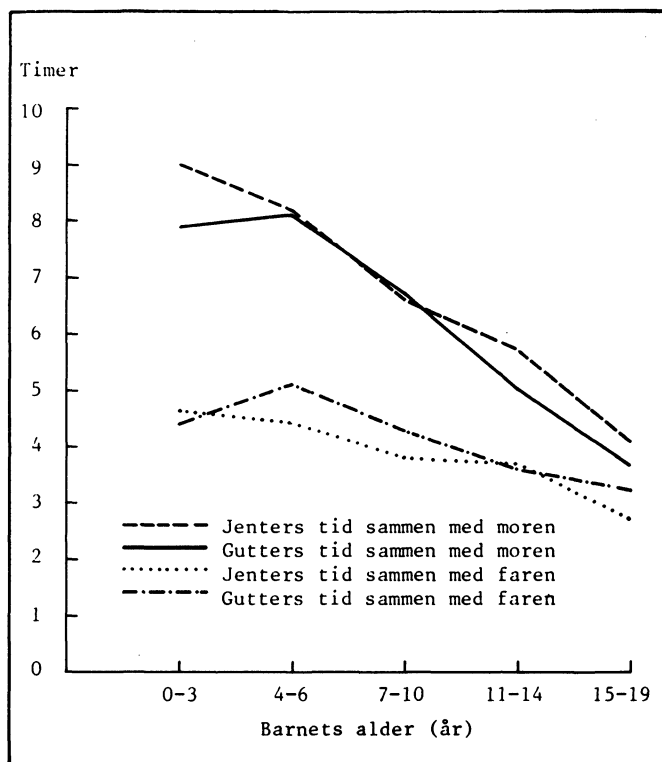
Barnets kjønn ser ut til å spille en rolle i omfanget av tid tilbrakt med far og mor (se figur 21). Jenter tilbrakte mer tid sammen med sine mødre enn gutter gjorde som småbarn (0-3-åringer) og som ungdom (11 år og over). Forskjellen var spesielt stor for barn 0-3 år (9,0 mot 7,9 timer pr. dag). Gutter i alderen 4-10 år og 15-19 år var på den annen side mer sammen med sine fedre enn jenter var.

Aktiviteter utført sammen med barn

Dette avsnitt beskriver foreldrenes aktiviteter i den tiden de var sammen med barn. Som tidligere nevnt, forutsetter vi ikke at barna har utført den samme aktiviteten for foreldrene.

Giftede menn med barn under 7 år tilbrakte gjennomsnittlig 5,2 timer pr. dag sammen med barn. I 1,8 timer av denne tiden utførte de forskjellige typer husholdsarbeid (medregnet 1 time omsorgsarbeid), 0,9 timer var i forbindelse med måltider og 3,3 timer mens de deltok i fritidsaktiviteter. Menn med yngste barn 7-18 år tilbrakte ca. 1 time mindre pr. dag sammen med barn. Nedgangen skyldes i vesentlig grad forskjeller i tid brukt til omsorgsarbeid (0,8 timer).

Figur 21. Barns samvær med foreldre. Gjennomsnitt for alle dager, 1980-81. Timer

Gifte kvinner med barn under 7 år tilbrakte i alt 9,1 timer pr. dag sammen med barn. Av dette var 5,0 timer mens de utførte husholdsarbeid (medregnet 2,3 timers omsorgsarbeid), 1,1 timer i forbindelse med måltider og 4,0 timer mens de deltok i fritidsaktiviteter. Variasjonen i dette mønsteret etter barns alder hadde først og fremst sammenheng med en reduksjon i omsorgsarbeid.

Det var liten forskjell i hvor mye tid fedre og mødre var sammen med barn i forbindelse med måltider og fritidsaktiviteter. Hvilke fritidsaktiviteter foreldre deltok i mens de var sammen med barn, varierte noe etter barns alder. Foreldre til store barn brukte mer tid enn småbarnsforeldre til fjernsynsseing mens de var sammen med barn (0,9 timer mot 0,4 timer for fedre, 0,8 timer mot 0,3 timer for mødre). De brukte også mindre tid til sosialt samvær generelt.

7.3. Samvær med andre

Med "andre" menes her personer som ikke tilhørte intervjupersonens egen husholdning. I gjennomsnitt for alle personer tilbrakte vi 3,7 timer pr. dag sammen med andre (utenom arbeidstid). Av dette var 2,1 timer uten at husholdningsmedlemmer også var til stede. Menn og kvinner tilbrakte omtrent like mye tid sammen med andre personer, men kvinner kombinerte samvær med husholdningsmedlemmer og andre i noe større grad enn menn gjorde.

Den ukentlige variasjon i samvær med andre var ikke så sterk som den var for familiesamvær. Både menn og kvinner oppgav mest samvær med andre i helgene, spesielt på lørdager. Kvinner hadde noe mer samvær med andre på hverdager enn menn hadde, mens det motsatte var tilfelle i helgene. Samvær med andre uten husholdningsmedlemmer til stede varierte lite etter dag i uken, spesielt for kvinner.

Samvær med andre varierte sterkt etter alder og etter familietilknytning. Mønsteret var noe forskjellig for menn og kvinner. Generelt kan vi si at samvær med andre var ganske omfattende blant de yngste aldersgrupper og at det avtok med alder for både menn og kvinner.

Hjemmeboende ungdom tilbrakte mest tid sammen med andre (gjennomsnittlig 6,5 timer pr. dag). Forholdsvis lite av dette var kombinert med familiesamvær. Enslige personer 16-44 år ellers hadde betydelig mindre samvær med andre, enten de bodde alene eller i flerpersonhusholdninger.

Ser vi på gifte, finner vi at småbarn gav bare et beskjedent utslag på omfanget av samvær med andre. Gifte med barn under 7 år hadde om lag 0,5 timer mindre samvær med andre enn yngre gifte uten barn. Formen som dette samværet tok, var derimot annerledes. Småbarnsfasen for kvinner preges av at samvær med andre i større grad kombineres med familiesamvær. Gifte kvinner med barn under 7 år tilbrakte 3,3 timer pr. dag sammen med andre, men av dette var bare 0,7 timer eller 22 prosent av samvær med andre i alt uten husholdningsmedlemmer til stede. Tilsvarende tall for yngre gifte kvinner uten barn var 1,7 timer med andre uten husholdningsmedlemmer til stede eller 46 prosent av samvær med andre i alt.

Småbarnsfedre derimot kombinerte familiesamvær og samvær med andre i noe mindre grad enn yngre gifte menn uten barn. Kjønnforskjeller i småbarnsfasen ble altså store. Småbarnsmødre kombinerte en større andel av sitt samvær med andre med familiesamvær enn menn gjorde (78 mot 61 prosent).

Blant eldre personer i flerpersonshusholdninger ser ekteskap ut til å bidra til et mer omfattende samvær med personer utenfor husholdningen, spesielt for menn. Gifte menn 45-74 år uten barn tilbrakte 1 time mer pr. dag sammen med andre enn eldre enslige gjorde (2,6 mot 1,5 timer). Tilsvarende tall for kvinner var 3,0 og 2,3 timer.

De som bor alene, tilbrakte rimeligvis også betydelig mer tid alene enn andre personer. Omfanget av samvær avtok med alder, spesielt for menn. Enslige menn 45-74 år som bor alene skilte seg ut som den gruppen som hadde minst samvær. De tilbrakte i gjennomsnitt 5 timer mer pr. dag alene enn gjennomsnittet for alle menn (21 mot 16 timer medregnet eventuell arbeidstid).

8. SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER

Tidsbruksmønsteret har endret seg betydelig siden begynnelsen av 70-årene både for menn og kvinner. Det er kvinnene som totalt sett har hatt størst endring i sin bruk av tid.

Den største endring i kvinners tidsbruk er en betydelig reduksjon i tid brukt til husarbeid. Tiden som kvinner "sparte" på å gjøre mindre husarbeid, har de brukt til økt fritid og inntektsgivende arbeid. Menn har redusert sitt inntektsgivende arbeid i perioden og har brukt den innsparte tiden først og fremst til mer fritidsaktiviteter.

Resultatet av disse endringer i menns og kvinners bruk av tid til lønnet og ulønnet arbeid er at den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene er blitt mindre markert. Kjønnforskjellen i tid brukt til inntektsgivende arbeid og til husholdsarbeid er blitt redusert med ca. en tredjedel i 70-årene.

Endringer i menns tidsbruk i perioden kan i stor grad knyttes til offentlige tiltak som reduksjon av normal arbeidstid, begrensning av overtidsarbeid, nedsatt pensjonsalder o.l. Endringer i kvinners tidsbruk kan i mindre grad forklares ut fra offentlig styring av deres arbeid. Kvinner har økt sitt inntektsgivende arbeid, men har gjort dette på tvers av standardiserte ordninger for heltidsarbeid. Kvinner har selv skapt muligheter for økt innsats utenfor hjemmet ved å foreta store endringer i tid brukt til husarbeidet.

Tilbudet av varer og tjenester ser også ut til å ha spilt en betydelig rolle for endringer i tidsbruk i 70-årene. Dette har nok hatt betydning for reduksjon i tid brukt til husarbeid, ved at vi kjøper mer av tjenester og ferdiglagde varer enn tidligere og bruker mer tekniske hjelpemidler i hjemmet. Tilgangen til nye konsumgoder har også betydning for hvordan økningen i daglig fritid er blitt brukt. Mesteparten av økningen i tid brukt til fjernsynsseing kan forklares ved at andelen som har fjernsynsapparat har økt i 70-årene.

Andelen av ektepar med en inntektstaker har gått ned fra ca. 50 prosent i 1971-72 til 28 prosent i 1980-81. Det har med andre ord blitt mest vanlig at begge ektefeller deltar i inntektsgivende arbeid, selv om kvinnen ofte arbeider deltid. Mannens svar på kvinnens "nye rolle" som yrkesaktiv, har ikke gitt seg utslag i sotre endringer i hans tidsbruk. Menn har økt sin deltaking i en rekke oppgaver i hjemmet, men har en forholdsvis liten økning i tid brukt til husholdsarbeid. Dette tyder på at tilpasningen til familiens nye arbeidssituasjon ikke bare innebærer nye former for arbeidsdeling mellom

kjønnene, men også nye måter å definere oppgaver og organisere arbeidet på mv. Den eneste gruppe menn som har hatt en markert endring når det gjelder innsats i hjemmet, er småbarnsfedre som brukte mer tid til omsorg for barn i 1980-81 enn i 1971-72.

Tiden menn bruker til husholdsarbeid påvirkes ikke av konas yrkesaktivitet. Menn med ektefeller som er yrkesaktive på heltid, bruker like mye tid til husholdsarbeidet som menn med ektefeller som ikke er yrkesaktive eller som arbeider deltid. Dette bildet har ikke endret seg i 70-årene.

Samlet arbeidstid, dvs. summen av tiden brukt til lønnet og ulønnet arbeid og utdanning, er forbausende lik i gjennomsnitt for alle kvinner og menn. For ulike yrkestilpasninger for ektepar, finner vi derimot at samlet arbeidstid er lik for begge kjønn bare i familier der mannen er yrkesaktiv på heltid, kvinnen på deltid. Siden det også er denne yrkestilpasning som har vokst relativt mest i 70-årene, tyder det kanskje på at mange par legger vekt på likhet i arbeidsinnsats, muligens som et utgangspunkt for felles fritid. Andre yrkestilpasninger gir mer arbeid for en av partene. Blant ektepar der begge er yrkesaktive på heltid er det kvinner som har lengst samlet arbeidstid. Kjønnsskjellen er imidlertid redusert i 70-årene. For ektepar der bare mannen er yrkesaktiv er det derimot mannen som har lengst samlet arbeidstid og kjønnsskjellen her har økt i perioden.

Denne generelle økningen vi har hatt i fritid i 70-årene er blitt fordelt mellom flere aktivitetstyper. Fjernsynsseing og sosialt samvær med familien økte mest. Økningen har altså gått i retning av å styrke den allerede sterke hjemme-orientering folke flest har i fritiden, og har kanskje ført til en mer passiv fritid.

Det som kjennetegner ungdommens fritidsmønster er at de tilbringer mye fritid utenfor hjemmet, med venner mv. I løpet av 70-årene har ungdommen økt sin fritid utenfor hjemmet, noe som ikke har skjedd for andre grupper, med det resultat at forskjellen mellom ungdommens og resten av befolkningens fritidsvaner er forsterket.

Tidsbruksendringer som vi har hatt i 70-årene med en sterk økning i fritiden, antas generelt å ha vært gunstig for familiesamvær. Vi tilbringer mye tid i gjennomsnitt pr. dag med våre familier, både med enkelte medlemmer og med husholdningen samlet. Tidsnyttingsundersøkelsen viser at også fedre tilbringer mye tid sammen med sine barn. Forskjeller i fedres og mødres tid med barna var store bare når barna var små. Tid tilbrakt sammen med barn er i mindre grad påvirket av foreldrenes yrkesaktivitet enn vi ofte forestiller oss. Denne tidsbruken er derimot sterkt påvirket av barnas alder. En stor andel av familier med tenåringer hadde ikke vært samlet i løpet av en dag. Menn og kvinner tilbrakte (utenom arbeidstid) omtrent like mye tid sammen med personer som ikke tilhørte husholdningen, men kvinner kombinerte samvær med husholdningsmedlemmer og andre personer i noe større grad enn menn gjorde. Generelt kan vi si at samvær med personer utenfor husholdningen var ganske omfattende blant de yngste aldersgrupper og at det for både menn og kvinner avtok med alder.

1. INTRODUCTION

The general aim of the Central Bureau of Statistics' time budget surveys is to provide a comprehensive picture of how different groups in the population use their time. The description of time use is seen as an integral part of our social statistics on different groups' level of living.

The Central Bureau of Statistics conducted its first time budget survey in 1971-72. The main results from this survey were presented in four publications, The Time Budget survey 1971-72 Volume I and II, Time Spent on Household Work and Family Care, and The Day's 24 Hours. Nine years later the Bureau conducted a new time budget survey and the main results from this survey are presented in the series Norwegian Official Statistics (NOS) Time Budget Survey 1980-81.

The aim of this analysis is to highlight some of the main findings on how time was used in 1980-81 and on how time use has changed in the course of the 70s. In our description of time use we place main emphasis on how much time per day is spent on an activity and how large a percentage of the population has participated in the activity in the course of a day. We also describe how activities are organized in time, what time of the day and day of the week they are performed. The figures in this analysis are mainly selected from the NOS publication, The Time Budget Survey 1980-81. These publications supplement one another, together giving a comprehensive picture of time use patterns.

The information has been primarily collected by means of diaries completed by a national sample of persons 16 to 74 years of age. Data collection was conducted in the period from October 1, 1980 to September 31, 1981. A total of 5 049 persons were selected to the random sample. The diaries were divided into fixed time intervals of largely 15 minutes in length. For each time interval the respondent was to record his/her main activity and what persons he/she was with. The list of activity codes and activity classifications is presented in annex 1. For further information concerning the survey design and implementation see the NOS publication.

Most of the variables used are self-explanatory. The NOS publication contains supplementary comments/definitions for those variables which are not self-explanatory.

Figures for the average time spent on an activity are averages for all persons in the specified group, participants as well as non-participants. There are large variations in how much time is spent on an activity on a particular day. Averages conceal this variation but are well suited for comparisons between groups of persons and between activities. Time is reported in hours and tenths of hours. 1.5 hours is thus one and a half hours or 90 minutes. If nothing else is specified time use refers to the average time spent per person per day for all days.

This publication is divided into 8 chapters with this short introduction as the first. Chapter 2 discusses certain aspects of the relationship between different types of activities and gives a general summary of the changing patterns of time use for main activity types. Income producing work and the journey to work are the subject of chapter 3 which is based upon both diary information from the NOS publication and previously unpublished supplemental information from personal interviews. Household work and family care is the subject of chapter 4 and in chapter 5 we look at different groups' combined work load of paid and unpaid work. Leisure time and its use are described in chapter 6. In chapter 7 we discuss an aspect of time use that we have previously lacked information on, that is the question of with whom we spend our time. Chapter 8 contains a brief summary.

2. MAIN CHANGES IN TIME USE

2.1. Relationships between different types of activities

Important social differences are reflected in the interrelationship between activity types, for example in how fragmented or how integrated work, both paid and unpaid, and leisure are. Urban life styles can be characterized as often being fragmented with regard to where, when and with whom the different activities are performed. Occupation, age and sex presumably also have an effect on the integration of the different activity types. Employees will, for example, probably make a clearer distinction between paid work and leisure than do the self-employed. Youth probably make a clearer distinction between what is household work and what is leisure than do their parents, men more than women, etc.

Important differences also exist with regard to the degree in which groups can transfer time from one activity type to another, and to the degree in which input in one type can effectively replace input in another type. Time and money are to a certain extent substitutes. One can save money by producing goods and services oneself rather than purchasing them in a market, alternately one can save time by purchasing goods and services rather than producing them oneself. This requires income which in turn requires time input in income producing work. How economically advantageous do-it-yourself projects are, depends on the relative prices of raw materials, ready made goods and services and one's own time. Different groups have different access to opportunities for do-it-yourself projects, particularly for the types which give a large financial gain, for example, housebuilding.

Most people have limited opportunities to increase the time they spend on income producing work. Large groups of the population are not economically active by way of their age, a scarcity of jobs, or other barriers to employment. Most employed persons have regulated working hours, with limited access to overtime. A second job on top of a normal working day is also unrealistic for most, particularly if they have home obligations in addition. Some groups such as the self-employed or professionals can, however, to a large degree determine their own working hours, letting their preferences for more income or more free time decide. Differences in the amount of time different groups can offer in employment may lessen or increase income differences created by different hourly wage rates.

Another aspect of the relationship between activities is the degree in which different activities structure the organization of other activities. Some activities must be performed at a particular time of the day while others can be freely scheduled around such "fixed" activities. The labour market represents the major structuring factor for both daily and weekly activity patterns for employed and non-employed persons alike. Employees generally have a fixed starting time and fixed work days each week. This determines the scheduling of other activities, for example what time they must get up to reach the bus to take them to work, when they must retire the night before in order to get enough sleep etc.

The scheduling of work is strongly standardized. Many services are available only during certain times of the day or on certain days of the week. Standardization of the work day results in problems with rush traffic, crowded shops on Saturdays etc. Time co-ordination problems increase with time scarcity, leaving some groups more vulnerable to narrow time margins than others.

Household work and leisure activity schedules must be adapted to the structure given daily life by the market place. Many household work and family care tasks, despite the fact they are daily obligations are flexible with regards to scheduling and can be easily adapted to fit around work schedules. An important exception to this is child care. Problems with adapting home obligations to a standardized daily rhythm dictated by the market are probably largest in families with small children.

Daily tasks quickly develop into routines as a way of managing complexity, reducing the need for planning etc. We may assume that most households establish some routines which in turn effect the scheduling of other activities. A household may, for example, have a habit of eating dinner at the same time each day, of always seeing the evening news on television etc. To a lesser or greater extent such routines will constrain the individual's freedom of choice and spontaneity.

In the time budget survey we describe activities/situations. We describe what people did, when, where and with whom. Their motivations for participating and what satisfactions or rewards they received through participation can only be indirectly ascertained by looking at what they did. There is very little we can say about freedom of choice and flexibility or rigidity in daily life on the basis of our data.

When focusing on actual time allocation the primary relationships between activities becomes one of competition for scarce resources. The day has only 24 hours and when much time is spent on one activity there is, by definition, less time left available for other activities.

2.2. Main activity types in The Time Budget Survey 1980-81

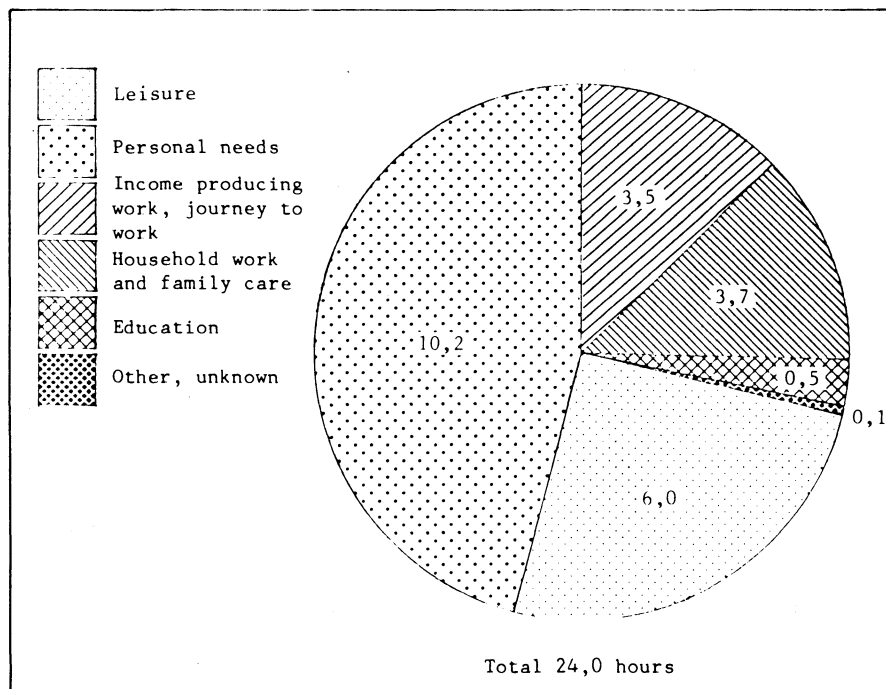
The day's various activities are divided into five main groups (see figure 1). The first group, personal needs, includes sleep, meals, personal care etc., activities which represent physiological needs to be met daily. In 1980-81 10.2 hours (or 43 per cent of the day) were spent on personal needs, 8 hours on nightly sleep.

The next three activity types are different sorts of work activities:

- 1) income producing work, journey to work etc.
- 2) household work and family care
- 3) education.

A household's maintenance requires both income and time input in the form of household work. Income is most commonly generated by time input in income producing work. The sum of time spent on different types of work, the so-called total work load, was in 1980-81 7.7 hours per day per person or approximately 54 hours per week. Of this total 45 per cent went to income producing work, journey to work etc. (3.5 hours), 48 per cent went to household work and family care (3.7 hours) and 8 per cent went to education (0.5 hours).

Figure 1. The day by time spent on different major activity types.
Average for all persons, all days. 1980-81. Hours

The most dramatic differences in time use patterns are related to the allocation of work input. Some groups divide their work input between different types of work while others specialize themselves to a larger degree in a single type. The traditional division of labour between sexes gives men the main responsibility for income producing work, women the main responsibility for household work and family care. In 1980-81 men spent on the average 4.7 hours per day on income producing work, women 2.4 hours. The percentage of persons who performed income producing work on a random day was 55 for men, 37 for women. Women spent 4.8 hours per day on household work and family care, men 2.4 hours. The percentage performing such work in the course of the day was 97 for women, 85 for men.

Spending time on education was largely limited to the youngest age group. In 1980-81 persons 16-24 years of age spent on the average 2.1 hours per day on education, while the average for all men and all women was 0.5 hours.

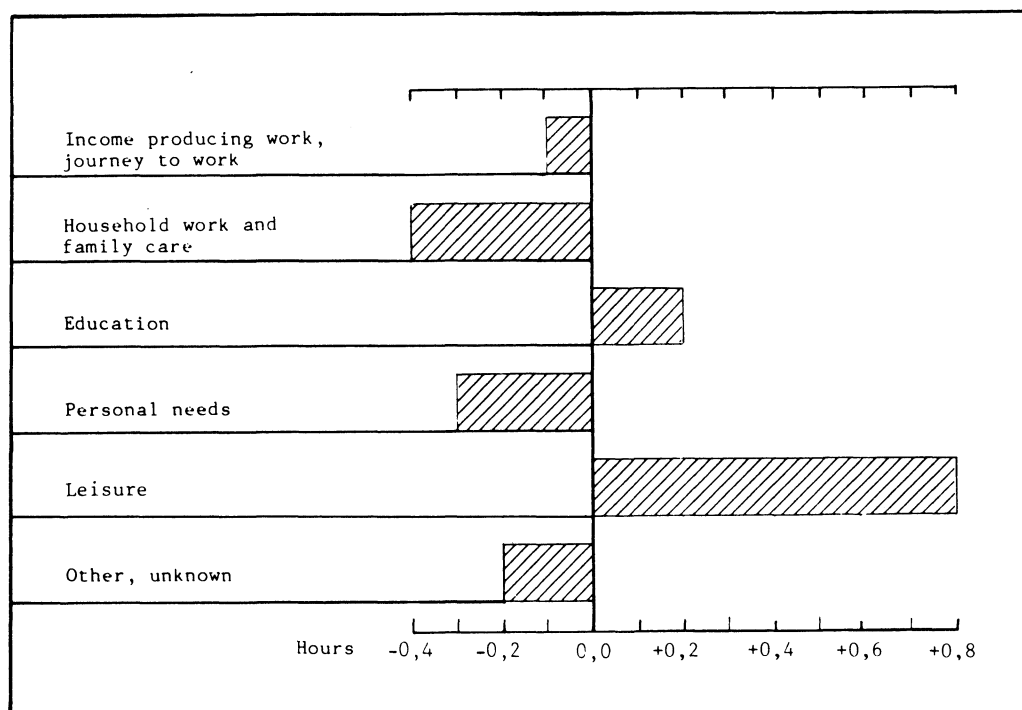
Persons spending a good deal of time on one type of work generally spent relatively little time on other types, with the result that differences in total work load are generally small.

Our fifth activity type is leisure or the free time remaining after personal needs are met and work activities completed. In 1980-81 we spent on the average 6.0 hours per day on leisure activities, 6.1 hours for men, 5.9 hours for women. Practically speaking all persons had some form for leisure in the course of a day.

2.3. Changes in time use in the 70s

Several of these activity types are discussed in more detail in separate chapters. Income producing work and household work and family care are discussed separately and combined. Leisure is also the subject of a separate chapter. As an introduction to these chapters we will here briefly

Figure 2. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on different activities. Average for all days. Hours

review changes in time use for all five main activity types. We will concentrate our attention on patterns of change for men and women in different age groups and with different employment status.

Time use patterns have changed considerably since the beginning of the 70s (see figure 2). The most dramatic change is the increase in leisure time. In 1980-81 we had on the average 0.8 hours more leisure per day or 5.5 hours more per week than in 1971-72. Education also showed an increase. All other activity types showed a decrease. The largest decrease was found for household work. In 1980-81 we spent 0.4 hours per day or 3 hours per week less on this than in 1971-72.

Generally speaking changes in time use can be explained on the one hand in terms of changes in the composition of the population over time, i.e. changes in sub-groups relative size and on the other, in terms of changes in these groups' use of time. In this publication we have placed most emphasis on describing different groups' time use and changes in this over time. We have placed less emphasis on describing changes in the relative sizes of the different sub-groups. The number of observations for each group is, however, given in all tables in the NOS publication upon which this analysis is based.

2.3.1. Changes in men's and women's time use

Changes in time use have been considerable for both sexes but the direction and the strength of the changes has varied (see figure 3). Women have undergone the greatest time use changes and reallocate 1.5 hours per day or ca. 10 hours per week from one main activity type to another. Men have reallocated 1 hour per day or ca. 7 hours per week.

Men have increased their leisure time by 0.7 hours per day. They have also increased the time they spend on household work and family care (0.2 hours) and education (0.1 hours). These increases were financed primarily by a reduction in the time men spent on income producing work (0.7 hours less per day) and on personal needs (0.2 hours). We succeeded in improving the quality of diary records in the 1980-81 survey such that time with an unknown activity has been reduced. This does not reflect a change in people's use of time.

Women have also had an increase in leisure time (0.9 hours) and education (0.2 hours). Unlike men, women have increased the time they spend on income producing work (0.5 hours). These increases have been financed by a large decrease in time spent on household work and family care (1.1 hours). Time spent on personal needs has also been reduced and as was the case for men, time with unknown activity has been reduced.

One of the major characteristics of time use change in the 70s is the reduction of sexual differences. Differences in the time men and women spend on all major activity types have been reduced (see figure 4). Sexual differences were initially large only for income producing work and for household work and family care. For both these activity types sexual differences have been reduced by approximately one third, from 3.5 hours per day in 1971-72 to 2.5 hours in 1980-81. Sexual difference in time use have decreased for all age groups.

2.3.2. Changes in time use differences by age

Age differences, unlike sexual differences, were not reduced in the 70s. Some age differences have actually increased in this period. The patterns of change are different for men and women. Men have become more sharply divided into three age groups with specific time use patterns. Differences between middle aged groups and both younger and older ones have increased, reflecting a stronger concentration of employment on those 25-66 years of age (see figure 5).

Figure 3. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time men and women spent on different activities. Average for all days. Hours

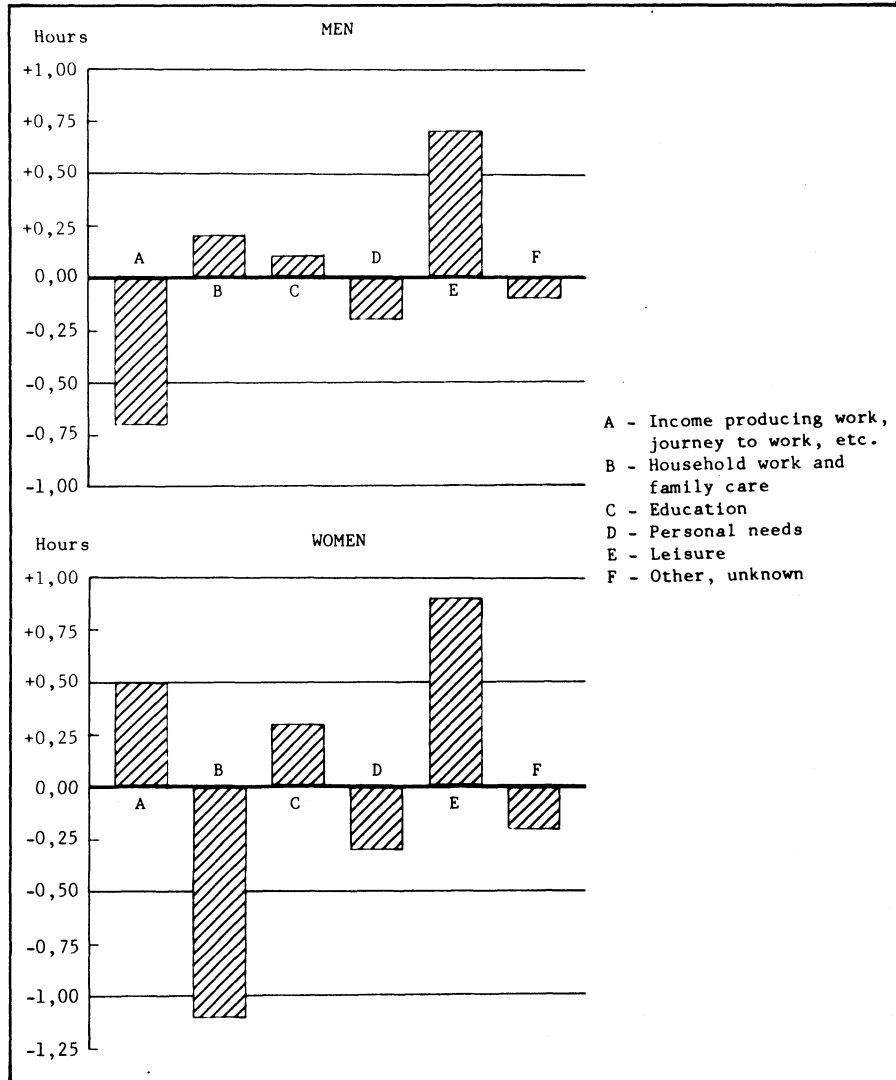

Figure 4. Differences in time men and women spent on different activities. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours

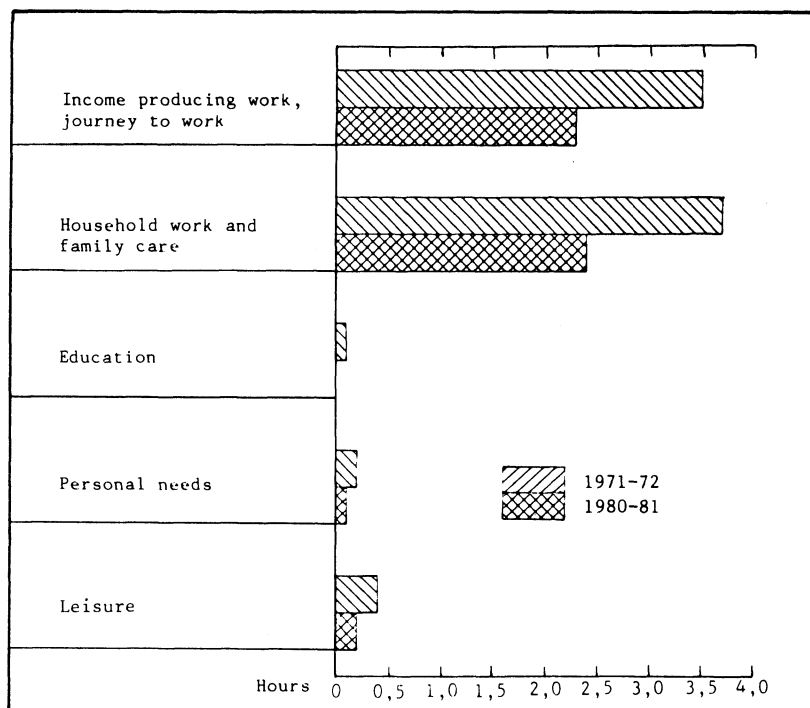
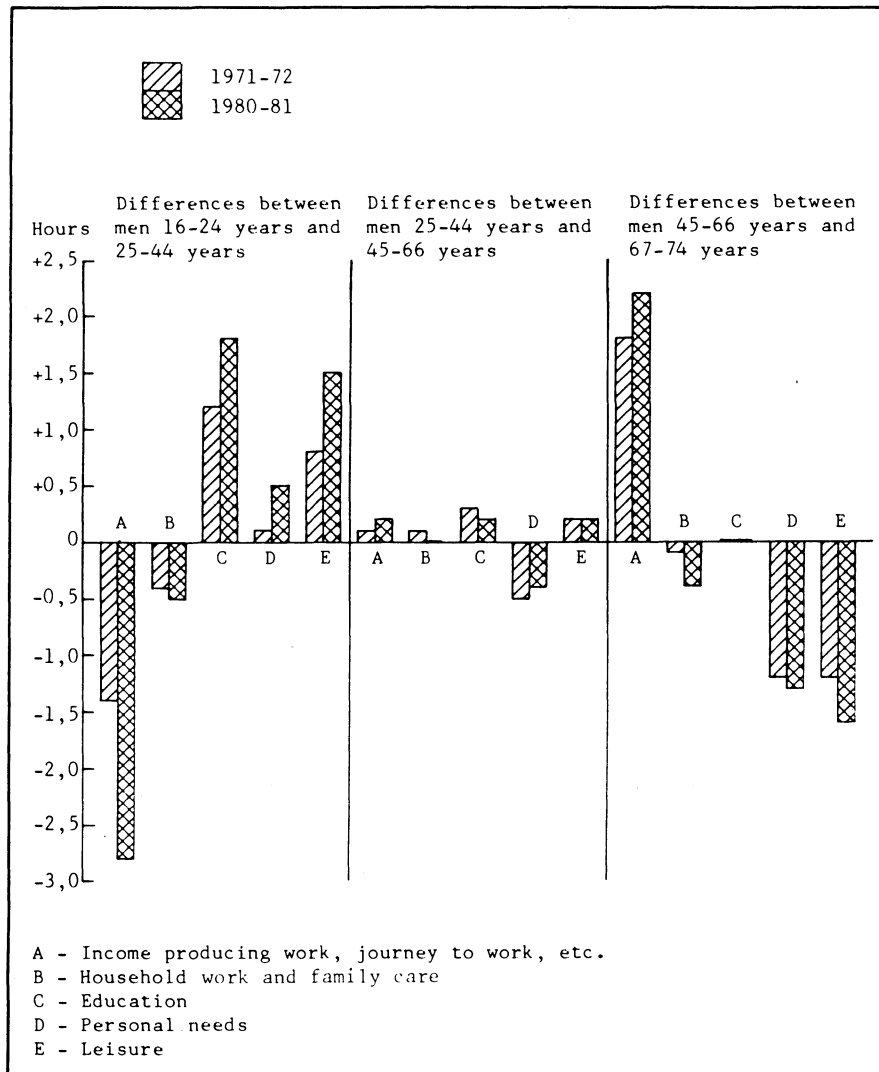

Figure 5. Differences in time men in different age groups spent on different activities. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours

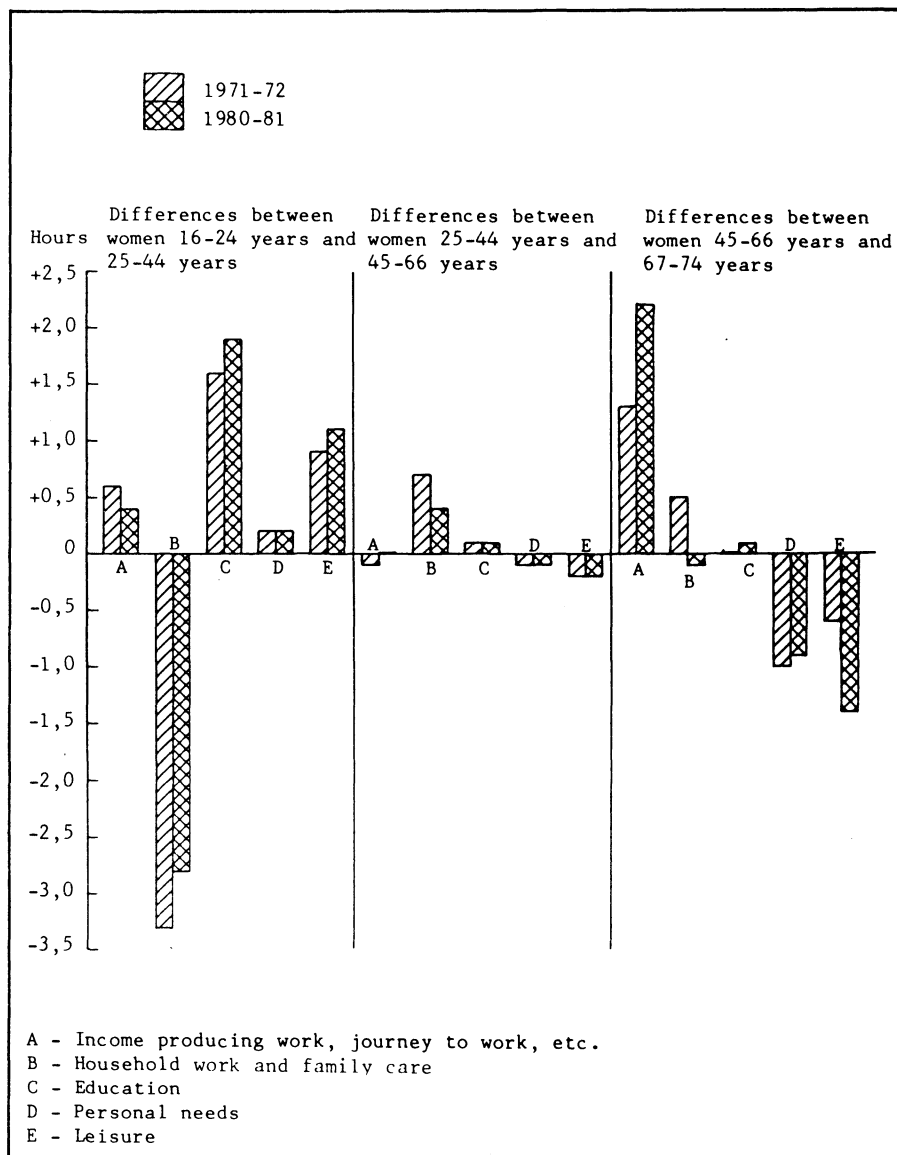

In the beginning of the 1970s there were large differences in time use between men under 25 years of age and those 25 to 44 years. The younger group spent relatively little time on paid and unpaid work, and a lot of time on education and leisure activities. These relative differences have increased considerably for all activities except household work and family care. In addition there is now also a difference in time spent on personal needs. Differences in time use between men 25 to 44 years of age and those 45 to 66 were generally small in 1971-72 and have remained so.

The oldest age group, those 67 to 74 years of age, spent in 1971-72 considerably less time on income producing work and considerably more time on personal needs and leisure than men 45 to 66 years of age. These differences have increased in the 70s. Differences in household work have appeared.

It was only for the two oldest age groups that we found an increase in the differences between women in different age groups (see figure 6). Older women spent less time on income producing work and more time on personal needs than did those 45 to 66 years of age in 1971-72, and these differences were significantly larger in 1980-81 than in 1971-72.

Figure 6. Differences in time women in different age groups spent on different activities. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours

2.3.3. Changes in time use for employed and non-employed persons

There was little difference in the patterns of time use change for employed and non-employed men. Both groups reallocated approximately the same amount of time, and the changes in the different activity types generally went in the same direction. Employed men, for example, increased their leisure time by 0.7 hours per day while the non-employed increased theirs by 0.9 hours.

Changes in women's time use varied in strength by their employment status but the direction of the changes was the same for both employed and non-employed women. Non-employed women had the largest changes in time use, reallocating 1.8 hours per day or ca. 12.5 hours per week, twice as much as employed women. The largest difference between these two groups of women was related to the changes in time spent on household work and family care. Non-employed women reduced their household work and family care by 1.3 hours per day while employed women only reduced theirs by 0.5 hours.

The percentage of men who are employed has remained stable in the 70s while the percentage of women who are employed has increased substantially. In the 1980-81 time budget survey 60 per cent of all women 16-74 years of age were classified as employed, as opposed to 43 per cent in 1971-72. Time use varies by employment status. It is, therefore, natural to take changes in employment status into account when explaining changes in women's time use in the 70s. An increase in employment among women can be expected to increase time spent on income producing work and decrease time spent on household work, family care and on leisure, on the average for all women. As we have seen in figure 2, some of these changes have occurred. Women now spend more time on income producing work than before, less on household work and family care. The reduction in household work and family care was, however, considerably larger than we could have predicted purely on the basis of increasing employment among women (a decrease of 1.1 hours as opposed to a predicted decrease of 0.3 hours per day). (Grønmo og Lingsom 1982.) Contrary to our prediction, women have increased rather than reduced their leisure time. Changes in the life style in these groups has had a larger effect on time use than changes in subgroup size have had.

3. INCOME PRODUCING WORK, JOURNEY TO WORK

3.1. Introduction

Income producing work is generally considered an important aspect of well-being both materially and socially. Income and occupation to a large extent define a person's social status. Work gives social contact, opportunities for learning, and the realization of skills and aptitudes. The loss of income producing work through, for example, unemployment, entails not only a loss of income but also of the social "benefits" of work. Income producing work has a number of other aspects which make it more ambiguous. Work can be burdensome and monotonous, and detrimental to one's physical or mental health.

Employment generally involves a set of time constraints which structure the day. The organization of the working day determines when other activities can be performed. Large blocks of time are devoted to paid work determining how much time is available to other activities. Because of paid work's central place in daily time budgets, working hours are often the subject of public debate. The consequences of a 30 hour working week will be different if the work is organized into five 6 hour days or three 10 hour days.

Working hours are to a large extent institutionalized, through laws and collective bargaining protecting the employees from unfavourable work agreements. The resulting standardization reduces, however, the employee's opportunities to choose his/her own working hours. Self-employed persons are not covered by such regulations and their working hours are, therefore, in principle mainly governed by market forces. The most important regulation of working hours is the regulation of weekly working hours. For some occupations the normal working week is set somewhat lower than general week specified by law. There are also laws regulating the number of paid vacation days employees are entitled to each year, influencing yearly working hours. Laws governing obligatory schooling and old-age pensions

define the lower and upper age limits to the groups which are considered to be available for paid work, influencing total working hours over the life time.

In the course of the 70s several reforms have occurred in the laws and regulations governing working hours. In 1973 the general retirement age was reduced from 70 to 67 years. In 1976 employees over 60 years of age received a fifth week paid vacation. In the same year the legal, normal working week was reduced from 42.5 to 40 hours. In 1977 a law limiting access to overtime work was passed and in addition working hours were reduced for certain groups of workers, for example, those who have shift work.

Legal reforms and collective bargaining have, however, had little to do with the 70s most for reaching working hour reform. The most dramatic working hour reform in the 70s was the growth in part-time employment. By part-time employment we mean working hours under the normal weekly working hours for the occupation. The reduction in working hours generally is in the form of shorter working days and/or fewer working days per week. The growth in part-time employment has taken place independent of public initiative or control and clearly shows the role of market forces in determining working hours.

Working hours have traditionally varied by industry. Changes in the occupational structure can therefore have an effect on time spent on income producing work. There have, however, been few changes in the occupational structure in Norway in the 70s, which could be expected to influence the average time spent on paid work. Employment in agriculture, forestry and fishing continues to decline, but now involves few persons. Employment in industry has been stable in the period, though the percentage engaged in production activities is reduced relative to office work. Given the fact that manual workers in industry have longer working hours than the non-manual workers, these changes may lead to a slight reduction in average working hours for this group. The growth of employment opportunities in the 70s occurred mainly in the public sector and it is here that we find a large proportion of part-time employment.

Working hour regulations apply to each particular job the individual may have. He/she may, however, have more than one job and a combined work load for exceeding the normal working week.

Reform proposals which have dominated the public debate on working hours in the 70s have been for a lower pension age, longer vacations and reduced daily working hours (6-hour day). After the 8 hours working day was enacted in 1919, working hour reforms have not effected the normal daily working hours. Reforms have rather shortened the working week, lengthened vacations, lowered retirement age. The public debate in the latter part of the 70s has set reform proposals for shorter working days on the one hand and longer vacations/lower retirement age on the other up against one another.

3.2. Changes in time spent on income producing work, journey to work in the 70s

On the basis of the labour market statistics we expect the average time spent per day on income producing work per person to have remained unchanged in the 70s, or possibly decrease slightly. From 1972 to 1980 the number of persons 16-74 years of age increased by 6 per cent (from 2 732 000 to 2 905 000) while the number of hours of work performed per day increased by 3 per cent (from 8 714 000 to 8 985 000).

Changes in the labour market are expected to have effected men's and women's time use differently. For men it is reasonable to assume that lower retirement ages, reduced normal working hours per week and limited overtime work will lead to a reduction in the time spent on income producing work, both on the average for all men and on the average for employed men. The lowering of the retirement age will not have had any significant effect on women's time use as few older women were employed. The large increase in women's participation in the labour market will lead to an increase in time spent on income producing work on the average for all women. Average time spent by employed women is, however, expected to decrease due to the general working hour reforms in the period and the increased use of part-time employment.

Table 1 shows the average time spent on income producing work and journey to work by different groups in 1971-72 and 1980-81. The average time spent on income producing work per person per day was unchanged in the course of the decade. Men have reduced their income producing work substantially while the time women spend has increased. We find as expected a decrease in the time spent by employed men, but do not find the expected decrease for employed women.

Table 1. Time spent on income producing work, journey to work. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours

	1971-72	1980-81	Change
All persons	3.6	3.5	-0.1
Men	5.4	4.7	-0.7*
Women	1.9	2.4	+0.5*
All employed persons	5.5	4.9	-0.6*
Employed men	6.4	5.7	-0.7*
Employed women	4.0	3.9	-0.1

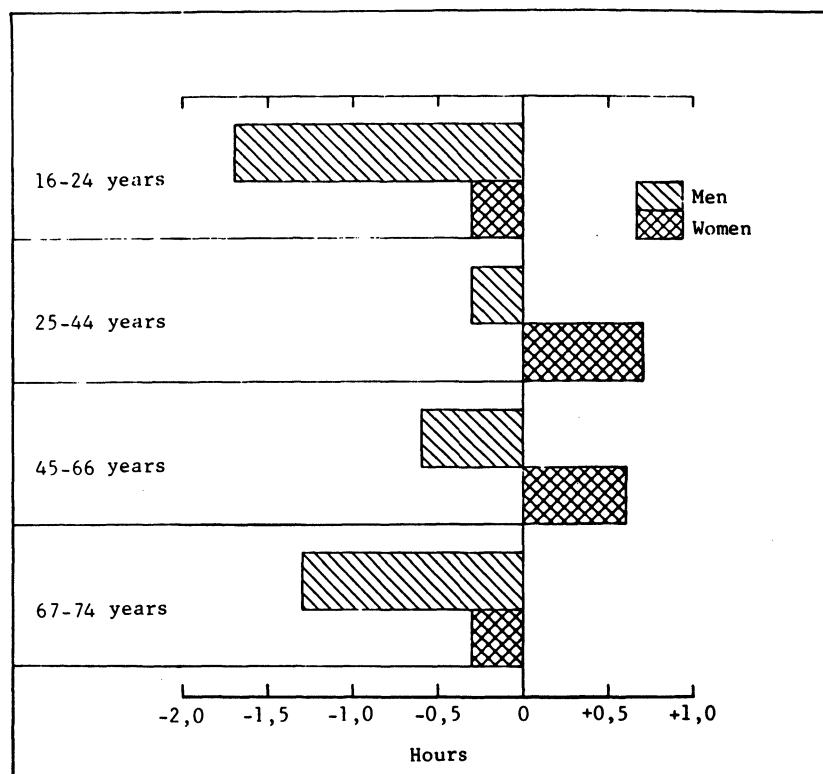
* Statistically significant T-test ($p < 0.5$).

The reason we do not find the expected decrease in average working time for employed women lies in the changing distribution of different working agreements. Women working less than 15 hours per week and those working 40 hours per week and more, spent less time per day in 1980-81 than in the beginning of the 70s. The opposite was true for those working 15 to 40 hours per week. There has been some shift from short to long part-time. The group working 15 to 40 hours per week was the one in which most growth occurred. The combined effect of these tendencies is that the average time spent by employed women was unchanged.

Employment varies over the life course. The relationship between age and employment may, however, change over time due to changes in institutional factors such as the demand for labour, the propensity to take higher education, the retirement age etc. as well as other types of changes, such as changes in attitudes towards married women's employment. Women's employment has traditionally varied more strongly by age than does men's.

The basic pattern of variation in the time spent on income producing work by age for men is unchanged in the 70s. All age groups of men have decreased their working time. The largest reduction in time spent on income producing work was found for the youngest age group (see figure 17). This age group has had a large increase in educational activities. In 1980-81 77 per cent of men 16-19 years of age and 35 per cent of men 20-24 years of age were students. Corresponding figures for 1971-72 were 50 and 16 per cent. Lowering the retirement age had a significant effect on the time older men spent on income producing work. Men 67 to 74 years of age reduced their paid work 1.4 hours per day.

Figure 7. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on income producing work, journey to work by men and women in different age groups. Average for all days. Hours

There are sexual differences in the time spent on income producing work in all age groups. Women continue to spend less time on paid work than men in the same age group. Sexual differences have, however, decreased in the period, partly because men spent less time on paid work and partly because women in certain age groups increased paid work. Women 25 to 44 years of age and women 45 to 66 years of age have increased the time they spend on income producing work. Younger and older women have reduced theirs. Younger women have had an increase in educational activities comparable to the increase for men.

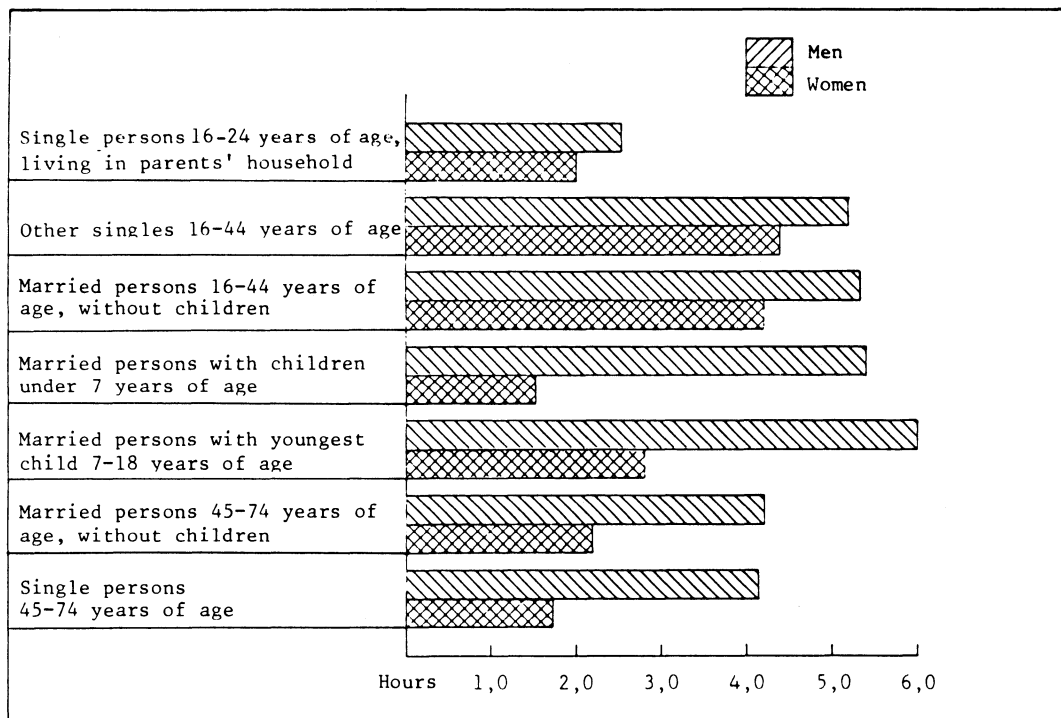
3.3. Variation in time spent on income producing work, journey to work

Family cycle

Having children does not lead to a reduction in men's income producing work as it does for women. Married men with youngest child 7-18 years of age spent more time on income producing work than other men (see figure 8). One of the reasons for this may be that men's role as the family's economic provider is specially demanding in this stage of the family cycle, particularly if the wife is non-employed.

In the early 70s men with children under 7 years of age spent more time on income producing work than men with older children, in 1980-81 they spent less time. This may be indicative of changing attitudes towards childrearing, greater priority on time with the family when the children are young etc. but may also reflect other factors such as an increase in the proportion of students.

Figure 8. Time spent on income producing work and journey to work by men and women in different phases in the family cycle¹⁾. Average for all days. 1980-81.
Hours

1) Single parents are not included in the figure.

Having children under school age (in Norway i.e. under 7 years of age) limits the time women spend on paid work. Variations in women's employment can, however, not be explained by child care constraints only. Older married women without children spent less time on income producing work than did younger married women without children. Cohort differences are important here, i.e. that different generations of women have had different family and work experiences.

In the 70s employment rates increased most for women with school aged children. Older women generally ended their working careers when they got married and had children. They were not recruited to the labour market in the 70s in the same degree as were younger women.

Men are still commonly the major income earner in the household. If we total the time spent on paid work by both spouses, we find that younger couples without children perform the most paid work and that wives in these families performed 44 per cent of the couple's total working time. In couples with children under 7 years of age the wife performed 22 per cent of couple's total paid work.

Socio-economic group

Non-manual workers represented the largest group of employed persons (48 per cent of all employed persons in 1980-81). Half of these were workers with middle level occupation (see NOS Time Budget Survey 1980-81), 14 per cent with higher level occupations. Manual workers represented 30 per cent of all employed persons, and two thirds of them were unskilled.

There are large differences in men's and women's socio-economic status. The largest group for men was manual workers (42 per cent) whereof 60 per cent were unskilled. Only 15 per cent of employed women were classified as manual workers, but 88 per cent of those who were, were unskilled. The largest group of employed women was non-manual workers (62 per cent) and half of these had middle level occupations. Only 9 per cent of employed women were non-manual workers with higher level occupations, as opposed to 22 per cent for men.

Figure 9. Time spent on income producing work by men and women in different socio-economic groups. Average for all days, 1980-81. Hours

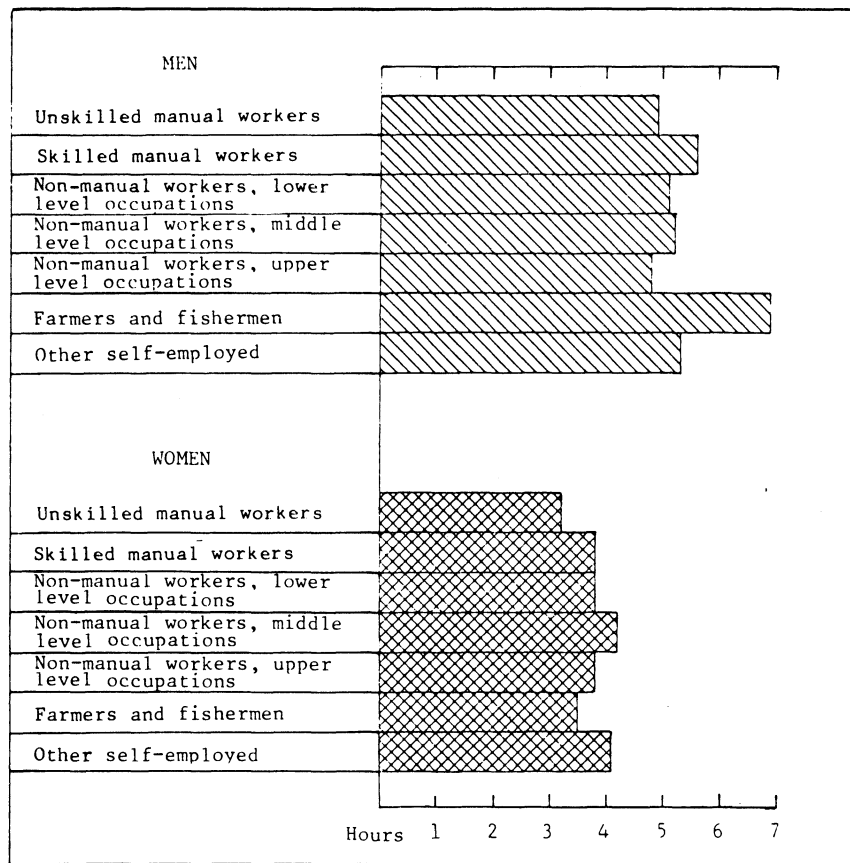

Figure 9 shows time spent on income producing work (journey to work not included) for different groups of employed men and women. Time spent on income producing work varied relatively little by socio-economic group. Men engaged in agriculture and fishing spent substantially more time than other groups but the differences were otherwise small. Among women unskilled manual workers spent the least time on paid work while non-manual workers with middle level occupation spent the most time.

Socio-economic group is a variable which integrates the level of education and occupation and can therefore be interpreted as an indicator for income. One interesting question is whether working hours are a means for decreasing income differences or not. Is it the case that high socio-economic status and therefore high income gives the individual greater discretion to choose more leisure? Is it the case that groups with low status and low income choose more work in order to increase their income? There are factors which may presumably lead to opposite tendencies. High status groups may be under considerable work pressure, despite the fact that their income would have been sufficient with a lesser time input. Groups with low status may have few opportunities to compensate for low hourly wage rates by increasing their working hours.

Differences in time spent on income producing work by skilled and unskilled manual workers does not support a compensation hypothesis. Unskilled manual workers spent less time on paid work than did skilled workers while, if they were to compensate for differences in their hourly wage rates, they would have had to spend more time working. The lack of variation in working hours between non-manual workers with occupations at lower, middle and upper levels likewise does not support the compensation hypothesis.

3.4. Working hours for married couples

We have previously compared groups of married men and women as to time spent on income producing work. In this section we will briefly discuss husbands' and wives' working hours. The figures presented here are not based on time diaries but on information from interview questions on the respondent's and his/her spouse's usual number of hours per week in main income producing occupation. The figures refer to married persons under retirement age of 67 years.

Approximately 50 per cent of married men worked 40-44 hours per week in their main occupation, independent of their spouses' working hours. Married men's working hours were, in other words, centred around the normal working week, whether or not their wives were non-employed or employed part-time or full-time. An exception to this was, however, men with spouses working long hours (45 hours or more per week). These men had a tendency to also work long hours (29 per cent of them worked 55 hours or more per week in their main occupation). A relatively large proportion of these couples are probably engaged in farming.

Only 10 per cent of married women worked 40-44 hours per week in income producing work, 36 per cent were non-employed. Women's average working hours varied little by their spouses' working week. There appear to be two separate working patterns, a "normal working week" for men and a equally typical pattern of a reduced working week for women. Women's work input does not lead to a reduction in men's time input; it is a supplement rather than a substitute for men's income producing work.

3.5. Employed persons' working hours

3.5.1. Hours per week

In the course of the decade the average time spent on income producing work per week, not including journey to work by employed persons, was reduced from 35.5 to 31.3 hours. Men's average working week decreased from 40.9 to 36.6 hours. Women's average working week remained unchanged (in section 3.2 we showed why there was so little reduction in averages for employed women, despite the large increase in part-time employment). Employed women spent on the average 12 hours less per week on income producing work than did employed men.

Working hours vary by occupation and industry. There has traditionally been a distinction between manual and non-manual workers whereby the non-manual workers have had shorter working hours both in private and public enterprises. In addition there are frequently different definitions of working hours. Many manual workers in industry do not have a paid lunch break. The sum of these differences can result in a working week for manual workers in private industry including breaks, which is 5 hours longer than for non-manual workers in public enterprises. Another factor causing differences in the average working week by industry is variation in the proportion of employees working part-time.

The 1971-72 Time Budget Survey does not contain sufficiently detailed information for classification of persons by socio-economic group. We can, however, divide employed persons into different occupational groups and have chosen to study over time the following four groups:

- 1) Self-employed in agriculture, forestry and fishing
- 2) Other self-employed
- 3) Employees in industry and construction, and
- 4) Other employees.

In the course of the 70s men in all occupational groups except the first have reduced their average working week (table 2). Differences between self-employed in agriculture, forestry and fishing and other groups of employed men have increased in the period. Male employees in industry and construction have had the largest reduction in working hours.

Female employees have had a relatively stable working week in the 70s. Self-employed women in agriculture, forestry and fishing have reduced their working week somewhat while other self-employed women have increased theirs.

Table 2. Time spent on income producing work per week for employed men and women. 1971-72 and 1980-81. Hours

	Men		Women	
	1971-72	1980-81	1971-72	1980-81
Self-employed in agriculture, forestry and fishing	48.6	49.2	24.4	21.3
Other self-employed	39.4	36.4	19.7	25.0
Employees in industry, construction	41.7	36.1	33.1	32.7
Other employees	39.1	34.8	25.7	24.3

3.5.2. The scheduling of work

Weekdays and week-ends

For most employed persons the week is divided into weekdays with paid work and week-end with days off. The same basic pattern was observed in the beginning of the 70s. Trends in the 70s have had a tendency to strengthen the role of leisure in the week-ends.

In 1971-72 and in 1980-81 the number of hours spent on income producing work per day was highest in the weekdays Monday through Thursday, and decreased towards the end of the week with least time on Sundays. Less work is now performed on week-ends, particularly on Saturdays. The average time spent on Mondays through Thursdays is unchanged. The percentage of persons performing income producing work in the course of the day on Saturdays was reduced from 47 per cent in 1971-72 to 31 per cent in 1980-81. The percentage working on Sundays decreased slightly from 24 to 19 per cent of all employed persons. Reductions in work on Saturdays were found for both self-employed and employees but it was the latter group which had the largest reduction.

The trend has been towards a more standardized working week, based upon the employees' desire to have days off at the same time when family and friends and others have free. The standardization of the working week is, however, less complete than we often assume. A standard 5-days working week with Saturday and Sundays off was most common for those working in industry and construction (81 per cent). Only 6 per cent of persons in this group had some work on Saturdays and Sundays. Among self-employed in agriculture, forestry and fishing, however, a standard 5-days working week is rare; 85 per cent in 1980-81 worked every Saturday and 68 per cent every Sunday.

The largest group of employees, that is employees outside of industry and construction, had greater variation in their working schedules. Approximately half of them worked a standard 5-days working week with Saturdays and Sundays off. Another 30 per cent had week-ends free but worked less than the standard 5 weekdays. 13 per cent worked each Saturday, 7 per cent each Sunday. The growth in part-time employment has substantially reduced the standardization in work schedules in this group.

Shorter working days

The reduction in working hours per week has not only been in terms of fewer days per week but also in terms of shorter working days. Men in industry and construction reduced the time they spent on work per working day Monday to Friday from 9.1 to 8.4 hours. Other employees have also reduced their working hours per working day from 8.5 to 7.9 hours. Despite the substantial decrease in working hours for men in industry and construction this group still had longer working days than other male employees.

Women in industry and construction also reduced their working hours per working day from 8.3 to 7.5 hours while the length of the working day was unchanged in the 70s for other female employees.

Inconvenient working hours

Many organized leisure activities take place in the late afternoon and in evenings. Working at other times of the day than the usual daytime limits one's possibilities for participating in the normal social life, common leisure activities etc.

By inconvenient working hours we mean work taking place at other times of the day than normal daytime. Work between 9 p.m. and 6 a.m. is legally defined as night work and subject special regulations. We have defined inconvenient working hours here as work performed before 7 a.m. and after 5 p.m.

The percentage of employed persons performing work at inconvenient hours was reduced in the 70s from 31 to 27 per cent. Differences in the percentage of employed men and women performing work at inconvenient hours have decreased.

Changes varied by occupational groups. For men who were self-employed in agriculture, forestry and fishing, and men employed in industry and construction there was a reduction in the percentage with inconvenient working hours while there was no change for other self-employed and other employees. For women the percentage with inconvenient working hours decreased in all occupational groups except employees in industry and construction where the percentage actually increased with 12 percentage points. A possible explanation for this increase is that part-time employment in industry is often organized as late afternoon, early evening work, the so-called "housewives' shift".

Self-employed in agriculture, forestry and fishing commonly perform work before 7 a.m. and/or after 5 p.m. (74 per cent in 1980-81). Corresponding figures for employees in industry and construction, was 26 per cent and for other employees 22 per cent.

Flexible working hours

The introduction of flexible working hours reduces the time constraints associated with paid work. Stress is reduced for the employed persons, rush traffic is spread over a longer time period etc. The prevalence of flexible working hours varies considerably by occupation. The self-employed had the greatest freedom to determine what time of the day they will start work. Almost all employees in industry and construction (92 per cent) had to report to work at a specified time each working day, only 4 per cent could vary this time. Employees outside of industry and construction also commonly had to report to work at a specified time (77 per cent) while 12 per cent could vary when they started work. Flexible working hours were more common for men than for women (17 as opposed to 9 per cent).

The group most frequently having flexible working hours was non-manual workers with upper level occupations. Nearly one third of the persons in this group had flexible working hours.

3.6. Journey to work

The journey to work is an indirect cost of employment which is carried by the employee. It is commonly assumed that the reduction in working hours has been "eaten up" by increasing travel time.

Travel time to and from work is influenced by a number of factors, for example changes in urban and rural development, occupational structure, transportation system etc. In the 70s the growth of urban areas was reduced and there has been a certain amount of moving from the larger cities to their surrounding districts i.e. within the same job market area. This trend is the empirical basis for hypotheses about increases in travel time. Growth in smaller urban centres will on the other hand tend to reduce time spent on travel work.

The percentage of employed persons with long commuting time (1 hour or more per day) and the percentage commuting over county boundaries were unchanged in the 70s according to the survey of level of living.

Time spent on travelling to and from work can be measured in two ways, either in form of time spent per trip or by total time spent during a certain period of reference, for example, a week. We have concentrated our attention on total travel time per week because changes in the working week in the 70s has led to fewer working days and therefore fewer trips to and from work per week on the average.

Travel time per week is unchanged in the 70s. Employed persons spent on the average 2.1 hours per week in 1971-72 and 2.0 hours per week in 1980-81. In as much as the number of trips has presumably gone down this can indicate that the time spent per trip has increased somewhat.

There are clear differences in the time employed men and women spent travelling to work, even when we control for variations in working hours. Men spent in 1980-81 2.2 hours per week on travel to/from work, women 1.6 hours. (Employed persons usually spent 19 minutes one way per trip, men 20 minutes, women 17 minutes. These figures are based on interview questions, rather than on diary estimates.) Travel time varies by means of transportation. A 20-minute walk to work covers presumably a different distance between working place and residence than a 20-minute drive. Increased distances can be compensated for by more rapid transportation. Car ownership has increased in the 70s but we do not have figures which we can use to study the consequences of this for travel to work.

In 1980-81 the most common means of transportation used travelling to/from work was the car (47 per cent). Only 15 per cent of travel to/from work involved use of public transportation. Nearly one third of all trips to/from work were by foot (25 per cent) or bicycle (6 per cent). These figures are based on the number of trips reported in the time diaries. A employed person may have had several trips to/from work in the course of a day, due to, for example, a split shift while other employed persons who live at their place of work (for example many farmers) will not report any journey to work.

There are substantial differences in the means of transportation used by men and women. Men to a much larger degree than women drive their car while women more often than men use public transportation or walk to work. The means of transportation for 56 per cent of men's trips to work was in 1980-81 a car, 12 per cent travelled with public transportation, 20 per cent walked or bicycled. Corresponding figures for women were 35, 20, 33 per cent. In as much as women's trips often occur with transportation means taking longer time than men's, and as they spend less time per trip, we can conclude that the geographical area which comprises their potential work market is smaller than men's.

4. HOUSEHOLD WORK AND FAMILY CARE

4.1. Introduction

Household work and family care is comprised of many different types of tasks which have in common that they are performed without pay for one's own household. The size and the type of the tasks involved are largely determined by long range decisions about marriage, having children, type of housing etc.

We consider these tasks as work. One way to distinguish between work and non-work is through the relationship the actor has to the tasks performed. If the actor can in principle be substituted, i.e. if others can perform the task for him/her, the task is considered as work. If the opposite is the case and the person is to only a small degree replaceable, an activity is not considered work. It is for example meaningless to pay others to sleep or eat for oneself or to participate in one's leisure activities. Market equivalents can, on the other hand, be found for the tasks we have classified as household work and family care. The tasks can either be performed by other members of the household or transferred from the household to others in or outside market production. Others in the household can prepare dinner or one can eat out. Others in the household can clean the house, care for the children etc. or one can employ cleaning help, a baby sitter etc.

We consider care for children and other dependent persons as work despite the fact that there is little substitutability of persons in this, as in other activities where personal relationships are central. Child care is considered work primarily because it represents a fundamental responsibility and obligation. In this connection it is irrelevant that child care is generally conceived of as rewarding and given high priority. Children and other dependent persons have the right to demand care, even when we are not disposed to provide it.

Care given to healthy adults, can in principle also be considered as a form of work, necessary for the maintenance of a social network, of a marriage etc. It is not only children who have the right to make demands on us. It is, however, very difficult to identify "care for others" on the basis of a description of activities from the time diaries. Caring has often more to do with why and how an activity is performed than with what activity is involved.

Household work and family care is often interpreted in an ambiguous way, in part due to the diversity of tasks involved. Household work and family care is considered physically strenuous, low status monotonous work leading to social isolation. It is also considered as the fundamental production of value, as varied and rewarding work conducted in a close emotional fellowship. Our views on household work are to a certain extent dependent upon whether it is a person's full-time occupation or not. There is surely no doubt about the importance of the work performed. It is rather a question of giving priorities to the different tasks and transforming/reducing the tasks which are most burdensome. It is also a question of a just division of responsibility for the tasks, spreading the responsibility more equally etc.

4.2. Total time spent on household work and family care

4.2.1. Changes in the 70s

There is a great deal of interest in questions concerning changes in the time spent on household work and family care in the 70s due to the keyrole this work has for the development of sexual equality. As long as women have the main responsibility for unpaid work at home, it will be difficult for them to participate in paid work on the same basis as men.

Men's role in the household and particularly in child care has been the subject of much debate. The attention placed on sexual equality in the period has increased expectations regarding men's participation in housework, child care etc. The expectations concerning men's participation in household work are closely related to women's employment and the increases which have occurred in this area in the last decade. Rising expectations are, however, probably a general trend applying to all men, regardless of their spouses' employment status.

There are often differences between ideology, norm expectations and actual behaviour. Whether or not men actually spent more time on household work and family care in 1980-81 than at the beginning of the 70s was, therefore, an open question. Sex differences in household work and family care seem in many ways more fundamental and more difficult to change than differences in employment. Few persons expected any dramatic change in the division of labour in the household.

The Time Budget Survey showed a decrease in time spent on household work and family care from 4.1 hours per day per person in 1971-72 to 3.7 hours per day per person in 1980-81. Thus, there has been a relatively large restructuring of this type of work in Norway in the 70s, a restructuring which was neither planned nor predicted. Norway unlike for example certain eastern European countries, has not had a political goal of reducing time spent on household work. Political objectives if any addressed themselves rather to the redistribution of tasks between the sexes.

The decrease in time spent on household work and family care can be caused by several factors. We will here briefly list five factors which separately or in combination may explain the decrease.

- 1) Tasks or parts of tasks previously performed in the home can have been transferred to market production. It is possible that we buy more ready-made goods and less of goods which require time consuming preparation by us. Increased employment will, for example, lead to increased use of services, child care arrangements etc.

- 2) Attitudes as to what work is necessary for the household's well-being can have changed. We can for example have reduced our work standards and simplified tasks so that they are not as time-consuming as before. A shortage of time can force us to adapt new routines which over time develop into new, accepted standards. We can have shifted priorities and place relatively more emphasis on leisure pursuits with the family than on traditional household work. The movement for sexual equality and the increase in women's employment can both have had powerful influences on attitudes towards household work.
- 3) Work efficiency can have increased, i.e. we may now use less time to perform a certain amount of work. The percentage of persons with access to household appliances has increased in the period. The percentage with dishwashers increased for example from 6 per cent in 1971-72 to 22 per cent in 1980-81. Household technology can be, but is not necessarily always, used to save time. We can have become more motivated towards working efficiently due to, for example, the increase in time pressures from combining paid and unpaid work.
- 4) A redistribution of work among the adults in a household would not by itself reduce the total time spent on household work. It is, however, reasonable to assume that there is some connection between who performs or has the responsibility for a task and the work standards which guide the performance of the task. Men conceivably define a clean house or child care differently than women do, organize the work differently etc. The Time Budget Survey is based on a sample of persons 16 to 74 years of age. A redistribution of tasks between adults and children under 16 years of age would reduce the household work and family care registered in the survey. This would only apply to households with children under 16 years of age.
- 5) Previous time budget surveys have shown that time spent on household work and family care varies strongly by the size and composition of the household, etc., particularly by the number and ages of children. There has been a substantial decrease in fertility in Norway in the 70s and an increase in the percentage of persons living alone. These are structural changes in the composition of the population which can be expected to reduce the amount of household work performed.

Sexual differences in time spent on household work and family care have been reduced by approximately one third in the period. In 1971-72 women spent 3.7 hours more per day on household work and family care than men did, in 1980-81 2.4 hours more than men. The reduction in sexual differences was mainly due to the fact that women reduced the time they spent on household work from 5.9 to 4.8 hours per day.

Men had a small but statistically significant increase in the time they spent on household work and family care, from 2.2 hours per day in 1971-72 to 2.4 hours per day in 1980-81. The increase in the time men spent was a general phenomenon and applied for example to all family cycle phases with the exception of younger single men. The only group of men which can, however, be said to have a marked increase in household work and family care was married men with children under 7 years of age. They increased their time input by 0.6 hours per day, from 2.5 hours in 1971-72 to 3.1 hours in 1980-81.

A decrease in the time spent on household work and family care was registered for women in all family cycle phases and several groups showed substantial decreases. The largest decrease was found for married women with youngest child 7-18 years of age. They reduced their household work by 1.7 hours per day from 6.9 hours in 1971-72 to 5.2 hours in 1980-81.

One of the explanations suggested for the decline in time spent on household work was that children under 16 years of age possibly performed more household work and family care now than before, that they lightened their parents' work load. We cannot test this hypothesis directly as our sample does not contain persons under 16 years of age. If we, however, look at young adults 16-24 years of age living with their parents, we find that boys have increased their household work and family care by 0.2 hours per day while girls have reduced theirs by 0.2 hours per day, giving a net gain of zero. When children 16 years of age and over have not increased their time input, there is little reason to suspect that children under 16 years of age have done so.

As mentioned earlier we find a reduction in the time spent on household work and family care for both employed and non-employed women (see 2.2.3). It was the non-employed who had the largest decrease. In order to explain the reduction in household work and family care in the 70s one must therefore focus attention on the situation of full-time housewives.

In general we can say that the decrease was largest for groups who initially spent a great deal of time on household work and family care. It is possible that resistance to change is less in these groups who have a "surplus" to take from compared to groups whose time input was already "cut to the bone".

4.2.2. Variation in time use

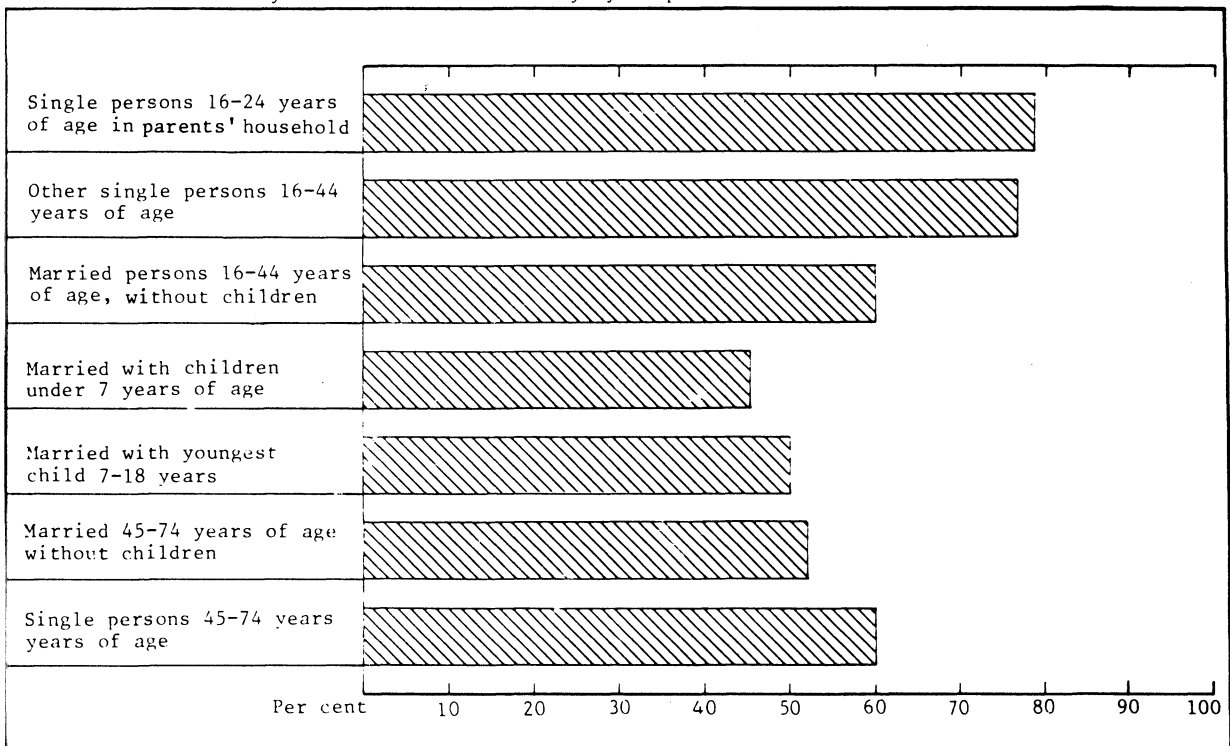
Family cycle

Women's household work and family care time varies sharply by phase in the family cycle. Its effect on men's time use is considerably weaker. For both sexes the most work intensive period is when the children are small. Married men with children under 7 years of age spent in 1980-81 3.1 hours per day on household work and family care, or 0.7 hours more than the average for all men. Married women with children under 7 years of age spent 6.9 hours per day or 2 hours more per day than the average for all women.

By comparing time spent on household work and family care by single persons and by married persons without children, we can get an impression of what marriage means in terms of work. We estimate that a married couple living alone spends approximately 7.3 hours per day on household work. The sum of time spent by two single persons, a man and a woman living alone was in 1980-81 6.1 hours per day. Marriage resulted in over one hour extra work per day. Whatever economics of scale a couple might have in relation to two single persons, does not compensate for what assumedly must be a rise in the level of expectations concerning household work standards. Married couples seem to have a more work intensive lifestyle, have more possessions to maintain, hold higher standards for meal preparation etc.

The extra work that marriage seems to entail is not divided between the spouses but rests on the women's shoulders. Men spent the same amount of time on household work and family care irregardless of whether they lived alone or lived with a spouse (2.6 hours per day). Married women (living alone with their husbands) spent 1.2 hours more on household work and family care per day than women living alone (4.7 as opposed to 3.5 hours per day).

Figure 10. Men's household work and family care in time per cent of women's household work and family care in different family cycle phases. 1980-81

The size of men's time input relative to women's was calculated for each family cycle phase (see figure 10). 100 per cent would mean that men spent equally much time on household work and family care as women did. It must be emphasized that our sample is composed of persons, not households, and we are limited to comparing average figures for groups of men and women.

The relative differences in men's and women's time use were least for young adults living at home and for other single persons under 45 years of age. Men in these family cycle phases spent almost 80 per cent as much time on household work and family care as women did. Both marriage and the presence of children had an unfavourable influence on sexual equality in time use. Younger married men without children spent only 60 per cent as much time as women in this family cycle phase did. The largest differences in men's and women's time use both in absolute and relative terms are found in households with small children. Married men with children under 7 years of age spent under half as much time on household work and family care as women did.

The relative differences were smaller for younger couples without children than for older ones. This can indicate a cohort effect, i.e. that different generations have different attitudes towards household work and family care, different attitudes towards the division of labour etc. It can, however, also indicate a cumulative effect of family cycle history. Attitudes and habits developed for example in the child rearing phases, outlast the situation which gave rise to them and continue into the "empty nest" phase.

Effect of the wife's employment

The time married men spend on household work and family care does not vary by the wife's employment status. This was one of the main results from the Time Budget Survey 1971-72 and is equally true in 1980-81. Men with spouses working full-time or part-time spent the same amount of time on household work and family care as men with non-employed spouses. Men fail to show, in other words, any response to their wife's increasing time scarcity. Men's input relative to women's varies, however, by women's employment status as women adjust their household work and family care input to their employment situation. It is women who must make the necessary adjustments on behalf of the household.

Occupation

Occupation explains more variation in men's household work and family care time than the variable "family cycle" does. The group of men who clearly spent most time on household work and family care in 1980-81 was pensioners (3.7 hours per day). Among employed men, non-manual workers on the higher level, spent the most time on household work and family care, 3.1 hours per day or 0.7 hours more than the average for all employed men.

Farmers and fishermen spent considerably less time on household work and family care than other employed men (1.5 hours per day). This can be due to diary coding problems, particularly for farmers as distinguishing between income producing work and maintenance work (which is part of our household work concept) can be difficult. The observed differences are, however, so large that they are assumed to reflect real differences between this occupational group and others.

For employed women there were only relatively small differences in the time spent on household work and family care except for those engaged in agriculture and fishing who spent considerably more time than other women did (5.8 hours per day). Since the household is often the unit of production for persons in this occupational group, women's extra input can be viewed directly in relation to men's reduced input.

The lack of variation among other groups of employed women demonstrates how little women's own status, achieved through their occupation, has to say for their work load at home. Women's time input is most effectively explained in terms of variables connected to the household. It is conceivable that the husband's socio-economic status would have as much or more to say for employed married women's household work and family care than their own status.

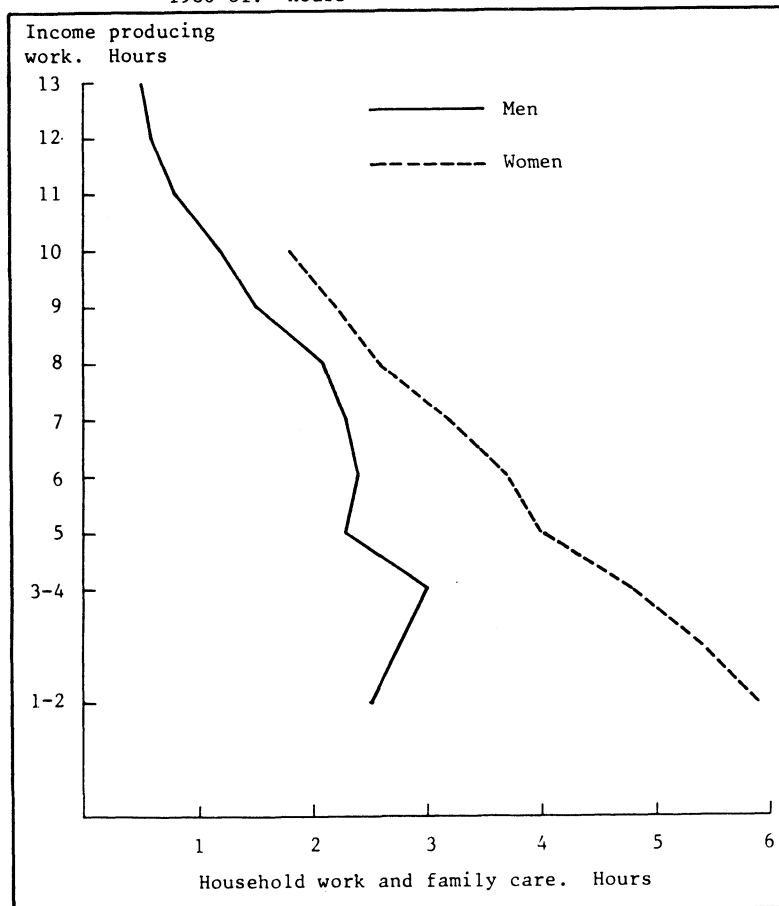
Women who had household work and family care as their full-time occupation spent on this in 1980-81 6.9 hours per day, or 2.5 hours more per day than the average for all employed women.

Hours of paid work

For both sexes there is a clear negative relationship between the number of hours spent on income producing work in the course of a day and the time spent on household work and family care. These two types of work, paid and unpaid, are to a certain extent conflicting ways of spending time. This is opposed to other pairs of activities which can be said to have a neutral relationship to each other, i.e. time spent on the one activity varies little by the time spent on the other, or activities which supplement each other, i.e. persons spending a lot of time on one activity will also spend a lot of time on another.

The more income producing work a person performs in the course of a day the less household work he/she is likely to perform. This is, of course, the logic behind suggestions of reducing work hours as a means to increase men's time input in unpaid work. There is, however, no one to one relationship between time spent on paid and unpaid work. A one hour reduction in the one does not give a one hour increase in the other. Figure 11 shows that one hour's decrease in paid work for men from for example 9 to 8 hours, gave a half hour's increase in household work and family care. A decrease from 8 to 7 hours gave 0.3 hours more household work and family care. For women one hour reduction in paid work from, for example, 8 to 7 hours gave 0.7 hours more household work and family care, from 7 to 6 hours paid work 0.5 hours more household work and family care.

Figure 11. Time spent by employed men and women on household work and family care and on income producing work. 1980-81. Hours

4.3. Organization of household work and family care

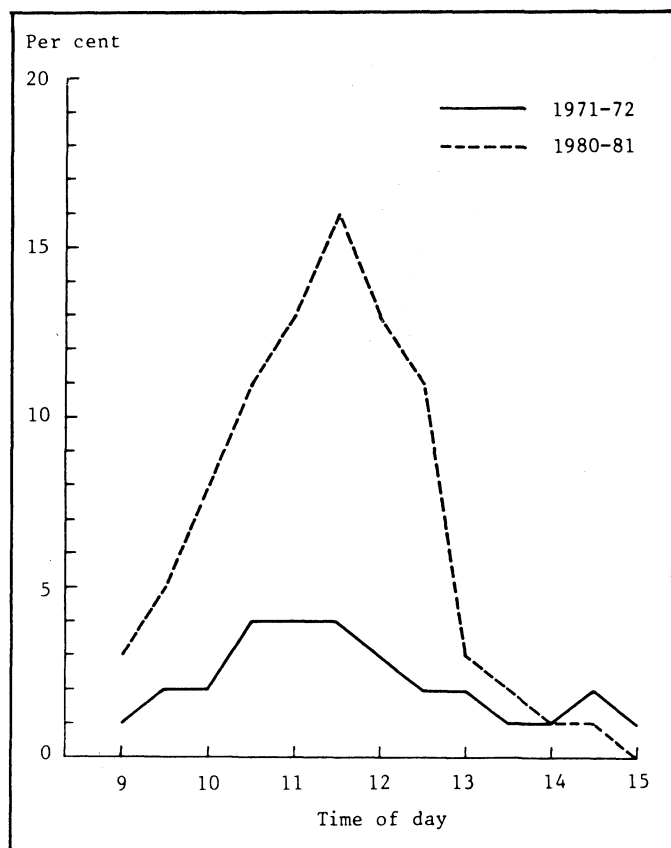
Time spent on household work and family care varies little by day in the week. On weekdays Monday through Thursday 3.7 hours per person per day were spent on these activities in 1980-81, on Fridays 3.8 hours, on Saturdays 4.1 hours and on Sundays 2.9 hours. The decrease in household work and family care time from 1971-72 to 1980-81 was concentrated on weekdays and Saturdays, reducing variation by day of the week.

Household work and family care comprises many different types of tasks with different scheduling or organization in time. Most tasks connected to the household's reproduction such as meal preparation, child care, straightening up the house etc. are daily tasks which are performed on Sundays as well as on Mondays, on working days as well as on days off. As a result of this we can not expect large variations in the time spent or the percentage participating in the activities by day in the week. Other tasks such as maintenance of dwelling etc. are performed more infrequently, when a need arises and the opportunity allows. It is interesting to note that also these types of tasks, when aggregated for the whole population, vary little by day of the week.

The weekly variation that is found in household work is related to the purchase of goods and services. Stores are closed on Sundays in Norway and this alone explains 75 per cent of the difference in household work on Sundays and weekdays. Sunday closing increases the need for shopping on Saturday and the extra input on Saturdays explains 50 per cent of the difference between Saturdays and weekdays.

Saturday is our biggest shopping day. Over half of the population shopped on a random Saturday in 1980-81. Saturday shopping is concentrated to a few hours in the morning and early afternoon, and has in the course of the 70s become even more concentrated. In 1971-72 approximately 4 per cent of the population 16-74 years of age or about 109 000 persons were shopping at 11.30 a.m. on a random Saturday. In 1980-81 16 per cent of the population were shopping at 11.30 a.m. or approximately 465 000 adults (see figure 12).

Figure 12. Percentage engaged in purchase of goods and services at different times on Saturdays. 1971-72 and 1980-81

Different groups organize their household work and family care differently. Housewives concentrate their work in the mornings on weekdays, employed women to a larger degree must make use of the evenings and weekdays etc. (See SA Time Spent on Household Work and Family Care, 1975.)

4.4. Different types of household work and family care

Household work and family care tasks vary with regard to how often they are performed and when. Tasks vary also with regard to who it is who usually performs them and what sort of end product is involved. Some activities belong to traditional sex roles. We have typical women's work and typical men's work and in the performance of these tasks both sexes utilize skills and knowledge accumulated since early childhood. An example of typical women's work is washing and ironing clothes, while car maintenance is an example of typical men's work. Other tasks such as food shopping are today performed by both sexes.

Some tasks are product oriented, i.e. have as their main purpose a concrete end product such as a meal or end state such as a clean house. The products can be of short or long duration. A meal is quickly eaten, how long a house remains clean depends largely upon how it is used. Other tasks are more process oriented, for example, tasks related to personal relations where it is not as much a question of working with material objects but of developing relationships. Time spent on household work and family care decreased in the 70s. The consequences of this depend upon what tasks are involved. We would interpret and react to a decrease in the time spent on child care differently than we would to a decrease in time spent washing dishes. We shall now take a closer look at the types of household work and family care that have undergone substantial changes in the 70s, i.e. housework and child care. Time spent on other types of household work, maintenance on purchase of goods and services, travel etc. are largely unchanged.

4.4.1. Less housework

Housework is the only type of household work which has decreased, from 2.5 in 1971-72 to 2.0 hours per day in 1980-81. The percentage of persons performing at least some kind of housework (see the list of activity codes in annex 1) has also changed. In 1980-81 there were more people participating in housework activities. (79 per cent as opposed to 73 per cent of all persons performed some housework in the course of a day.) It is difficult to say whether there is any connection between the rise in the percentage of persons participating and the decline in the time spent per person. It was men who increased their participation rates. In 1971-72 49 per cent of men performed some housework in the course of a day, in 1980-81 61 per cent (see table 3). Since women have traditionally had the main responsibility for housework tasks the observed increase in men's participation can be interpreted as an important step towards greater sexual equality. Participation rates for women decreased slightly from 97 per cent in 1971-72 to 94 per cent in 1980-81.

Men increased the time they spent on housework per day by 0.2 hours, from 0.6 to 0.8 hours. Women reduced their housework time by 1.3 hours per day, from 4.3 to 3.0 hours. The tasks effected by this reduction were primarily meal preparation, dishwashing, sewing and mending. The fact that we find a decrease in time spent on these activities rather than on for example housecleaning, suggests that the decrease in household work is mainly due to an increased reliance on market goods and services.

The percentage of men participating in meal preparation and clean up and in housecleaning increased with about 10 percentage points. The percentage of women participating in these activities has decreased but the reduction was generally less than the increase for men. The net result is that more persons now participate.

Participation in one typical woman's task had decreased sharply. The percentage of women who spent time sewing or mending clothes sank from 32 per cent in 1971-72 to 9 per cent in 1980-81. Some of this difference is due to differences in coding procedures in the two surveys. In 1971-72 knitting

was classified together with sewing/mending clothes while in 1980-81 knitting was classified as a separate activity and considered as a leisure activity. However, even after we take coding differences into account there is still a considerable decrease in the percentage reporting these activities (32 as opposed to 16 per cent).

Table 3. Percentage of men and women performing different types of housework in the course of the day. Average for all days. 1971-72 and 1980-81

	Men		Women	
	1971-72	1980-81	1971-72	1980-81
Housework, total	49	61	95	94
Of which				
Meal preparation, setting the table, serving food	29	40	89	84
Dishwashing, clearing the table	17	27	84	75
House cleaning	15	26	81	75
Washing and ironing clothes	3	4	44	39
Mending clothes	0	1	32	9

4.4.2. More child care

As mentioned earlier, the 70s have been a period in Norway when men's role in the household and particularly their role in rising children has been in focus. The period is also characterized by reduced fertility and by a tendency towards closer spacing of births. One consequence of these trends is that couples with small children have now on the average more small children than before, i.e. the average number of children under 7 years of age has increased in these families. What effect changing attitudes and expectations have had relative to demographic changes is uncertain but we do actually find an increase in the time fathers with small children spend on child care.

In 1971-72 married men with children under 7 years of age spent on the average one half hour per day on child care, in 1980-81 1 hour per day. The percentage of fathers participating in care activities in the course of a day rose from 51 to 70 per cent.

Married women with small children spent approximately the same amount of time on child care as previously (2.3 hours in 1980-81 opposed to 2.1 hours per day in 1971-72). This means that the increase in father's child care was not a substitute but rather a supplement to the mother's care.

Child care activities were generally given higher priority in 1980-81 than in 1971-72. Fathers previously spent 20 per cent of their total household work and family care time on child care as opposed to 31 per cent in 1980-81. Corresponding figures for mothers were 27 and 33 per cent.

Child care is used here in the narrow sense of the term. What we mean by child care is a set of activities directed at meeting the child's basic needs for physical care, help, play etc. (see coding list in annex 1). Child care also demands being available when the children have need for attention, comfort, supervision over their activities etc. Small children are assumed to need an adult's more or less active supervision all day long. Even when children have matured enough to be without adult supervision in different situational contexts they may still have a need for adults who are easily available. We have called the work that this entails for the parents "passive child care" as opposed to "active child care" which is connected to specified activities (Lingsom 1978). Passive

child care represents an important constraint on time use, particularly when the children are small, in that one is not free to go from a child needing supervision without making arrangements for some else to take over responsibility for the child's welfare. Passive child care does not exclude other activities, but limits what alternatives are available and may influence how different activities are experienced. We do not in this publication analyse time use constraints associated with passive child care.

Child care activities are often such that they are difficult to register in time diaries. Our diaries were divided into fixed time intervals of at least 15 minutes in length. Care activities are often frequent but short episodes in the daily routine-giving comfort to a child who has hurt himself/herself, helping on and off with clothes, answering a question etc. In the course of a day the sum of time spent on such short episodes can be substantial, but because each single episode is so short, they are not registered in the diary. Baby care requires longer concentrated periods of time and is, therefore, easier to register than care for older children. The child care registered in the diaries is an expression for the amount of time parents spend in concentrated periods without doing something else at the same time. These activities are an important part of child care but most probably only a minor part of total child care. The importance of doing things together with children, performing household tasks as well as leisure activities together etc. is often emphasized. As children grow older and the need for physical care declines child care will become more and more a question of being together. We have no direct measure for shared activities but we do have a measure for time spent together which can supplement the activity based child care concept presented here. Time spent with children is described in chapter 7.

5. TOTAL WORK LOAD

Most households are dependent upon both paid and unpaid work for their support. Among married couples the traditional division of labour has given men the main responsibility for paid work and women the main responsibility for unpaid work at home. As shown in previous chapters a redistribution of income producing work has occurred in the 70s; men perform less paid work than before, while women perform more. Parallel to this women's household work and family care is reduced while men's has increased slightly. The traditional division of labour has become less pronounced. Paid and unpaid work are, as we have seen, competing ways of spending time. Persons spending considerable amounts of time on one type of work, tend to spend relatively less time on other types of work. The result of this is that differences in the total work load, i.e. the sum of time spent on different types of work, both paid and unpaid, and on education, are typically small.

In 1971-72 men and women had an equally large average daily work load (8.0 and 8.1 hours, respectively). Despite the redistribution of paid and unpaid work in the last decade, the picture remains the same in 1980-81. Both sexes have reduced their work load in the 70s by 0.4 hours per day to 7.6 hours for men and 7.7 hours for women.

Men's and women's working week is organized differently (see figure 13). Men had higher work loads than women on weekdays, while women had higher work loads than men on week-ends. Men's working week had a more distinctive weekly cycle.

Figure 13. Total work load for men and women. Average for different days in the week. 1980-81. Hours

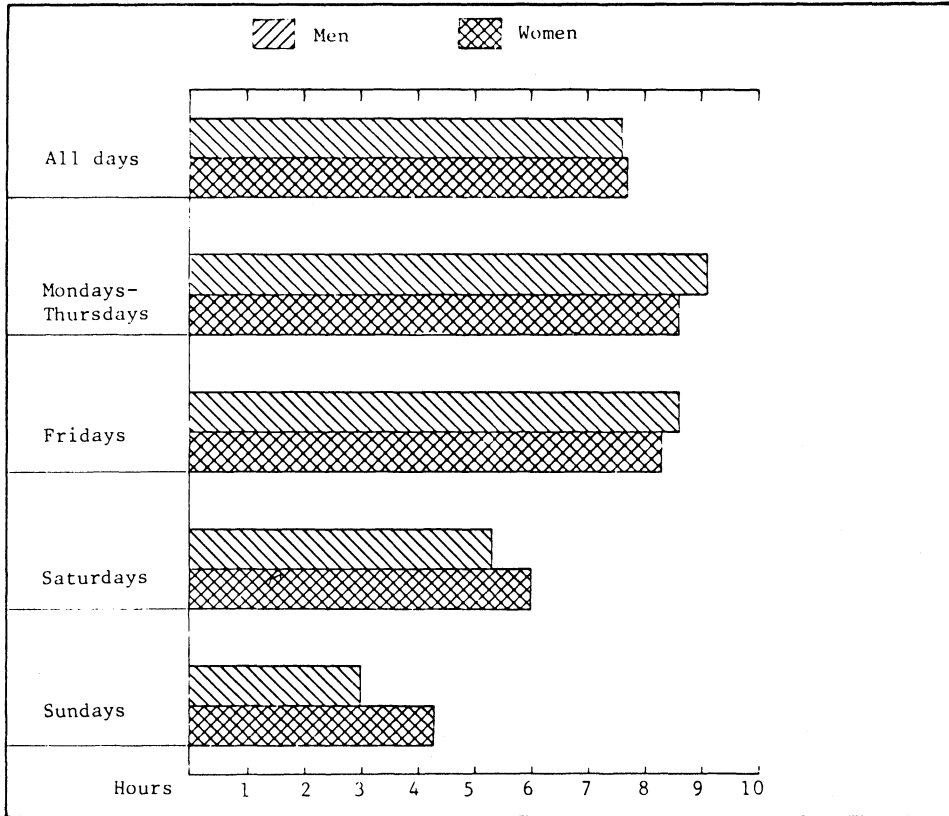
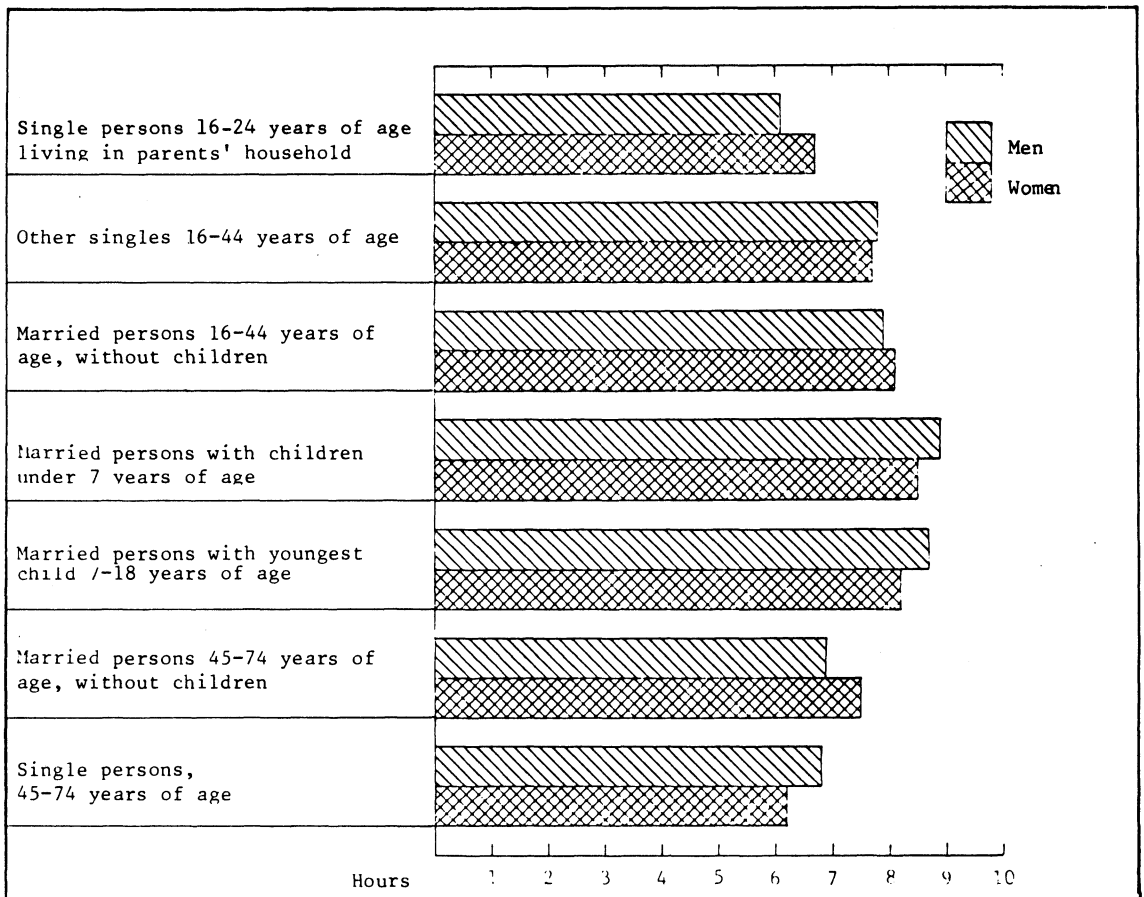

Figure 14. Total work load for men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. 1980-81. Hours

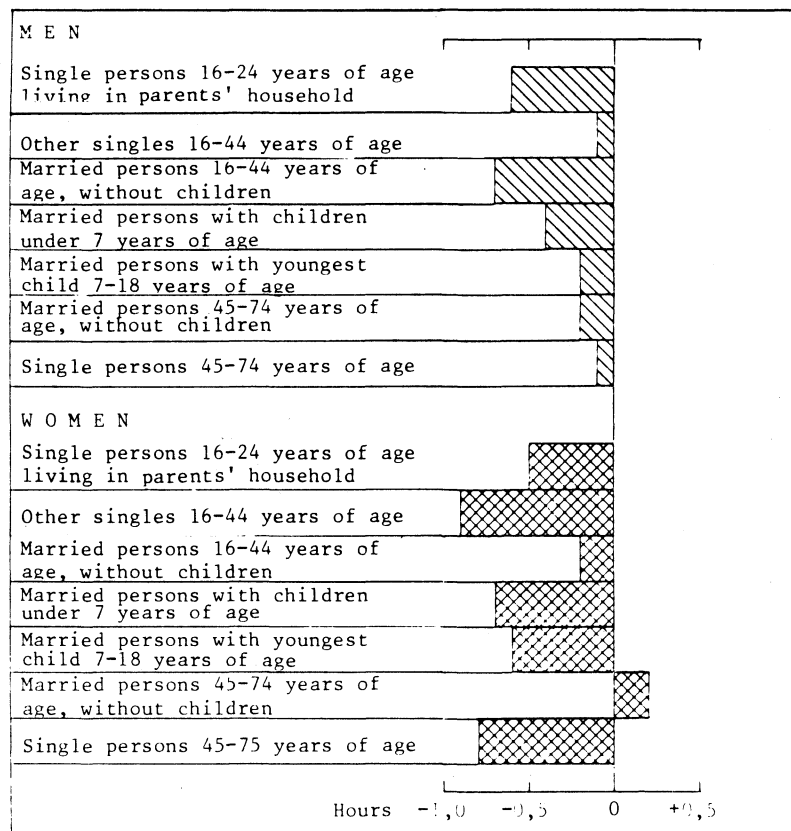
We have defined a working day of 10 hours or more as a high and possibly burdensome work load. In 1980-81 48 per cent of men's weekdays and 37 per cent of women's had high work loads. Employed persons frequently had working days of 10 hours or more. High work loads were registered for 56 per cent of weekdays for male unskilled manual workers and 59 per cent of weekdays for male manual workers with middle level occupations. Corresponding figures for women were 43 and 57 per cent. High work loads were infrequent for students and pensioners but 10 hours or more work in the course of the day was registered for 19 per cent of weekdays for full-time housewives.

family_cycle_phase

The average daily work load varies somewhat by family cycle phase and was highest for both sexes in phases with children (figure 14). Married men with children had approximately 1 hour higher work loads than younger married men without children, while married women with children had 0.5 hours higher work loads than younger married women without children. The lowest work load among married persons was observed for older men without children. Sexual differences in total work load were also largest in this phase of the family cycle.

Men and women in all family cycle phases have reduced their total work loads in the 70s (figure 15). Among men the greatest decreases were observed for youths living in their parent's household and for younger married men without children. Considerable reductions in total work load were observed for women in several family cycle phases. Single women had somewhat larger reductions than did married women. Married women without children had little change in their work load.

Figure 15. Changes from 1971-72 to 1980-81 in total work load for men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. Hours

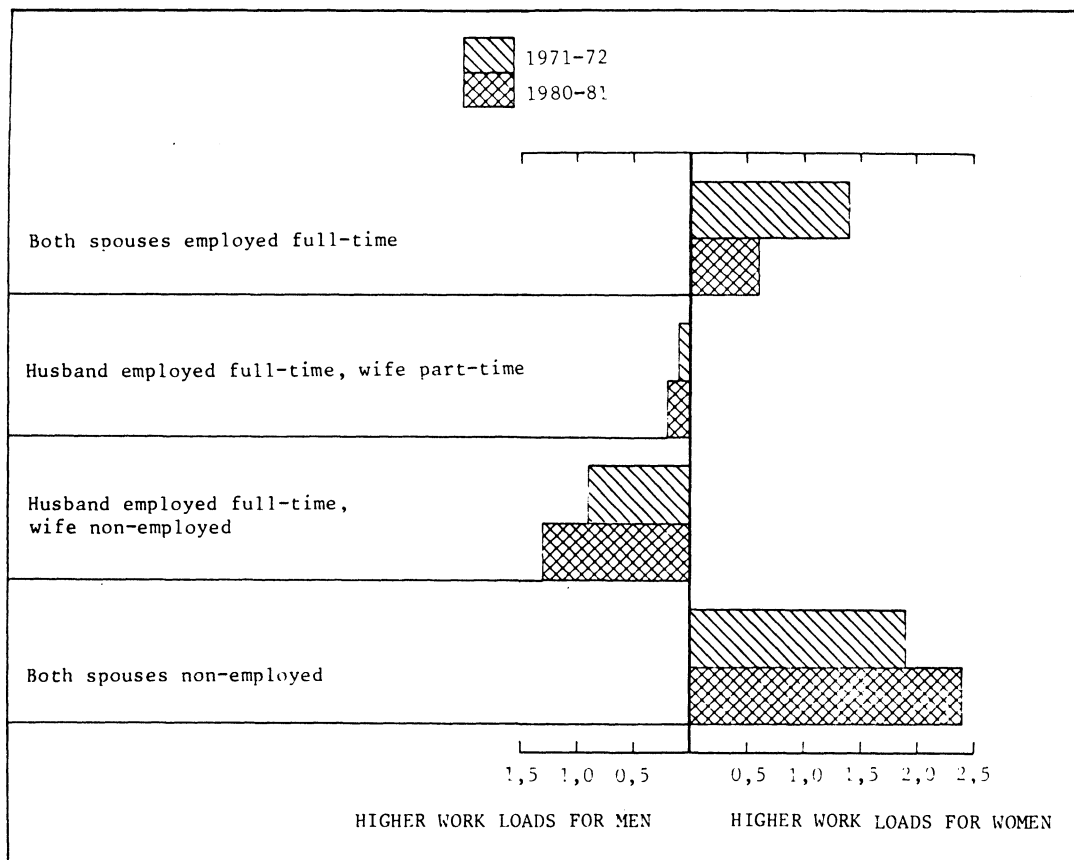
The division of labour between spouses can be governed by different principles. Spouses may emphasize equality in work input, both in paid and unpaid work. They may emphasize equality in the total work load, in order to have an equal amount of leisure time. Still other couples may place little emphasis on doing the same kinds of work or the same amount of work, and base the division of labour more on other factors such as the traditional sexual roles, financial considerations etc.

Married men and women had, on the average, equal work loads in 1971-72 and in 1980-81. This may indicate that couples do emphasize equality in work load. Average figures for all married men and women conceal, however, considerable variation between groups of married persons. We have previously shown the variation in total work load by family cycle. Sexual differences in work load are most pronounced for older married persons with or without children. Women worked 0.6 hours per day more than men in older families without children, men worked 0.5 hours per day more in families with children. Sexual differences were small for other families.

Different combinations of paid and unpaid work result in different work loads for married men and women. We have identified four employment combinations:

- Both spouses employed full-time
- Husband employed full-time, wife employed part-time
- Husband employed full-time, wife non-employed
- Both spouses non-employed

Figure 16. Differences in total work load for married women and men in families with different work combinations. Average for all days. 1971-72 and 1980-81. Hours

In the 70s the frequencies of these different employment combinations has changed considerably. The percentage of couples where both spouses are employed has increased from 35 to 52 per cent. The combination increasing most in the period was the one in which the husband was employed full-time, the wife part-time (from 17 to 30 per cent of all married couples). In 1971-72 50 per cent of married couples were comprised of a husband working full-time and a non-employed wife. In 1980-81 this percentage was reduced to 28. The percentage of married couples with other combinations remained unchanged (15 to 17 per cent).

Figure 16 shows differences in men's and women's work load in 1971-72 and in 1980-81 with the different employment combinations. There was only one employment combination which gave equal work loads for both sexes, the one in which the husband was employed full-time, the wife part-time. This is also the employment combination which increased most in the period. Other employment combinations result in unequal work loads, with extra work for either the man or the woman.

In couples where both spouses are employed full-time, women had a higher work load than men. This difference in work load decreased in the 70s from 1.4 hours more work for women than men in 1971-72 to 0.6 hours more work in 1980-81. The reduction in sexual differences is primarily due to the reduction in women's work load, not to an increase in men's.

In families where only the husband was employed, men had higher work loads on the average than women. There are a number of problems connected to a comparison of work loads for employed and non-employed persons. Meals and breaks at the place of work are considered time spent on paid work while the corresponding activities for the housewife are not classified as work, but rather as personal needs (meals) or as leisure (resting etc.). Adding the time employed persons spend on these activities (0.3 hours) to the housewife's total work load does not, however, eliminate the differences in men's and women's work load. As we have previously mentioned we register only concrete child care activities, and not the time constraints involved (see 4.4.2). If we had succeeded in measuring time constraints associated with child care, the total work load for families with small children and particularly for mothers would increase substantially.

It is interesting to note that the differences in total work load between men and women in this type of family have increased in the 70s. There can be a number of explanations for this. The group has declined dramatically in the period, and its age and family cycle composition is likely to have changed. We may for example expect that the group is now to a larger degree dominated by older married couples.

In families where both spouses were non-employed, women had higher work loads than men. The sexual differences here have also increased in the 70s, primarily due to the reduction in occasional paid work for men.

The new development in the 70s is that married women to a greater degree combine paid and unpaid work. As we have seen this does not necessarily result in a higher work load for women in relation to men. Part-time employment is often considered a rational way for married women to combine work and family life. Part-time employment appears to be the employment solution which gives the greatest equality of work load between the sexes, the main reason for this being of course that women still perform more than half of the unpaid work at home. The extra work load women have in relation to men when they choose full-time employment has decreased in the 70's. To the extent that sexual equality depends upon equal participation in paid work, this development is important. It may indicate that full-time employment is becoming a more attractive alternative for married women.

6. LEISURE

6.1. Introduction

Leisure is generally considered an important aspect of well-being, as is work. A balance between meaningful work and leisure is part of the modern concept of the good life. A meaningful leisure is often synonymous with an active and varied leisure; diversion and diversity in our daily lives. Other important functions of leisure are rest and relaxation, time where energies are reconstituted.

Leisure is a concept which can be defined in many ways. One important dimension which distinguishes between leisure and other activities is the degree of obligation involved. Leisure is time in which the individual is relatively free from obligations. It is time when there is nothing we "must" do. Obligations can be formalized in contracts or by law or they can be more informal private agreements, general norms for acceptable standards for housekeeping or child care etc. Obligations will be the object of more or less subjective interpretations. The idea that leisure is time free from obligation underlies the common view that leisure is the opposite of work. Obligations are, however, not limited to paid and/or unpaid work. We must also take care of our physiological needs for sleep, nourishment etc. Many of our activities are inbedded in established routines. Other persons develop strong expectations regarding our behaviour, expectations which can be experienced as obligations to continue the daily routine. An example could be an expectation to spend the evening at home, to watch television with the family etc.

Another dimension which can distinguish leisure from other activities, is the relationship the performer has to the activity in question. Leisure activities are choosen as ends in themselves, rather than as a means to other ends. Participation itself is of central importance. One assumes personal involvement. The relationship is not one whereby the actor is substitutable, i.e. others can not perform the activity for him/her. This distinction leads us from the more quantitative aspects of leisure, i.e. the amount of time the individual has to disposition free from obligation, to the more qualitative aspects. In certain theoretical traditions leisure is considered more as a state of mind than as an activity. The same activity will not necessarily be experienced as leisure by all persons or even by the same person on different occasions. There are a number of activities, particularly in the groups of activities we have called personal needs and household work and family care, which commonly represents a mixture of work and leisure. One may feel an obligation to perform a task at a certain minimum standard. The discretion of performing the task at higher standards can, however, reasonably be considered a free choice and therefore as leisure.

In the time budget survey we have defined leisure in terms of a number of activities commonly considered as meaningful leisure activities (see annex 1). We try to distinguish between obligated and non-obligated time and define leisure as a rest category after work obligations are performed and physiological needs met. How satisfactory this definition of leisure is, will depend upon the issues being studied.

In this chapter we shall concentrate our attention on describing changes in the amount of leisure time different groups have at their disposition, and how they allocate this time. With the same amount of leisure time some persons will experience a shortage of time, while others will have problems filling the time available with meaningful activities. On the basis of our data we can say little about this and similar issues regarding the use of leisure time.

6.2. Total time spent on leisure

6.2.1. Changes in the 70s

It is commonly assumed that we have more leisure at our disposal now than before. References are made to developments in the labour market where the normal working week has been reduced, retirement age lowered etc. The assumption of increasing leisure, in itself, serves to heighten the individual's and the community's interest in leisure and its use.

Results from the time budget survey show that there actually has been a substantial increase in leisure time in the 70s, from 5.2 hours per person per day in 1971-72 to 6.0 hours in 1980-81. The common assumption of increased leisure was correct, up to a certain point. The explanation most often given for the increase in leisure, i.e. the reduction in time spent on paid work, explains only part of the increase. Other factors/developments have had larger consequences for the observed changes in leisure time, the most important factor being the decrease in time spent on household work (see 2.3).

The increase in leisure has been a general tendency, effecting almost all groups. Men and women, the young and the elderly, employed and non-employed, all have more leisure in 1980-81 than in 1971-72 (see table 4). The relative size of the increase varied, however, among groups. The young and the elderly have had a larger increase than the middle aged groups, the non-employed more than the employed. Elderly persons and non-employed women had the largest increases.

Table 4. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on leisure activities. Average for all days. Hours

	1971-72	1980-81	Difference*
All persons	5.2	6.0	+0.8
Men	5.4	6.1	+0.7
Women	5.0	5.9	+0.9
Age			
16-24 years	5.8	6.8	+ 1.0
25-44 "	4.9	5.5	+0.6
45-66 "	5.0	5.8	+0.8
67-74 "	5.9	7.2	+ 1.3
Employed persons			
Men	5.0	5.7	+0.7
Women	4.7	5.5	+0.8
Non-employed persons			
Men	7.0	7.9	+0.9
Women	5.3	6.6	+ 1.3

* All differences statistically significant ref. T-Test ($p < 0.055$)

As previously mentioned, one of the major changes in time use patterns in the 70s was a reduction of sexual differences. Sexual differences in leisure time were initially small when compared to other activity areas such as paid and unpaid work. In 1971-72 men had on the average 0.4 hours more leisure per day than women. In 1980-81 this difference was reduced to 0.2 hours more per day.

There has been an increase in the differences between various groups' leisure time. Differences between employed and non-employed persons have, for example, increased. In 1971-72 non-employed women had 0.6 hours more leisure per day than employed women, in 1980-81 1.1 hours more per day. Differences between the young and the elderly in relation to middle aged groups have also increased.

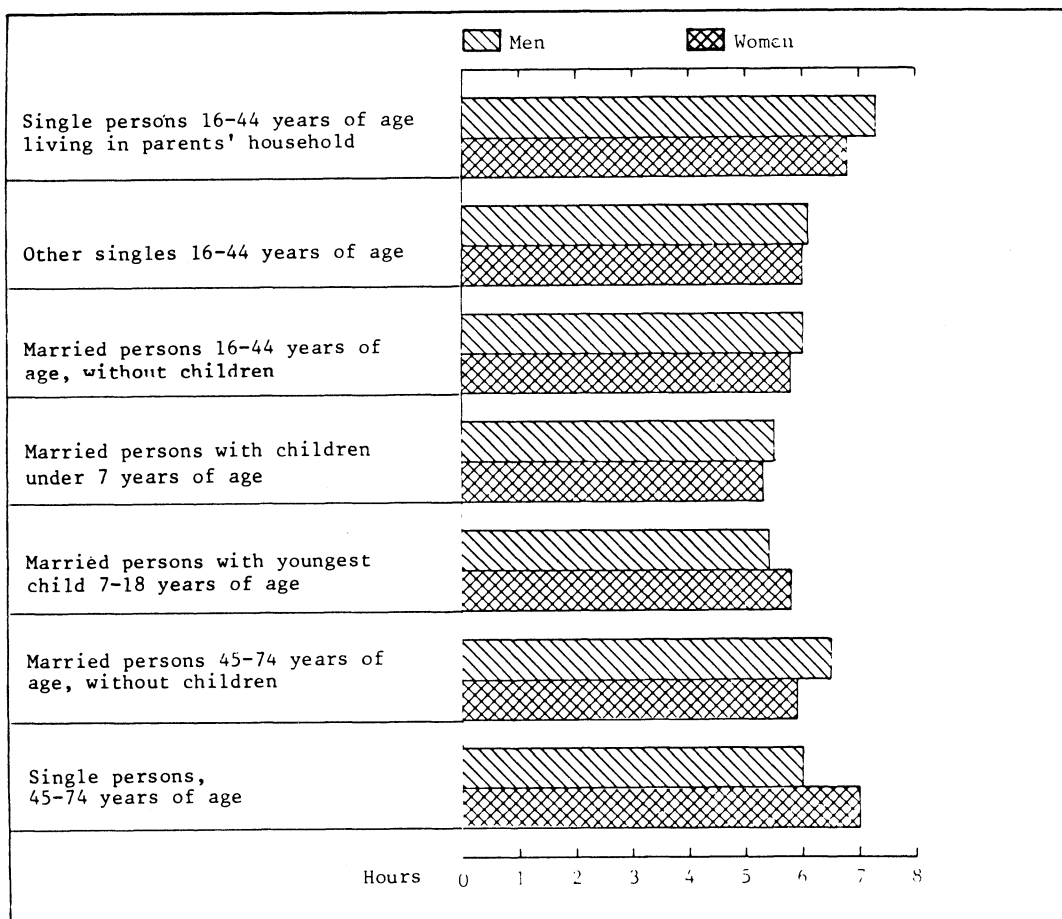
6.2.2. Variations in the amount of leisure time

How much leisure time a person has is influenced by a number of factors such as employment status, occupation, working hours, family life cycle, age, sex etc. A description of the effects of all factors important for determining leisure time would soon exceed the limits of this publication. We shall here only briefly comment on some of the most important factors.

Family cycle

The amount of leisure time we have to disposition varies by stage in the family cycle for both men and women, but the pattern is slightly different. For men the group having most leisure was youths living at home while for women most leisure was recorded for elderly singles. Both sexes had relatively little leisure time in child rearing phases. The age of the children appears to play little role in this respect. The children's age has a strong effect on what kind of work women perform but little effect on the total work load and a corresponding little effect on leisure time. Married persons with children had approximately half an hour less leisure per day than young marrieds without children.

Figure 17. Time spent on leisure activities by men and women in different phases in the family cycle. Average for all days. Hours

Marriage leads to a reduction in women's leisure time, particularly for those over 45 years of age. If we compare childless women 45 years of age and over, by marital status we find that married women had 1.1 hours less leisure per day than single women did. Married men 45 years of age and over (without children) had, on the other hand, more leisure than single men. These differences can be due to a number of factors such as differences in employment and age composition of the groups etc. They can, however, also be indicative of how marriage, as our basic social institution, functions differently for men and women.

Occupation

Leisure time varies considerably by employment status, particularly for men. Non-employed men had, on the average in 1980-81, 2.2 hours more leisure per day than employed men. Differences between employed and non-employed women were less, only 1.1 hours. Non-employed persons are a heterogeneous group within which we find considerable differences in leisure time. Pensioners had on the average 7.6 hours leisure per day, students 7.1 hours. Full-time housewives on the other hand did not have more leisure than the average for all persons. Occupation played a relatively minor role for the amount of leisure time employed persons had. Persons engaged in agriculture and fishing had the least amount of leisure (only 4.5 hours per day or 8.5 hours per week less than the average for all employed men, 7 hours per week less than the average for employed women). Unskilled manual workers had somewhat more leisure than average. For women outside agriculture and fishing there was practically no difference in the amount of leisure time the different groups had at their disposition.

Sexual differences in leisure time varied by occupation. Sexual differences were largest for pensioners and for students. In these groups men had 0.8 hours more leisure per day than women.

Sexual equality in time use, that is equal amounts of leisure time for men and women characterizes groups engaged in agriculture and fishing and groups of non-manual workers at higher levels.

6.3. Organization of leisure time

Our leisure time has clear daily and weekly cycles as well as yearly cycles dominated by vacations and public holidays. For information on seasonal variations in vacations (see Solheim, 1982). We shall here concentrate our attention on leisure's daily and weekly cycles. As mentioned in chapter 2, the organization of income producing work is assumed to largely determine the organization of time use for both employed and non-employed persons.

We have the least leisure on normal weekdays Monday to Thursday. In 1980-81 we had on the average 5.1 hours leisure per day on these days. Towards the end of the week we had more and more leisure. Fridays are for most employed persons a normal working day, but despite this they are something special in relation to leisure's weekly cycle. Fridays open the week-end and the week-end's activity pattern. We had more leisure on Fridays than on other working days (5.7 as opposed to 5.1 hours per day). On the week-ends leisure activities dominate our waking hours. On Saturdays in 1980-81 we spent 7.7 hours on leisure activities, on Sundays 8.5 hours.

Differences in leisure time by day of the week are substantial, but nevertheless not as large as we commonly assume. Many have the feeling that weekdays have very little leisure time, while week-ends are often considered uninterrupted leisure. These associations do not have much empirical support, for as we have seen we have considerable amounts of leisure time on weekdays. Week-ends are, on the other hand, clearly not pure leisure as we have unpaid work and other obligations/activities as well. Our perceptions of a weekly cycle, are therefore probably based not only upon quantitative aspects of leisure, but also on qualitative aspects. Leisure time on weekdays is concentrated in the evenings after the working day is done. The lack of energy and initiative at this time of the day can weaken the leisure experience. In addition there is assumably little flexibility in the scheduling of activities on weekdays and this can also weaken the leisure experience. Leisure on weekdays is primarily a reaction to and a consequence of the working day. Its main function is rest and relaxation.

On the week-ends one is more free to decide when activities are to be performed. Leisure is less concentrated in the evening hours when one is tired. Time can be allocated in a manner which gives long periods of leisure, thereby making it possible to participate in activities which are time consuming, for example travel. The most important difference between weekdays and week-ends is probably the increased flexibility in the daily schedule on the week-ends. On the week-ends we have more room for spontaneous activities, more opportunities to let other things than the clock decide what it is we should be doing. These factors can contribute to heighten the experience of leisure on the week-ends.

The difference between weekdays and week-ends has increased in the 70s. As previously mentioned, the percentage of employed persons having Saturdays free has increased. The 2-days week-end has become the general rule (see 3.4.2). Employed persons presumably experience a sharper distinction between weekday and week-end, than other persons. The 70s have also been a period with growth in the women's employment. The increased importance in the 70s of the 2-days week-end was a continuation of an earlier trend. One important step taken in this direction in the late 60s was the closing of schools on Saturdays. A question which is more and more frequently being posed is whether this trend can continue or whether it has already gone too far. The disadvantages of a society where almost everyone has free at the same time can exceed the advantages.

The general increase in leisure time in the 70s applied to all days in the week. Leisure on weekdays, Monday to Thursday, increased by 0,7 hours per day, on Fridays and Saturdays the increase was considerably larger (1.1 and 1.2 hours). The large increase in leisure time on Fridays reflects the importance of the 2-days week-end. Changes in time use on Saturdays has had clear consequences for time use on Friday evening. Leisure time increased least for Sundays, which have traditionally been the day of rest.

Our daily activity rhythms have been altered. People now go to sleep somewhat later on Fridays and Saturdays, somewhat earlier on Sundays. The percentage of the population participating in leisure activities in the late evening hours on Fridays and Saturdays has increased considerably. In 1971-72 12 per cent of all persons participated in leisure activities between 11.30 and 11.45 p.m. on Fridays, in 1980-81 30 per cent. Corresponding figures for Saturdays were 13 per cent in 1971-72 and 41 per cent in 1980-81.

6.4. The use of leisure time

6.4.1. Changes in the 70s

Some will interpret an increase in leisure time as a positive development irregardless of how it is used while others will suspend judgement until they see how the time is used. Has the increase in leisure time gone to particular activities, is our leisure relatively more passive and individualistic or the opposit? Time use studies from USA in 1965 and 1975 have shown an increase in television viewing. Has the same trend applied to Norway in the 70s? There are many factors which influence the use of leisure time. We have previously discussed the idea that the time of day and day of the week etc. that one has free can be of some consequence for how leisure time is used. The use of leisure time is influenced among other things by interests, resources, by the activities being offered and constraints in utilizing them. It is difficult to say whether the opportunities for leisure activities have become richer and more varied in Norwegian communities in the 70s, but they have surely changed in the course of the decade. Incomes have risen, people spend more money on leisure activities, travel etc. Car ownership has increased. In 1971-72 65 per cent belonged to households with a private car, in 1980-81 81 per cent. (Travel in connection to leisure activities generally occurs by car, 60 per cent of men's leisure travel and 51 per cent of women's occured by car.) The percentage of the population living in households with a television has also increased from 84 per cent in 1971-72 to 97 per cent in 1980-81.

There has also been a general increase in the level of education. Young persons today more frequently take higher education than did earlier generations. In the 1971-72 time budget survey 15 per cent had education at the secondary school level or higher while in 1980-81 38 per cent had such

Figure 18. Changes from 1971-72 to 1980-81 in time spent on different types of leisure activities. Average for all persons, all days. Hours

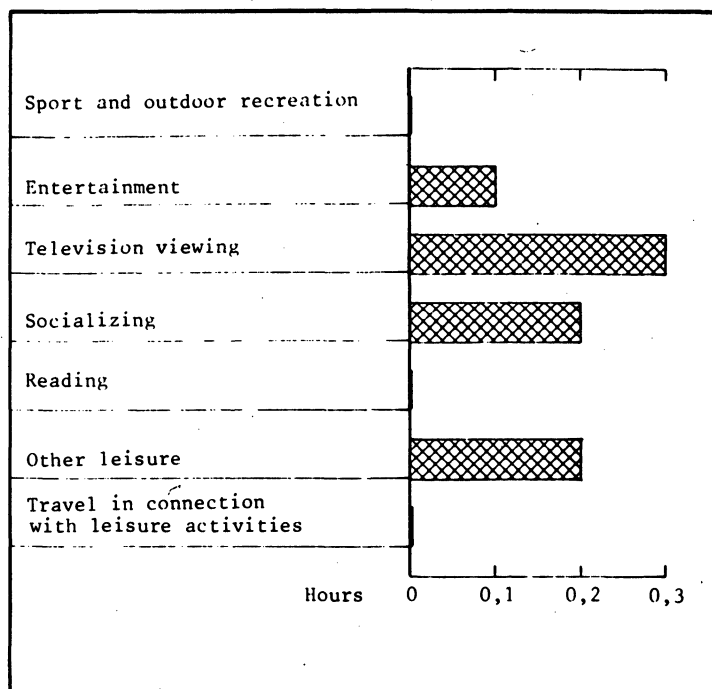

Table 5. Percentage participating in selected leisure activities in the course of a day. Average for all days. 1971-72 and 1980-81

	1971-72	1980-81
Sport and outdoor recreation ¹	26	32
Of which		
Competitive sport, training	4	7
Walking ¹	14	16
Entertainment	7	9
Of which		
Restaurant and café visit	4	4
Cinema	1	2
Television viewing	60	71
Listening to the radio	28	22
Socializing	71	81
Of which		
Visits	53	52
Reading	70	70
Listening to records, tapes	2	5
Participating in organizations	3	4
Travel in connection to leisure activities	37	40

¹ Activities are defined according to the coding procedures and classification system used in the 1971-72 Time Budget Survey, which differ from those used in 1980-81.

education. Education has traditionally been an important factor determining how leisure time is used. Persons with a high level of education tend to have a more active, varied leisure, spending less time watching television, than do other persons. On the basis of this and from the increase in car ownership we might expect an increase in active, leisure activities outside the home.

We use two measures when describing leisure activities: 1) average time spent on the activity and 2) the percentage participating in it. The average time spent on infrequent activities is very low and in these cases it is more meaningful to compare percentage figures. Activities which are performed frequently can be studied using both measures, the interrelationship of which often gives interesting information.

The increase in leisure time in the 70s has gone to several different types of activities as we see in figure 18 and table 5. Television viewing is the activity which has increased most, from 1.0 to 1.3 hours per day. The percentage of persons viewing television in the course of a day has increased from 60 to 71 per cent. The increase in viewers was largest for weekdays.

Time spent socializing has also increased from 1.8 to 2.0 hours per day while the percentage reporting some form of socializing increased from 71 to 81 per cent. The type of socializing which increased most was conversation (with family). Since conversations follow naturally with many activities such as meals, drinking coffee etc., it is often difficult to determine what activity is the "main" activity and the one which is to be recorded in the time diary. There is therefore a relatively large degree of uncertainty connected to the registration of conversations and we will not attempt to draw any conclusions about changing patterns of communication within the family. The percentage of persons visiting with persons outside the household was unchanged from 1971-72 to 1980-81.

We also spend more time on the heterogeneous group of activities classified as "other leisure". The largest increase is connected to listening to records and tapes, to resting and to handwork. Time spent on entertainment such as sports events, cinema etc. has had a small but statistically significant increase. The average time per day spent on reading, travel and on sport and outdoor recreation was unchanged. The percentage participating in sport and outdoor recreation was, however, somewhat higher in 1980-81 than in 1971-72 (32 as opposed to 26 per cent).

The only leisure activity which had fewer participants in 1980-81 than previously, was listening to the radio. Approximately 28 per cent listened to the radio some time in the course of the day in 1971-72, in 1980-81 22 per cent. The reduction in listener frequency was largest for Sundays where there was a 10 percentage point reduction. This does not necessarily mean that the total time spent listening to the radio has decreased. The Norwegian broadcasting company's yearly listener surveys do not indicate a decrease in radio listening. The observed decrease most probably indicates that we use the radio differently now, that we to a lesser degree give it our full attention. Listening to the radio has become more and more a secondary activity which is combined with other, more important activities.

Another way of describing changes in the use of leisure, is to look at changes in where the activities are performed. In 1980-81 we spent on the average somewhat more leisure time outside the home than we did in 1971-72 (2.4 as opposed to 2.1 hours per day). This was, however, not a general trend effecting all groups. The increase in leisure outside the home was mainly limited to single persons 16-24 years of age living in their parents' home. Youth's leisure pattern for both sexes differs sharply from the adult population. Youths spent on the average 3.4 hours per day on leisure activities outside the home in 1971-72, 1.3 hours per day more than the average for all persons. In the course of the 70s the differences between youth culture and leisure patterns of the adult population increased. In 1980-81 youths spent 4.1 hours per day on leisure activities outside the home, 1.7 hours more than the average for all persons.

The amount of leisure time we have has increased without a corresponding increase in leisure time outside the home for most groups. This means that most people spend a relatively smaller proportion of their leisure time outside the home in 1980-81 than in 1971-72. Only youths and fathers with small children spent a larger proportion of their leisure time outside the home. The increase in

leisure time in the 70s has been used by most groups in a way which strengthens the already strong home-orientation Norwegians have in their leisure.

In general we can say that changes in what activities are performed and where they are performed point in the direction of a somewhat more passive leisure. The activities which have increased most, place small demands on the participant's initiative, skills, economy, mobility and social organization. Without wanting to imply anything negative about these activities, they can be said to represent the path of least resistance. They are activities which easily fit into whatever blocks of time are available. If the 70s represent a typical step in the direction of the "leisure society" that society appears to be somewhat lacking in initiative. We must take into consideration that these changes occurred in a period characterized by other trends such as the increase in car ownership and the rising level of education, which point in another and more active direction. The emerging picture is, however, not uniformly passive. Participation in both outdoor recreation and entertainment has increased, but the changes are small and have little impact on our daily lives. The increase in time spent socializing is generally interpreted as a positive development, irregardless of whether it is passive or not. Spending time together with other persons is discussed more thoroughly in chapter 7.

6.4.2. Variations in the use of leisure time

Sex

The differences in how men and women spend their leisure time are on the average quite small. The largest difference is in connection to socializing. Women spent 0.4 hours more per day on this in 1980-81 than did men (2.2 as opposed to 1.8 hours). This does not necessarily, however, reflect a real difference in men's and women's social contact with others. The leisure activity "socializing" does not include all social contact. A good deal of social contact takes place among employed persons at work, conversations with colleagues etc. This type of socializing is not registered in our time budget surveys. The registration of socializing for non-employed persons is, however, more complete. If the housewife talks with her neighbour it is recorded as a visit. The observed differences then may reflect differences in employment status and how large a percentage of the total amount of social contact has been registered, rather than real differences in men's and women's behaviour.

Men spent more time watching television than women did and participated more in sport and outdoor recreation, entertainment, and listened more to the radio. Women on the other hand participated more in socializing, read more often, performed more handwork.

Sexual differences in leisure as in other activity areas become more evident when we control for other variables such as age, family cycle, occupation etc.

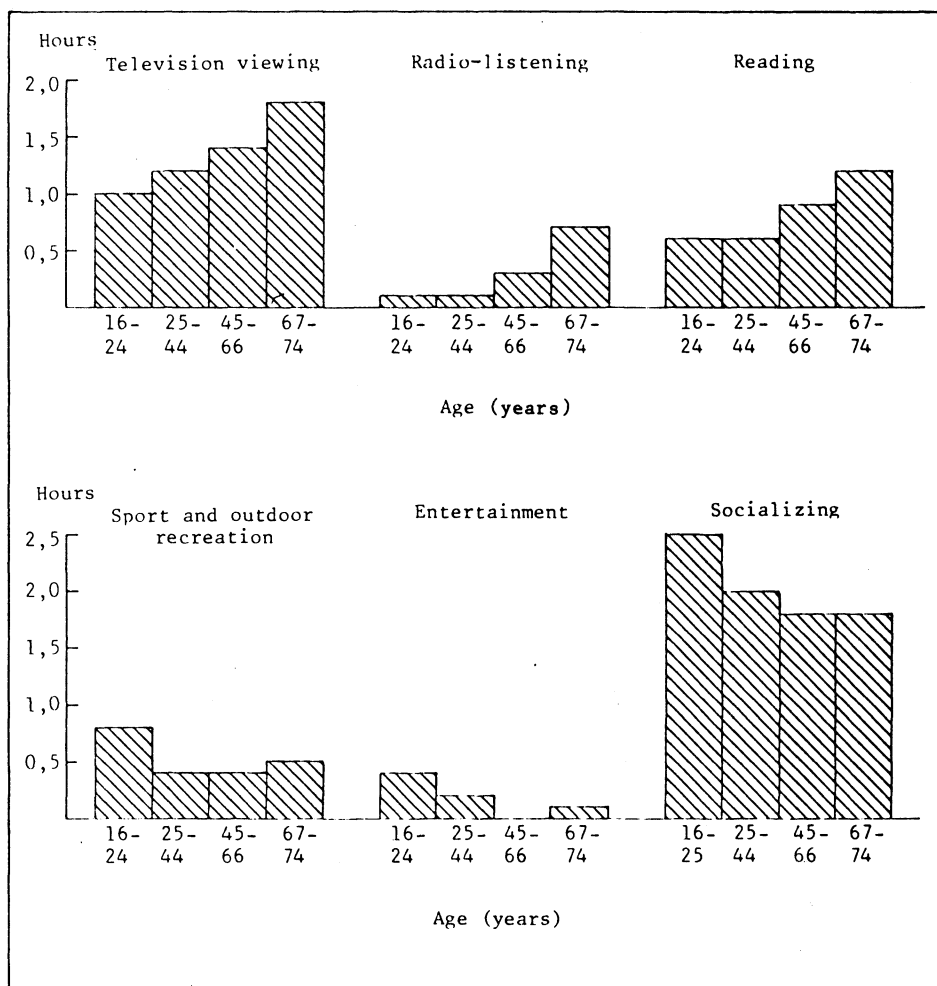
Age

There are large differences in both how much leisure time people in different age groups have and in how they use this time (see figure 19). The time spent on the massmedia - television, radio and reading in general, increases with age. This basic pattern applies to both men and women, but varies in strength for the different types of media.

In 1980-81 persons 16-24 years of age spent on the average one hour per day watching television while persons 67-74 years old spent 1.8 hours. The percentage of persons watching television in the course of the day in these two age groups was 56 and 85, respectively. Listening to the radio (as a main activity) also increased with age. Over half of persons 67-74 years of age listened to the radio in the course of a day while only 15 per cent of the 16 to 24 year-olds reported listening to the radio in their diaries. Substantial differences were also found for the time spent reading. 67-74 year-olds spent 1.2 hours per day reading, 16-24 year-olds spent 0.6 hours per day. The youngest age group spent approximately 25 per cent of their total leisure time on radio, television and reading while the oldest age group, which had somewhat more leisure time, spent 40 per cent of their total leisure time on these activities.

The age variation in other types of leisure activities, socializing, entertainment and sport and outdoor recreation was primarily due to the high level of participation in the youngest group. Differences among the persons over 24 years of age were small.

Figure 19. Time spent on selected leisure activities by persons in different age groups. Average for all days. 1980-81. Hours

Family cycle

The use of leisure time varies by stage in the family life cycle. If we compare the group "singles 16-44 years of age" with the group "married persons 16-44 years of age, without children", we can get an impression of the effect marriage has on leisure activities. We find differences between the two groups with respect to the percentage participating in activities outside the home, in sport and outdoor recreation, entertainment and travel. Married persons participated less in these activities than single persons did. The leisure activity which married persons spent more time on than single persons did, was television viewing.

Having children does not appear to have a strong effect on how leisure time is spent. If we compare younger married persons with and without children we find only small differences in how leisure time is spent. We get the same result when we compare parents with young children and those with older children. These results may surprise some. It is commonly assumed that having children, particularly young children, represents an strong constraint on parent's time use. Child care obviously entails a limitation in one's freedom of movement, choice of activity etc. Activities require more advance planning. It may, for example, be necessary to get a baby sitter if the parents wish to go out in the evening. The reason that having children has so little effect on parents' daily leisure is that leisure for most married persons consists of home-based activities which can easily be combined with child care responsibilities. Married persons without children living at home have greater freedom to engage in different kinds of activities, but avail themselves little of this freedom.

The largest effect marriage has on leisure patterns is among middle aged and older persons. Among men 45 years of age and over, without children, socializing increased with marriage (1.7 hours per day for married men, 1.1 hours for single men) despite the fact that single men had more leisure time at their disposal. Single women 45 years of age and over had more leisure time than married women and spent more time on several types of activities, including socializing.

Sexual differences in the use of leisure were largest for older singles. Women in this group had a considerably more active leisure, travelled more, read more and spent more time socializing than men.

7. TIME SPENT WITH OTHERS

7.1. Introduction

Spending time with others is generally regarded as an important aspect of well-being as it is in the company of others that we satisfy fundamental needs for belonging, personal development and intimacy. Spending time with others has also practical functions. Help and information are exchanged etc. and social control imposed. Although the company of others is seen as an aspect of well-being it is not always the case that the more time spent with others, the better. A minimum amount is unquestionably important but the marginal benefit of time over a certain level is probably limited. Everyone needs some time alone, to rest, reflect and to develop self-sufficiency by solving problems alone. Time spent with others can also have negative aspects, be an obligation and a burden.

One way to classify different types of company is to classify the persons with whom the respondent spent his/her time; was it with children, spouse, persons not belonging to the household etc. These different types of company have different functions in our lives and the relationships between them are important. To the extent that the different types of company do not combine well or change character when combined, the time spent with one type of company will be at the expense of other types.

Establishing personal relationships is dependent upon spending time together, maintaining them can be more or less dependent on it. Modern marriage requires spouses to spend a considerable amount of time together, sharing leisure pursuits, household chores etc. Close parent-child relationships are probably also dependent upon spending considerable time together regularly, particularly when the children are young, but less so as they grow older. In general, one can postulate that relationships

can be weakened both by spending too little time together and drifting therefore apart and by spending too much time together at the expense of other types of company and thereby "overloading" the relationship.

A general tendency towards an increasing shortage of time can effect our social contacts in several ways. Spending time with others has to be more organized and planned in advance when time is scarce. Everyone becomes occupied with their own activities, and has little room in their busy schedules for unplanned events. Company which requires initiative suffers most, becomes more infrequent, less varied. Many place highest priority on spending time with the family and attempt to compensate for the lack of time on weekdays by spending large amounts of time together on week-ends. The content of the time we spend with others can also be effected by time shortages. Socializing becomes more instrumental. Conversations concerning daily household tasks become predominant. Attitudes towards time common in the market place are transferred to personal relations, conflicting with existing norms for social conduct such as, for example, that the time spent with others should not be rationed, that one should be generous with one's time etc.

What one does, when, where and with whom are closely related. The changing patterns of time use described in earlier chapters then should tell us something about changing opportunities for social contact. Changes in the time spent on income producing work can in general be regarded as beneficial for social contact. Men who previously have had little time for their families and others, have reduced their working time, thereby increasing time available for socializing with others outside the work place. Changes in work organization can, however, have reduced the opportunities for social contact during working hours. Housewives, on the other hand, have spent a great deal of time with their families, particularly with their children and have often had little opportunity for socializing with adults outside the family. The increase in women's employment in the 70s represents an expansion of their personal contacts to include work colleagues.

The general increase we have had in leisure time can also be viewed as being favourable for social contact. One can, of course, question what kind of relations grow out of shared leisure which by its nature is non-committal and to a large degree based upon likeness and parallel interests. Work experiences conceivably have a greater potential for the development of group identity, solidarity etc. The increase in leisure time was, as we have seen, mainly spent on home oriented leisure, particularly on socializing with family members and on television viewing. The percentage of persons who reported visiting with others was unchanged. We may have more time to spend together but the question remains whether this time has become richer and more varied or the opposite.

Time spent with others is defined here in terms of physical proximity and personal contact. Persons need not occupy the same room but should as a rule be within eye sight or earshot distance. We do not require that persons perform a common activity but assume that they exchange a word or two now and then, and coordinate their activities to a certain degree. The measure is based upon the respondent's own evaluation of the situation, and as such is a subjective measure. Time spent with others was not recorded for periods in which the respondent slept or performed income producing work. For all other periods the respondents reported which household members they were together with and whether or not they were together with persons not belonging to the household.

7.2. Time spent with family

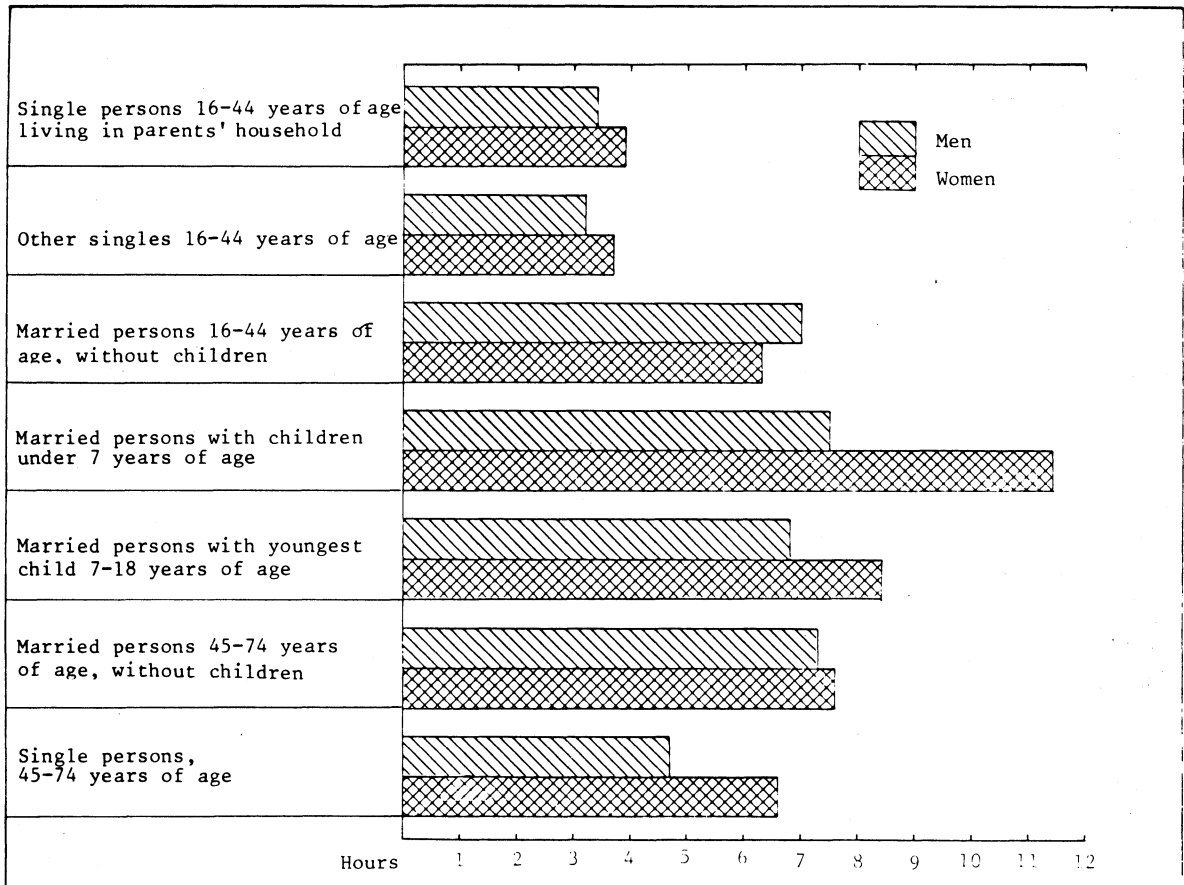
7.2.1. Time spent with at least one family member

We spent on the average 6.4 hours per day together with members of the household, of this 4.8 hours with only household members and 1.6 with household members and others. Women spent more time with household members than men did (7.0 as opposed to 5.7 hours per day).

Time spent with household members varied by day of the week. Men spent 4.7 hours per day Monday through Thursday, 5.3 hours on Fridays, 7.5 hours on Saturdays and 8.5 hours on Sundays. Corresponding figures for women were 6.3, 7.0, 8.7 and 8.5 hours. The percentage of persons in multi-person households who had not spend any time with household members in the course of a weekday was 6 per cent for men, 3 per cent for women.

There are many factors which effect time spent with family, for example life cycle phase, socio-economic group, type of housing, amount and scheduling of income producing work etc. We will here briefly comment on variation by life cycle phase and socio-economic group for persons in multi-person households.

Figure 20. Time spent with at least one household member by men and women in different phases in the family cycle¹⁾. Average for all days. 1980-81. Hours

1) Single persons households are not included in the figure.

Life cycle phase

Young adults living at home and other young singles spent relatively little time with household members (see figure 20). Most time with family was reported by parents of young children. Men with children under 7 years of age reported 0.5 hours more time with family than younger married men without children. Married women with small children spent 5 hours more per day with family members than younger married women without children.

Older married persons without children spend more time with family members than do younger married persons, particularly for women. This may reflect cohort differences in women's employment and different attitudes towards family life etc.

Socio-economic groups

There was relatively little variation in time spent with family by socio-economic group. Hypotheses on differences in how "home-oriented" manual and non-manual workers are, are not supported by our data on the time men spend with their families. Unskilled manual workers spent relatively much time with family members but the same was true for non-manual workers on middle and higher levels and for self-employed outside agriculture and fishing. Among women we found that skilled manual workers spent more time with their families than unskilled manual workers did (8.6 opposed to 7.5 hours), non-manual workers on a high level more than those on a low level (8.4 as opposed to 6.2 hours). These differences may reflect different attitudes towards family life, differing age distributions and family composition for persons in different socio-economic groups.

7.2.2. Time the household is gathered together

A considerable amount of time is, as we have seen, spent with household members. The amount of time the whole household is gathered together is, however, something else. Many families work shifts and/or have their leisure in shifts. For families with small children this can be a way of managing child care responsibility without the help of persons outside the family. Cultivating individual interests can result in situations whereby household members go their separate ways and are rarely home at the same time. The household can also become divided into smaller units based on those members who do spend a lot of time together. These smaller units can, in turn have difficulty functioning as a whole. As a social unit the household needs some time when the whole household is gathered together.

Results from the Time Budget Survey 1980-81 showed that households spent considerable amounts of time together, even on weekdays. The households of married persons spent on the average 3.3 hours per day together on weekdays. There were, however, a number of persons who reported that their household had not been gathered together (in waking hours) in the course of a weekday (21 per cent) or had spent only a little time together. Ten per cent had been gathered together less than 1 hour in the course of the day.

How difficult it is to gather the household together depends among things on the size of the household, phase in family cycle, working hours, leisure interests etc. It is interesting to note that the percentage of households who did not spend time gathered together was clearly highest among households with teenage children. The percentage of households with youngest child 13 years of age or older who did not spend time together in the course of a day was 38 while for those with children under 7 years of age the corresponding figure was 17 per cent. It is reasonable to assume that this difference is caused more by teenagers' outward oriented leisure interests than by differences in the parents' activity patterns.

Parents' working hours are often viewed as the primary limiting factor for spending time together and we have therefore looked at variation in time spent together by spouses' working hours. The husband's working hours had relatively little to say for how much time the whole household spent together. Households of married men who worked 40-44 hours per week, spent on the average 2.9 hours per day together on weekdays, while households to those who worked 45-49 hours and 50 hours or more per week spent 2.5 and 2.4 hours, respectively.

The wife's employment status had likewise little influence on the amount of time the whole household spent together. Households where both spouses worked full-time spent as much time together as households where only the husband was employed (3.1 hours).

7.2.3. Time spent with spouse

Married men and women reported different amounts of time spent with spouse. This can be due to chance. The time budget survey is based on a sample of persons, not of households. Our samples of married men and women are independent of each other. The observed differences can, however, have other, more interesting explanations, for example that men and women perceive and define being together differently and that this varies by phase in family cycle, by generation etc. Married women with children reported more time with spouse than did married men with children (6.6 hours as opposed to 6.1 hours for married persons with children under 7 years of age, 6.1 hours as opposed to 5.8 hours for those with youngest child 7-18 years of age). One possible explanation for this is that men feel that their wives often devote more attention to the children than to them, and feeling somehow left out by the intensity of the mother-child relationship, do not record being together with spouse in their diaries, despite the fact that they were present. Women on the other hand - may define being with children more as a collective activity shared with their spouse and thus report more time with spouse in their diaries. Among older couples without children there was little difference in time men and women reported with spouse (7.0 as opposed to 7.2 hours). Among younger couples without children there was, however, a large difference. In this group it was men who reported more time with spouse than women did (6.6 hours as opposed to 5.8 hours). This may indicate that younger married women require a larger degree of interaction than men do before defining physical proximity as being together.

Most of the time spouses were together was spent on leisure activities. Men spent approximately 4 hours per day on leisure activities together with spouse, women 3.5 hours. Married persons spent 1 hour per day on meal times with spouse. Married women with children under 7 years of age spent 2.1 hours per day on household work while together with spouse, men 1.2 hours. Older married women without children spent 1.8 hours per day on household work while together with spouse, men 0.8 hours. Since men and women reported different amounts of time with spouse and since we do not have information on the activities of both, it is difficult to interpret these differences.

7.2.4. Time spent with children

Amount of time spent with children

Questions concerning both the quantity and quality of time parents spend with their children occupy a central place in the public debate, particularly in discussions on women's liberation and the quality of children's environment. Assumptions concerning the negative effects of mothers' employment on time with children have flourished, together with the assumption that fathers spend very little time with their children. We have previously lacked data which can be used to test such assumptions.

Fathers in 1980-81 spent on the average 4.8 hours per day with their children, mothers 7.4 hours. Differences in time spent by fathers and mothers were largest when the children were small and the time spent with children was greatest. Fathers with children under 7 years of age spent on the average 5.3 hours per day with children, mothers 9.1 hours, or nearly 4 hours more per day than fathers. When the youngest child was 13-18 years of age the difference in fathers and mothers time spent with children was only 1 hour (fathers 4.2 hours, mothers 5.1 hours). The figures do not refer to time spent per child which we will come back to later, but to time spent with at least one child under 19 years of age.

The differences in how much time men and women spend with their children are reduced but are still substantial when we control for differences in employment status and hours of paid work. Mothers with children under 7 years of age and who work 40-44 hours per week spent 2.3 hours more with children than did fathers with same working time.

Much of the time parents spend with children is in the company of the spouse. Child care responsibilities may be shared equally or may at any point in time rest primarily on one of the spouses. The time a parent spends alone with his/her children, without other adults present, is a measure which more clearly defines child care responsibilities. As to be expected mothers with small children spent a lot of time alone with their children (4.9 hours per day). What is possibly more interesting at a time when the role of the father is under scrutiny, is that fathers also spent considerable amounts of time alone with their children. Men with children under 7 years of age spent on the average 1.4 hours per day alone with children. 44 per cent of them had been alone with the children 1 hour or more in the course of a day.

Discussions about the consequences of mothers' employment on time spent with children are often based on the erroneous assumption that non-employed mothers are with their children continuously. The amount of time spent with children was effected by the mother's employment status, but the differences were far less dramatic than we commonly assume. Non-employed women with children under 7 years of age spent 9.8 hours per day with children, 7.7 hours when the youngest child was 7-12 years of age and 5.9 hours when the youngest child was 13-18 years of age (see table 6). Mothers working part-time spent approximately 1 hour less time with children per day than non-employed mothers. When the youngest child was a teenager, the difference in time spent with children between non-employed and part-time employed mothers was only half an hour. Part-time employment appears then to have only a modest effect on time spent with children. This is not surprising in that many choose part-time employment precisely for this reason. What is more surprising is that the differences in time spent with children between non-employed mothers and those working full-time are not larger. Mothers with children under 7 years of age, and who work full-time spent approximately 2 hours per day less with children than did non-employed mothers, when the children were older the difference was even less. On weekdays the differences were somewhat larger which suggest that employed mothers compensate for reduced time with children on workdays, with more time on their days off.

Working hours per week had no effect on the amount of time fathers with young children spent with children. Time spent with teenagers appears, however, to be more sensitive to the fathers' working hours. Fathers with youngest child 13-18 years of age and who worked 45 hours or more per week spent 3.7 hours per day with children, while those who worked 30-39 hours or 40-44 hours per week spent 4.5 hours per day with children.

Table 6. Time spent with children by mothers in groups for the age of the youngest child and the women's employment status. Average for all days. 1980-81. Hours

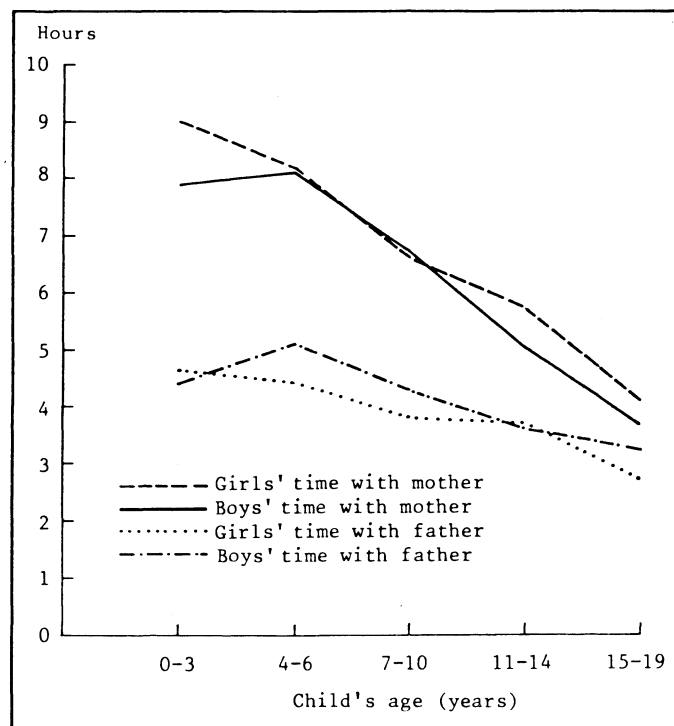
	Age of youngest child		
	0-6 years	7-12 years	13-18 years
All women	9.1	6.9	5.1
Non-employed	9.8	7.7	5.9
Employed part-time	8.8	6.5	5.4
Employed full-time	7.7	6.6	4.4

Father's socio-economic status appears to play a larger role in how much time they spend with their children. Unskilled manual workers spent more time with their children, irregardless of the children's age, than did other fathers. When their youngest child was under 7 years of age they spent 0.8 hour more per day than non-manual workers on the higher level (6.1 as opposed to 5.3 hours). Unskilled manual workers did not, however, spend more time alone with their children than did non-manual workers, and thus did not have single responsibility for caring for the children more than other fathers.

Information on time spent with children can be used to study how children are socialized in the family, but in order to do this we need to look at time spent with each child. Time spent per child will depend on among other factors the number of children in the household, their age and sex distribution, whether both parents are present in the household, the parents' work situation, socio-economic group etc. We shall here only look at how time spent with children varies by the child's age and sex. The information is collected via one of the parents, i.e. from either a father's or a mother's diary. We do not have diaries from children and cannot study the total amount of time a child spends with his/her parents, the relationship between time spent with mother and time with father etc.

A child's sex appears to have an effect on the time spent with father and mother, respectively (see figure 21). Girls 0-3 years and 11 years and over spent more time with their mothers than boys did. The difference was particularly large for toddlers (9.0 as opposed to 7.9 hours per day). Boys 4-10 and 15-19 years of age on the other hand spent more time with their fathers than girls did.

Figure 21. Children's time spent with parents.
Average for all days. 1980-81. Hours

Activities performed when with children

Married men with children under 7 years of age spent on the average 5.2 hours per day with their children. During 1.8 hours of this time they performed household work (including 1 hour family care), 0.9 hour was spent on meals and 3.3 hours were spent on various leisure activities. (As mentioned earlier we do not assume that persons present have participated in the same activity as the respondent.) Men with youngest child 7-18 years of age spent 1 hour less per day with their children, a decrease which primarily reflects a decrease in concrete child care activities (0.8 hour less).

Married women with children under 7 years of age spent 9.1 hours per day with their children. Of this 5.0 hours went to household work including 2.3 hours child care activities, 1.1 hours were in connection with mealtimes and 4.0 hours went to leisure activities. Variation in this pattern of activity by the age of youngest child was primarily due to variation in time spent on concrete child care activities.

There was little difference in the amount of time fathers and mothers spent on mealtimes with children or on leisure activities with children. The children's age had a certain effect on what leisure activities the parents participated in. Parents with children over 7 years of age spent more time watching television with children than did parents with younger children (0.9 as opposed to 0.4 hour for fathers, 0.8 as opposed to 0.3 hour for mothers). They also spent somewhat less time socializing while with children.

7.3. Time spent with others

By others we mean here persons who do not belong to the respondent's household. We spent on the average 3.7 hours per day with others (outside working hours). Of this 2.1 hours were without household members present. Men and women spent approximately the same amount of time with others, but women to a larger degree than men combined being with household members and with persons outside the household.

Time spent with others did not vary as much by day of the week as did time spent with family. Both men and women reported being more with others on week-ends, particularly on Saturdays, than on other days. Women spent more time with others on weekdays than men did, while the opposite was the case on week-ends. Time spent alone with others (without household members present) varied little by day of the week, specially for women.

Time spent with others varied considerably by age and family cycle phase. The youngest age groups spent a great deal of time with others. Time spent with others decreased with age for both sexes. The pattern was, however, somewhat different for men and women. Youths living in their parents' home spent the most time with others (6.5 hours per day) and household members were present during relatively little of this. Other single persons 16-44 years of age spent considerably less time with others whether or not they lived alone.

Small children appear to have only a modest effect on the time their parents spend with others. Married persons with children under 7 years of age spent approximately 0.5 hours per day less with others than did younger married persons without children. Children did, however, have an effect on the form which time spent with others took. Mothers with small children to a larger degree combined being with family and with others. They spent on the average 3.3 hours per day with others but only 0.7 hour or 22 per cent of this was without household members present. Corresponding figures for younger married women without children were 1.7 hours alone with others or 46 per cent of the total time spent with others.

Men with small children, on the other hand, combined being with family and being with others less often than did younger married men without children. The differences in men's and women's time use in this phase of the family cycle are large. Household members were present during 78 per cent of the time mothers spent with others, as opposed to 61 per cent of the time fathers spent with others.

Marriage seems to contribute to more active contact with others for older persons, particularly older men. Married men 45-74 years of age, without children, spent on the average 1 hour more per day with other persons than did single men in multi-person households (2.6 as opposed to 1.5 hours). Corresponding figures for women were 3.0 and 2.3 hours per day.

Persons living alone spent, as to be expected, more time alone than did other persons. The amount of time spent with others decreased with age specially for men. Single men 45-74 years of age living alone were clearly the group who spent the least amount of time with others. They spent 5 hours more per day alone than the average for all men (21 as opposed to 16 hours including working hours if any).

8. SUMMARY

Time use patterns have changed considerably since the beginning of the 70s for both men and women. Women's time use has undergone greater changes in the decade than men's.

The largest change in women's time use is a reduction in the time spent on housework. Time women "saved" on housework was used primarily on leisure activities and on income producing work. Men reduced their income producing work in the period and used this time primarily on leisure activities.

The result of these changes in paid and unpaid work, is that the traditional division of labour between the sexes has become less pronounced. Sexual differences in time spent on income producing work have been reduced by one third and the same is the case for sexual differences in time spent on household work and family care.

Changes in men's time use can largely be explained by legal reforms such as the reduction in the normal working week, the limiting of access to overtime work and the lowering of the retirement age. Changes in women's time use in the 70s can to a lesser extent be attributed to legal reforms or other collective regulation of their work. Women have increased their income producing work in the period but have not chosen standardized full-time employment. Women have created their own opportunities for employment outside the home by reducing their housework.

The supply of consumer goods and services appears to have played an important role in time use changes in the 70s. One of the more plausible explanations for the dramatic decrease in time spent on housework is the period is that we rely more on services and ready-made goods than previously and that we make more use of "time saving" household appliances. Changing access to consumer goods has also had consequences for how our increased leisure time was used. Most of the increase in time spent watching television can be explained by the increase in the percentage of households with a television set.

The percentage of married couples with one breadwinner in the family has decreased from 50 per cent in 1971-72 to 28 per cent in 1980-81. It is with other words now most typical that both spouses participate in income producing work, even if the wife often works only part-time. Men's response to women's new employment situation has not resulted in any substantial changes in his time use. Men have increased their participation in a number of housework tasks but have had only a minor increase in the time they spend on housework. This suggests that process of adaption to the family's new employment situation involves not only a renegotiation of the division of labour between the spouses but also new ways of defining and organizing tasks, etc.

The only group of men having a pronounced increase in time spent on household work and family care was married men with small children who in 1980-81 spent considerably more time on child care activities than in the beginning of the 70s.

The time men spend on household work and family care does not vary by their wife's employment status. Men with wives employed full-time spent as much time on household work and family care as did men with non-employed wives or with wives employed part-time. This was one of the major findings in the 1971-72 Time Budget Survey and the picture is unchanged in the course of the decade.

The total work load, i.e. the sum of the time spent on paid and unpaid work and on education, is surprisingly equal for men and women. If we examine different employment combinations for married persons we find, however, that only one employment situation gives married men and women an equal work load. The employment combination which gives an equal work load for both sexes is where the husband is employed full-time, the wife part-time. This is also the employment combination which has increased most in the 70s, possibly indicating that couples value sexual equality in work load and therefore in

leisure. Other employment combinations result in higher work loads for one of the partners. In couples in which both spouses are employed full-time, women have a larger work load than men. The difference between men's and women's work load has, however, been reduced in the 70s. In couples in which only the husband is employed, on the other hand, men have larger work loads than women and sexual differences here have increased in the period.

The general increase in leisure time that we have had in the 70s has been divided among several types of leisure activities. The activities which increased most were television viewing and socializing with family. The increase in leisure time has thus been used in a manner which strengthens the already strong home-orientation that Norwegians have in their leisure time and which points in the direction of a somewhat more passive leisure.

One major characteristic of youth's leisure is that they spend much of their leisure time outside the home, with friends etc. In the course of the 70s youths have increased their leisure outside the home, while other groups have not done so, thus widening the gap in leisure patterns between youths and others.

The changes in time use we have had in the 70s, particularly the increase in leisure time, are generally assumed to have been favourable for family relations, giving us more time to spend with family members. We spend a considerable amount of time on the average per day with family members individually and with the whole household gathered together. The time budget survey shows that fathers also spend considerable amounts of time with their children and that the differences in fathers' and mothers' time with children are large only when the children are small. Time spent with children is less influenced by the parent's employment situation than we commonly assume. It is, however, strongly influenced by the children's age. A large proportion of families with teenagers have not in the course of the day, had any time when all household members were present and awake.

Men and women spent approximately the same amount of time outside the work place with persons not belonging to the household. Women combined spending time with household members and with persons outside the household to a larger extent than did men. In general the time spent with non-family was extensive for young persons and decreased with age for both men and women.

LITTERATUR

- Becker, Gary (1965): A Theory of the Allocation of Time. The Economic Journal Vol. 75.
- Bjørn, Kirsten (1981): Barn ingen hindring. En studie av kvinners sysselsetting i Norge i 70-åra. INAS. Rapport 81:2.
- Dumazedier, Joffre (1967): Towards a Society of Leisure.
- Ellingsæter, Anne Lise (1979): Deltidsundersøkelsen 1978. Rapport 79/4. Statistisk Sentralbyrå.
- Ellingsæter, Anne Lise og Gunvor Iversen: Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasning. Statistisk Sentralbyrå. (Kommer)
- de Grazia, Sebastian (1962): Of Work, Time and Leisure. NY.
- Grønmo, Sigmund og Susan Lingsom (1982): Sexual Differences in Household Work: Patterns of Time Use Change in Norway. Notat presentert på X Verdenskongress i Sosiologi, Mexico 1982.
- Gulbrandsen, Liv Mette og Per Miljeteig Olssen (1979): Barns sosiale nettverk. Tidsskrift for samfunnsforskning.
- Gullestad, Marianne (1982): Barnevaktenes etnografi. Byforskningsarbeidsnotat nr. 10. Universitetet i Trondheim.
- Hansen, Arvid (1983): Sosialt fellesskap. Sosialt utsyn 1983. Statistisk Sentralbyrå.
- Haugen, Inger og Lisbet Holtedahl (1982): Regulating Togetherness. Acta Sociologica.
- Holter, Harriet (1975): Familien i klassesamfunnet. Pax.
- Holter, Harriet (red.) (1982): Kvinner i fellesskap. Universitetsforlaget.
- Hill, Russel og Frank Stafford (1980): "Parental Care of Children". Journal of Human Resources. Spring 1980.
- Høst, Sigurd (1979): Norske lytter- og seervaner. Samfunnsøkonomiske studier 37. Statistisk Sentralbyrå.
- Kalleberg, Annemor (1983): Foreldreskift og kjønnsrolleforandring i Cato Wadel (red.) Dagliglivets organisering. Universitetsforlaget.
- Lloyd, Cynthia (red.) (1975): Sex, Discrimination and the Division of Labour. NY.
- Ljones, Olav: Kvinner yrkesdeltaking i Norge. Samfunnsøkonomiske studier 39. Statistisk Sentralbyrå.
- Liljestrøm, Rita (1982): Planning and Organizing Alternatives Stemming from the Sphere of Reproduction. Acta Sociologica.
- Lingsom, Susan (1978): "Prøveundersøkelsen om tid brukt til omsorgsaktiviteter". Tidsskrift for samfunnsforskning. Vol. 19 5/6.
- Lingsom, Susan (1978): Arbeidstid hjemme og ute i Ragnild Grennes (red.): Hvis husmoren ikke fantes. Pax.
- Moore, Wilbert (1963): Man, Time and Society. London.
- Michelson, William (red.) (1978): Public Policy in a Temporal Perspective. Mouton.
- Michelson, William (1980): "Spatial and Temporal Dimensions of Child Care". Signs. Spring 1980.
- Norges Offisielle utredninger (1980): 52. Valg av arbeidstid.
- Oakley, Ann (1974): The Sociology of Housework. London.
- Parker, Stanley (1971): The Future of Work and Leisure. London.
- Rapoport, Rhona og Robert Rapoport (1975): Leisure and the Family Life Cycle. London.
- Robinson, John (1977): How Americans use Time.
- Solheim, Trygve (1982): Friperioder og ferieturer. Omfang og fordeling over året. Rapport 82/21. Statistisk Sentralbyrå.
- Statistisk Sentralbyrå: (1971-72, Hefte I, 1980-81) NOS Tidsnyttingsundersøkelsen.
- Statistisk Sentralbyrå (1975): SA 19 Tid nyttet til egenarbeid.
- Statistisk Sentralbyrå (1977): SA 30 Døgnet 24 timer.
- Statistisk Sentralbyrå (1970, 1980): NOS Arbeidsmarkedstatistikk.
- Statistisk Sentralbyrå (1973, 1980): NOS Levekårsundersøkelsen.
- Statistisk Sentralbyrå (1974, 1980): NOS Familiestatistikk.
- St.meld. 17: Barns oppvekstvilkår.
- St.meld. 79. Langtidsprogrammet 1982-85.
- Stromsheim, Gunvor (1982): Part-time as a Labour Market Phenomenon. Institutt for samfunnsforskning.
- Szalai, Alexander (red.) (1972): The Use of Time. Mouton.
- Walker, Kathryn og Margret Woods (1976): Time Use: A Measure of Household Production of Family Goods and Services. Center for the Family of the American Home Economics Association.
- Young, M og P. Willmott (1973): The Symmetrical Family. London.
- Wadel, Cato (1977): "Hva er arbeid?". Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 5-6.

GRUPPERING AV AKTIVITETER I TIDSNYTTINGSUNDERSØKELSEN 1980-81

Gruppering I	Gruppering II	Gruppering III
1. Inntektsgivende arbeid, arbeidsreise mv.	1.1. Inntektsgivende arbeid	1.11. Ordinært arbeid i hovedyrke 1.12. Overtidsarbeid i hovedyrke 1.13. Jordbruks-, skogbruks- og fiskearbeid på eget bruk/hått 1.14. Arbeid i biyrke 1.15. Måltider på arbeidsplassen 1.16. Tid tilbrakt på arbeidsplassen før eller etter arbeidstid, pauser
	1.2. Arbeidsreise	1.20. Arbeidsreise
2. Husholdsarbeid	2.1. Husarbeid	2.11. Matlaging, borddekkning, servering 2.12. Brødbaking 2.13. Oppvask, rydding av bord 2.14. Rengjøring og rydding av boligen 2.15. Vask og stryking av tøy 2.16. Vedlikehold av tøy, søm 2.17. Fyring, vedhugging, vannhenting 2.18. Egenproduksjon av matvarer
	2.2. Vedlikeholdsarbeid	2.21. Stell av hage, tomt 2.22. Stell av kjæledyr 2.23. Byggearbeid, større ombygging 2.24. Maling, oppussing 2.25. Vedlikehold og reparasjon av bil/motorsykel 2.26. Vedlikehold og reparasjon av annet utstyr
	2.3. Omsorgsarbeid	2.31. Pass/stell av barn 2.32. Følge/hente barn 2.33. Hjelp til lekselesing 2.34. Lek med barn 2.35. Samtaler med barn 2.36. Høytlesing for barn 2.37. Annen omsorg for barn 2.38. Pleie/hjelp til voksne 2.39. Hjelp til andre husholdninger
	2.4. Kjøp av varer og tjenester	2.41. Kjøp av dagligvarer 2.42. Andre og uspesifiserte innkjøp 2.43. Medisinsk behandling av profesjonelle utøvere 2.44. Besøk på offentlig kontor, bibliotek o.l. 2.45. Andre ærend
	2.5. Annet husholdsarbeid	2.5. Annet husholdsarbeid i alt
	2.6. Reiser i samband med husholdsarbeid	2.6. Reiser i samband med husholdsarbeid
3. Utdanning	3.1. Utdanning	3.11. Undervisning 3.12. Hjemmearbeid og studier i tilknytning til undervisning 3.13. Lesing av faglitteratur, studier ellers 3.14. Pauser, opphold på utdanningsstedet 3.15. Reiser i samband med utdanning

Gruppering I	Gruppering II	Gruppering III
4. Personlige behov	4.1. Personlig pleie	4.11. Sengeleie i tilknytning til sykdom 4.12. Personlig hygiene, av- og påkledning 4.13. Nattesøvn 4.14. Søvn og hvile ellers
	4.2. Måltider	4.21. Måltider 4.22. Kaffe- og tedrikking/andre forfriskninger
5. Fritid	5.1. Idrett og friluftsliv	5.10. Konkurransidrett, trening 5.11. Skiturer 5.12. Fotturer i skog og mark 5.13. Spaserturer 5.14. Sykkelturer 5.15. Bading og soling 5.16. Båtturer 5.17. Fisketurer 5.18. Andre turer
	5.2. Underholdning	5.21. Restaurant- og kafébesøk 5.22. Sportstevlinger (tilskuer) 5.23. Kino 5.24. Teater, konsert, opera 5.25. Annen underholdning
	5.3. Fjernsynsseing	5.3. Fjernsynsseing
	5.4. Sosialt samvær	5.40. Besøk av/hos slektninger 5.41. Besøk av/hos venner 5.42. Besøk av/hos naboer 5.43. Andre uspesifiserte besøk 5.44. Selskap 5.45. Spill, selskapsleker 5.46. Dans, diskotek 5.47. Sosiale sammenkomster ellers 5.48. Samtaler 5.49. Sosialt samvær ellers
	5.5. Lesing	5.51. Avislesing 5.52. Lesing av bøker 5.53. Lesing av ukeblader og tidskrifter 5.54. Lesing, uspesifisert
	5.6. Annen fritid	5.600. Offentlige tillitsverv 5.601. Deltaking i organisasjonsvirksomhet/møter 5.602. Deltaking i gudstjenester, andakt og annen religiøs utøvelse 5.603. Radiolytting 5.604. Brevskriving 5.605. Strikking 5.606. Sløyd og snekring 5.607. Annet håndarbeid, uspesifisert håndarbeid 5.608. Musikalske utøvelser 5.609. Lytting til gramfonplater/lydbånd 5.610. Avslapping 5.611. Annen fritid
	5.7. Reiser i samband med fritid	5.7. Reiser i samband med fritid
6. Annet, uoppgitt	6. Annet, uoppgitt	6. Annet, uoppgitt

Samlet arbeidstid er summen av tid nyttet til inntektsgivende arbeid, arbeidsreise mv., husholdsarbeid og utdanning i løpet av en dag.

CLASSIFICATION OF ACTIVITIES IN THE TIME BUDGET SURVEY 1980-81

Classification I	Classification II	Classification III
1. Income producing work, journey to work, etc.	1.1. Income producing work	1.11. Ordinary work in main occupation 1.12. Overtime in main occupation 1.13. Agriculture, forestry and fishing on own property/boat 1.14. Work in secondary occupation 1.15. Meals at the work place 1.16. Time spent at place of work either before or after work hours, other pauses
	1.2. Journey to work	1.2. Journey to work
2. Household work and family care	2.1. House work	2.11. Food preparation, setting of table, serving 2.12. Baking bread 2.13. Dish washing, cleaning table 2.14. House cleaning 2.15. Washing and ironing 2.16. Mending of clothes 2.17. Heating, wood chopping, water fetching 2.18. Private production of food
	2.2. Maintenance	2.21. Care of garden/property 2.22. Care of animals 2.23. Construction, larger remodelling 2.24. Painting, smaller remodelling 2.25. Maintenance and repair of car/motorcycle 2.26. Maintenance and repair of other equipment
	2.3. Family care	2.31. Child care 2.32. Escorting children 2.33. Help with school-work 2.34. Play with children 2.35. Conversations with children 2.36. Reading for children 2.37. Other child care 2.38. Care to adults 2.39. Help to other households
	2.4. Purchase of goods and services	2.41. Purchase of grocery goods 2.42. Other and unspecified purchase 2.43. Medical treatment 2.44. Visit to public offices and institutions 2.45. Other errands
	2.5. Other household work and family care	2.5. Other household work and family care
	2.6. Travel in connection with household work and family care	2.6. Travel in connection with household work and family care
3. Education	3.1. Education	3.11. Instruction 3.12. Homework and study in connection to instruction 3.13. Reading of professional literature, other studies 3.14. Pauses, time spent at place of education before or after school hours 3.15. Travel in connection to education

Classification I	Classification II	Classification III
4. Personal needs	4.1. Personal care	4.11. Bedrest in connection to illness 4.12. Personal hygiene and dressing 4.13. Night sleep 4.14. Other rest or sleep
	4.2. Meals	4.21. Meals 4.22. Coffee and tea drinking, other refreshment
5. Leisure	5.1. Sport and outdoor recreation	5.10. Competitive sport, training 5.11. Skiing 5.12. Hiking in the woods 5.13. Walking 5.14. Bicycling 5.15. Swimming, sunning 5.16. Boat trips 5.17. Fishing trips 5.18. Other trips
	5.2. Entertainment	5.21. Restaurant, and café visit 5.22. Sports events (spectator) 5.23. Cinema 5.24. Theatre, concert, opera 5.25. Other entertainment
	5.3. Television viewing	5.3. Television viewing
	5.4. Socializing	5.40. Visits with relatives 5.41. Visits with friends 5.42. Visits with neighbours 5.43. Other unspecified visits 5.44. Parties 5.45. Games 5.46. Dance, discoteque 5.47. Other social gatherings 5.48. Conversations 5.49. Other socializing
	5.5. Reading	5.51. Reading newspapers 5.52. Reading books 5.53. Reading magazines, journals 5.54. Unspecified reading
	5.6. Other leisure	5.600. Leadership in voluntary public services 5.601. Participation in organizations 5.602. Participation in religious services, prayers or other religious activity 5.603. Listening to radio 5.604. Letter writing 5.605. Knitting 5.606. Carpentry 5.607. Other handwork, unspecified handwork 5.608. Playing a musical instrument 5.609. Listening to records, tapes 5.610. Relaxing 5.611. Other leisure
	5.7. Travel in connection to leisure time activities	5.7. Travel in connection to leisure time activities
6. Other, unknown	6. Other, unknown	6. Other, unknown

Total work load is the sum of time spent on income producing work, journey to work etc., household work and family care and education.

Tidligere utkommet på emneområdet
Previously issued on the subject

Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72 Hefte I Time Budget Survey 1971-72 Volume I NOS A 692
Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72 Hefte II Time Budget Survey 1971-72 Volume II NOS A 662
Tid nyttet til egenarbeid Time Spent on Household Work and Family Care SA 19
Døgnet's 24 timer The Day's 24 Hours SA 30
Dagbøker med og uten faste tidsintervaller, en sammenligning basert på prøveundersøkelsen 1979
Open and fixed Interval Time Diaries. A Pilot Study on Time Use 1979 Rapport 80/18
Kulturstatistikk Culture Statistics 1975 NOS A 798, 1978 A 987, 1982 B 314
Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81 NOS 378 1983

Publikasjoner sendt ut fra Statistisk Sentralbyrå etter 1. juli 1982
Publications issued by the Central Bureau of Statistics since 1 July 1982

I serien Norges offisielle statistikk (NOS):

Rekke B

Trykt 1982

- Nr. 300 Jordbruksstatistikk 1980 Agricultural Statistics Sidetal 118 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1788-1 ISSN 0078-1894
- 301 Veterinærstatistikk 1980 Veterinary Statistics Sidetal 84 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1790-3 ISSN 0303-6561
- 302 Arbeidsmarkedstatistikk 1981 Labour Market Statistics Sidetal 203 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1791-1 ISSN 0078-1878
- 303 Kredittmarkedstatistikk Lån, obligasjoner, aksjer mv. 1981 Credit Market
Statistics Loans, Bonds, Shares etc. Sidetal 93 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1793-8 ISSN 0333-3744
- 304 Bygge- og anleggsstatistikk 1980 Revidert utgave Construction Statistics Revised
Edition Sidetal 74 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1794-6 ISSN 0550-029X
- 305 Utenrikshandel 1981 I External Trade I Sidetal 348 Pris kr 20,00
ISBN 82-537-1795-4 ISSN 0078-1940
- 306 Lønnsstatistikk 1981 Wage Statistics Sidetal 105 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1796-2 ISSN 0078-1916
- 307 Utdanningsstatistikk Vaksenopplæring 1980/81 Educational Statistics Adult
Education Sidetal 93 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1797-0 ISSN 0332-8058
- 308 Flyttestatistikk 1981 Migration Statistics Sidetal 88 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1798-9 ISSN 0550-8592
- 309 Folkemengdens bevegelse 1981 Vital Statistics and Migration Statistics Sidetal 79
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1799-7 ISSN 0377-8797
- 310 Lønnsstatistikk for kommunale arbeidstakere pr. 1. oktober 1981 Wage Statistics for
Local Government Employees Sidetal 90 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1800-4
- 311 Energistatistikk 1981 Energy Statistics Sidetal 86 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1801-2 ISSN 0333-371X
- 312 Sivilrettsstatistikk 1981 Civil Judicial Statistics Sidetal 42 Pris kr 10,00
ISBN 82-537-1802-0 ISSN 0550-0532
- 313 Nasjonalregnskap 1970 - 1981 National Accounts Sidetal 233 Pris kr 20,00
ISBN 82-537-1806-3
- 314 Kulturstatistikk 1982 Cultural Statistics Sidetal 178 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1807-1
- 315 Jaktstatistikk 1981 Hunting Statistics Sidetal 60 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1810-1 ISSN 0550-0400
- 316 Oljevirksomheten 1981 The Oil Activities Sidetal 77 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1812-8 ISSN 0333-2101
- 317 Framskriving av folkemengden 1982 - 2025 Regionale tall Population Projections
Regional Figures Sidetal 198 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1813-6 ISSN 0332-8015
- 318 Utenrikshandel 1981 II External Trade II Sidetal 336 Pris kr 20,00
ISBN 82-537-1816-0 ISSN 0078-1940
- 319 Skogavvirkning til salg og industriell produksjon 1980-81 Roundwood Cut for Sale
and Industrial Production Sidetal 52 Pris kr 15,00 ISBN 81-537-1817-9
- 320 Levekårsundersøkelsen 1980 Survey of Level of Living Sidetal 206 Pris kr 20,00
ISBN 82-537-1819-5
- 321 Lønnsstatistikk for sjøfolk på skip i utenriksfart Mars 1982 Wage Statistics for
Seamen on Ships in Ocean transport Sidetal 28 Pris kr 10,00 ISBN 82-537-1821-7
- 322 Alkohol og andre rusmiddel 1981 Alcohol and Drugs Sidetal 46 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1827-6 ISSN 0332-7965
- 323 Lønninger og inntekter 1980 Wages, Salaries and Income Sidetal 97 Pris kr
15,00 ISBN 82-537-1828-4
- 324 Reiselivsstatistikk 1981 Statistics on Travel Sidetal 130 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1829-2 ISSN 0333-208X
- 325 Lakse- og sjøaurefiske 1981 Salmon and Sea Trout Fisheries Sidetal 97
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1830-6 ISSN 0550-0419
- 326 Samferdselsstatistikk 1981 Transport and Communication Statistics Sidetal 275
Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1831-4 ISSN 0468-8147
- 327 Kredittmarkedstatistikk Fordringer og gjeld overfor utlandet 1980 og 1981 Credit
Market Statistics Foreign Assets and Liabilities Sidetal 92 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1832-2 ISSN 0333-3736
- 328 Landbruksteljing 1979 Hefte V Husdyr Census of Agriculture and Forestry 1979
Volume V Livestock Sidetal 140 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1834-9
- 329 Helsepersonellstatistikk 1981 Statistics on Health Personnel Sidetal 140
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1835-7
- 330 Godstransport på kysten Leie- og egentransport med skip 25 - 3 000 br. tonn 1980
Coastwise Transport of Goods Transport for Hire or Reward and on Own Account by
Vessels 25 - 3 000 Gross Tons Sidetal 147 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1836-5
- 331 Arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet 1981 Architectural and other
Technical Services Connected with Construction Sidetal 39 Pris kr 10,00
ISBN 82-537-1841-1
- 332 Veitrafikkulykker 1981 Road Traffic Accidents Sidetal 184 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1843-8 ISSN 0468-8198
- 333 Arealbruksstatistikk for tettsteder Land-Use Statistics for Urban Settlements
Sidetal 161 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1844-6

Rekke B

Trykt 1982 (forts.)

- 334 Regional dødelighet 1976 - 1980 Regional Mortality Sidetall 99 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1845-4
- 335 Byggearealstatistikk 1981 Building Statistics Sidetall 91 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1846-2 ISSN 0550-7162
- 336 Kredittmarkedstatistikk Private og offentlige banker 1981 Credit Market Statistics
Private and Public Banks Sidetall 293 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1847-0
- 337 Kredittmarkedstatistikk Private kredittforetak og finansieringsselskaper 1981
Credit Market Statistics Private Credit Enterprises and Private Financial
Companies Sidetall 106 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1848-9 ISSN 0333-3752
- 338 Statistisk varefortegnelse for utenrikshandelen 1983 Sidetall 140 ISBN 82-537-1849-7
- 339 Skattestatistikk Inntektsåret 1980 Tax Statistics Income Year 1980 Sidetall 206
Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1851-9
- 340 Dødsårsaker 1981 Hovedtabeller Causes of Death Main Tables Sidetall 99
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1853-5 ISSN 0550-032X

Trykt 1983

- 341 Økonomisk utsyn over året 1982 Economic Survey Sidetall 175 Pris kr 30,00
ISBN 82-537-1879-9 ISSN 0078-1924
- 342 Helseinstitusjoner 1981 Health Institutions Sidetall 120 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1858-6 ISSN 0333-3701
- 343 Statistisk fylkeshefte 1983 Østfold Sidetall 239 Pris kr 24,00
ISBN 82-537-1859-4
- 344 Statistisk fylkeshefte 1983 Akershus og Oslo Sidetall 276 Pris kr 24,00
ISBN 82-537-1860-8
- 345 Statistisk fylkeshefte 1983 Hedmark Sidetall 239 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1861-6
- 346 Statistisk fylkeshefte 1983 Oppland Sidetall 249 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1862-4
- 361 Kriminalstatistikk Forbrytelser etterforsket Reaksjoner Fengslinger 1981
Criminal Statistics Crimes Investigated Sanctions Imprisonments Sidetall 200
Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1857-8 ISSN 0333-3914
- 362 Commodity List Edition in English of Statistisk varefortegnelse for utenrikshandelen
1983 Supplement to External Trade Volume I Sidetall 126
ISBN 82-537-1880-2
- 363 Landbruksteljing 1979 Hefte VI Hagebruk Census of Agriculture and Forestry 1979
Volume VI Horticulture Sidetall 124 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1881-0
- 364 Utdanningsstatistikk Oversikt 1. oktober 1980 Educational Statistics Survey
Sidetall 116 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1883-7
- 365 Lønnsstatistikk for ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og i interesseorganisa-
sjoner 1. september 1982 Wage Statistics for Employees in Business Services and
in Business, Professional and Labour Associations Sidetall 60 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1884-5
- 366 Fiskeristatistikk 1981 Fishery Statistics Sidetall 162 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1886-1 ISSN 0333-3728
- 367 Lønnsstatistikk for ansatte i forsikringsvirksomhet 1. september 1982 Wage
Statistics for Employees in Insurance Activity Sidetall 40 Pris kr 12,00
ISBN 82-537-1888-8
- 368 Veterinærstatistikk 1981 Veterinary Statistics Sidetall 83 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1889-6 ISSN 0303-6561
- 369 Lønnsstatistikk for ansatte i bankvirksomhet 1. september 1982 Wage Statistics for
Bank Employees Sidetall 47 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1892-6
- 370 Bilverkstader mv. 1981 Reparasjon av kjøretøy, husholdningsapparat og varer for
personleg bruk Car Repair Shops etc. Repair of Vehicles, Household Apparatus
and Commodities for Personal Use Sidetall 40 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1893-4
- 371 Lønnsstatistikk for ansatte i varehandel 1. september 1982 Wage Statistics for
Employees in Wholesale and Retail Trade Sidetall 29 Pris kr 12,00
ISBN 82-537-1895-0
- 372 Lønnsstatistikk for arbeidere i bergverksdrift og industri 3. kvartal 1982 Wage
Statistics for Workers in Mining and Manufacturing Sidetall 34 Pris kr 12,00
ISBN 82-537-1896-9 ISSN 0550-0435
- 373 Kredittmarkedstatistikk Livs- og skadeforsikringsselskaper mv. 1981 Credit Market
Statistics Life and Non-Life Insurance Companies etc. Sidetall 65 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1897-7 ISSN 0333-3787
- 374 Utdanningsstatistikk Grunnskolar 1. oktober 1982 Educational Statistics Basic
Schools Sidetall 90 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1898-5 ISSN 0332-804X
- 375 Sosialstatistikk 1981 Social Statistics Sidetall 86 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1899-3 ISSN 0333-2055
- 376 Lønnsstatistikk for ansatte i jordbruk, gartnerier og hagebruk September 1982 Wage
Statistics for Workers and Salaried Employees in Agriculture and Horticulture
Sidetall 36 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1900-0
- 377 Rutebilstatistikk 1981 Scheduled Road Transport Sidetall 65 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1901-9 ISSN 0550-0524
- 379 Helsestatistikk 1981 Health Statistics Sidetall 136 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1907-8 ISSN 0332-7906

Rekke B

Trykt 1983 (forts.)

- Nr. 380 Lønnsstatistikk for sjøfolk på skip i innenriks rutefart November 1982 Wage
Statistics for Seamen on Ships in Scheduled Coasting Trade Sidetall 26
Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1908-6
- 381 Regnskapsstatistikk 1981 Oljeutvinning, bergverksdrift og industri Statistics of
Accounts Oil Extraction, Mining and Manufacturing Sidetall 170 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1909-4 ISSN 0333-3795
- 382 Regnskapsstatistikk 1981 Engroshandel Statistics of Accounts Wholesale Trade
Sidetall 110 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1910-8 ISSN 0333-3817
- 383 Skogstatistikk 1981 Forestry Statistics Sidetall 112 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1912-4 ISSN 0468-8155
- 384 Industristatistikk 1981 Industrial Statistics Sidetall 216 Pris kr 24,00
ISBN 82-537-1913-2 ISSN 0078-1886
- 385 Kvartalsvis nasjonalregnskap 1966 - 1977 Quarterly National Accounts Sidetall 56
Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1914-0
- 386 Folketalet i kommunane 1981 - 1983 Population in Municipalities Sidetall 54
Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1915-9
- 387 Sjøulykkesstatistikk 1982 Marine Casualties Sidetall 63 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1916-7 ISSN 0332-8007
- 389 Elektrisitetsstatistikk 1981 Electricity Statistics Sidetall 103 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1919-1 ISSN 0333-3799
- 390 Utdanningsstatistikk Universiteter og høyskoler 1. oktober 1981 Educational
Statistics Universities and Colleges Sidetall 132 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1920-5 ISSN 0300-5631
- 391 Tjenesteyting 1981 Forretningsmessig tjenesteyting, utleie av maskiner og utstyr,
renovasjon og reingjøring, vaskeri- og renserivirksomhet Services Business
Services, Machinery and Equipment Rental and Leasing, Sanitary and Similar
Services, Laundries, Laundry Services and Cleaning and Dyeing Plants Sidetall 57
Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1921-3
- 392 Varehandelsstatistikk 1981 Wholesale and Retail Trade Statistics Sidetall 150
Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1922-1 ISSN 0078-1959
- 394 Familiestatistikk 1982 Family Statistics Sidetall 99 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1929-9 ISSN 0332-7957
- 395 Bygge- og anleggsstatistikk 1981 Construction Statistics Sidetall 77
Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1933-7 ISSN 0550-029X
- 398 Utenrikshandel 1982 I External Trade I Sidetall 357 Pris kr 24,00
ISBN 82-537-1942-6 ISSN 0078-1940
- 400 Strukturtall for kommunenes økonomi 1981 Structural Data from the Municipal
Accounts Sidetall 122 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1944-2 ISSN 0333-3809

I serien Statistiske analyser (SA) - ISSN 0333-0621

- Nr. 45 Sosialt utsyn 1980 Social Survey Sidetall 284 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1201-4
- 46 Ressursregnskap Resource Accounts Sidetall 198 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1513-7
- 47 Private husholdningers forbruk i 1970-årene Consumption of Private Households in the
1970s Sidetall 86 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1757-1
- 48 Boligforhold og boutgifter Housing Conditions and Housing Expenditure
Sidetall 87 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1777-6
- 49 Arbeid, fritid og samvær Endringer i tidsbruk i 70-årene Work, Leisure and Time
spent with Others Changes in Time Use in the 70s ISBN 82-537-1924-8 Sidetall 124
Pris kr 18,00

I serien Samfunnsøkonomiske studier (SØS) - ISSN 0085-4344

- Nr. 50 Flyttemønstre Norge 1971 - 1974 Patterns of Migration Norway 1971 - 1974
Sidetall 238 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1709-1
- 51 Utdanning og sosial bakgrunn Education and Social Background Sidetall 210
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1759-8
- 52 Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in
Norwegian Households 1975 - 1977 Økonometrisk analyse av ufullstendige
tverrsnittstidsserie data: Konsumetterspørselen i norske husholdninger
Sidetall 307 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1782-2
- 53 Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy Analyse av
tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi Sidetall 334
Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1815-2
- 54 Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981 Sidetall 285
Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1932-9 ISSN 0085-4344

I serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART) - ISSN 0085-431X

- Nr. 135 Fødselstallene i Norge 1950 - 1975 Endringsfaktorer Births in Norway 1950 - 1975 Components of Change Sidetall 81 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1716-4
- 136 MODEX - En modell for verdenshandelen og norsk eksport av bearbeidde industrivarer A Model of World Trade and the Norwegian Export of Manufactured Goods Sidetall 35 Pris kr 10,00 ISBN 82-537-1717-2
- 137 Three Decades of the Conference of European Statisticians: Past Achievements and Perspectives for the Future Den europeiske sjefsstatistikerkonferanse gjennom tre ti-år: Mål som vart nådd og perspektiv for framtida Sidetall 22 Pris kr 10,00 ISBN 82-537-1823-3
- 138 Befolkningsutviklingen i Norge fram til år 2025 The Changes of Population in Norway to 2025 Sidetall 83 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1852-7
- 139 Compilation of Input-Output Tables in Norway Beregning og sammenstilling av kryssløpstabeller i Norge Sidetall 37 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1885-3
- 140 Barnløshet - savn eller ønske? Om ufrivillig og frivillig barnløshet Childless or Childfree? About Infecundity and Intentional Childlessness Sidetall 50 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1894-2
- 141 Experiences in Using Input-Output Techniques for Price Calculations Bruk av kryssløpsmodeller for prisberegninger Sidetall 24 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1926-4
- 142 The Interplay between Sectoral Models Based on Micro Data and Models for the National Economy Samspillet mellom sektormodeller basert på mikrodatabe og modeller for økonomien som helhet Sidetall 22 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1934-5

I serien Rapporter fra Statistisk Sentralbyrå (RAPP) - ISSN 0332-8422

Trykt 1983

- Nr. 83/1 Naturressurser 1982 Foreløpige nøkkeltall fra ressursregnskapene for energi, mineraler, skog, fisk og areal Sidetall 62 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1837-3
- 83/2 Totalregnskap for fiske- og fangstnæringen 1978 - 1981 Sidetall 39 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1882-9
- 83/3 Forbruk av fisk og fiskevarer i Norge 1979 En undersøkelse av fiskeforbruket i Norge i 1979 med bakgrunn i materialet fra momskompensasjonsordningen for fisk og fiskevarer Sidetall 25 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1904-3
- 83/4 Planregnskap for Rogaland 1981 - 1992 Hovedresultater Sidetall 42 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1902-7
- 83/5 Planregnskap for Akershus 1981 - 1992 Hovedresultater Sidetall 48 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1903-5
- 83/6 Norske olje- og gassreserver Nåverdiberegninger og inndeling i kostnadsklasser Sidetall 28 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1911-6
- 83/7 Behandlingen av oljevirkksomheten i Byråets makroøkonomiske årsmodeller Sidetall 30 Pris kr 12,00 ISBN 82-537-1918-3
- 83/9 Radio- og fjernsynsundersøkelsen Februar 1983 Sidetall 118 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1928-0
- 83/10 On the Use of Laspeyres and Paasche Indices in a Neoclassical Import Model Om bruken av Laspeyres og Paasche indekser i en neoklassisk importmodell Sidetall 49 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1931-0

Standarder for norsk statistikk (SNS)
Standards for Norwegian Statistics (SNS)

I denne serien vil Byrået samle alle statistiske standarder etter hvert som de blir revidert. Til nå foreligger:

- Nr. 1 Kontoplanen i nasjonalregnskapet
- " 2 Standard for næringsgruppering
- " 3 Standard for handelsområder

Andre standarder som gjelder, er trykt i serien Statistisk Sentralbyrås Håndbøker (SSH):

Nr. 24 Standard for gruppering av sykdommer
- skader - dødsårsaker i offentlig
norsk statistikk " 28 Standard for utdanningsgruppering i
offentlig norsk statistikk " 35 Standard for kommuneklassifisering " 38 Internasjonal standard for vare-
gruppering i statistikken over
utenrikshandelen (SITC-Rev. 2) | <p>Andre publikasjoner i serien SSH:</p> <ul style="list-style-type: none"> Nr. 30 Lov, forskrifter og overenskomst om
folkeregistrering " 36 Produksjonsindeks for bergverksdrift,
industri og kraftforsyning " 42 Engrosprisstatistikk Engrosprisindeks
Produsentprisindeks |
|--|--|

Pris kr 18,00

Publikasjonen utgis i kommisjon hos H. Aschehoug & Co. og
Universitetsforlaget, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere.

ISBN 82-537-1924-8
ISSN 0333-0621